

Závěrečná výzkumná zpráva projektu

„Aplikovaný výzkum pro inovaci sociální práce zapojující koncept spirituální citlivosti“
(TL05000217)

Tato zpráva byla vytvořena jako výstup Projektu TL05000217 s názvem projektu „Aplikovaný výzkum pro inovaci sociální práce zapojující koncept spirituální citlivosti“ s finanční podporou TA ČR.

Autorský kolektiv:
ThLic. Jakub Doležel, Th.D. a kol.

Cyrlometodějská teologická fakulta
Univerzity Palackého v Olomouci
2024

Obsah

Úvod	4
A) Teoretické zarámování a východiska pro přípravu projektu, jeho realizaci a interpretaci jeho výsledků	5
B) Metody a zjištění výzkumného šetření přítomnosti a podob spirituální citlivosti v praxi sociálních pracovníků a ve vnitřních dokumentech vybraných středisek AG.	8
1. Metody a zjištění výzkumného šetření přítomnosti a podob spirituální citlivosti v praxi sociálních pracovníků	8
2. Metody a zjištění výzkumného šetření přítomnosti a podob spirituální citlivosti v praxi sociálních pracovníků ve vnitřních dokumentech vybraných středisek AG	21
C) Koncepce modelu školení sociálních pracovníků AG a studie jeho účinnosti.....	26
Konceptualizace obsahu školení	26
Měření účinku školení	28
Závěr	32
D) Koncepce vytvořené metodické směrnice závazné v síti AG	33
Proces tvorby MP	33
Koncepce MP	34
Závěry	38
Literatura	39
Příloha 1. Adaptovaný výzkumný nástroj	45
Příloha 3. Metodický pokyn.....	55

Úvod

Tato zpráva představuje výstup z vědecko-výzkumných úloh projektu „Aplikovaný výzkum pro inovaci sociální práce zapojující koncept spirituální citlivosti“ (TL05000217) uskutečněného s finanční podporou Programu na podporu aplikovaného společenskovědního a humanitního výzkumu, experimentálního vývoje a inovací ÉTA, Technologické Agentury České Republiky (TAČR). Projektové aktivity probíhaly v letech 2021 až 2023. Záměrem projektu bylo prozkoumat potenciál konceptu spirituální citlivosti v praxi sociálních pracovníků v ČR, připravit a realizovat školení sociálních pracovníků aplikačního garanta (AG), zhodnotit jeho účinnost a vytvořit metodický dokument, který tento koncept pomůže systematicky implementovat do praxe sociálních pracovníků v síti jeho zařízení a služeb. Zprávu vypracoval hlavní řešitel projektu ve spolupráci s kolegy uvezenými u příslušných pasáží.

Zpráva obsahuje souhrn východisek a výsledků realizace projektu:

- A) Teoretické zarámování a východiska pro přípravu projektu, jeho realizaci a interpretaci jeho výsledků.
- B) Metody a zjištění výzkumného šetření přítomnosti a podob spirituální citlivosti v praxi sociálních pracovníků a ve vnitřních dokumentech vybraných středisek AG.
- C) Koncepti vytvořeného modelu školení sociálního pracovníku AG a studie jeho účinnosti
- D) Koncepti vytvořené metodické směrnice závazné v síti AG

Do přílohy zprávy jsme vložili podobu adaptovaného výzkumného nástroje, reflexi studijní cesty hlavního řešitele do USA a text Metodického pokynu implementovaného aplikačním garantem.

A) Teoretické zarámování a východiska pro přípravu projektu, jeho realizaci a interpretaci jeho výsledků

Projekt reagoval na změny v postojích a chování rostoucí části populace vůči religiozitě, kdy pozorujeme příklon k systémům a souborům životních a etických přesvědčení spirituální kvality, které často nemají tradičně náboženský základ, avšak mají pro jedince význam pro jeho psychosociální rozvoj (Hamplová, 2010; Nešpor, 2004; Hamplová, 2008; Furstová et al., 2021; Koenig, King, Carson, 2012; Opatrný, 2021).

Změna v postojích a zkušenostech v oblasti religiozity vedla k proměně vztahu pojmů spirituality a náboženství. Zatímco původně byla spiritualita vymezována jako exkluzivní kategorie, vyhrazená jen pro některé nábožensky věřící, během posledních desetiletí došlo k jejímu přerámování na kategorii inkluzivní, univerzální a tím vlastní každému člověku a přítomnou v každé kultuře. V této široké perspektivě koncept spirituality pokrývá „proces lidského života a vývoje soustředěný na hledání smyslu, morality a well-beingu ve vztazích k sobě, druhým, univerzu a poslední realitě, jakkoliv ji člověk chápe, směřující k nejvýznamnějším prioritám a vyvolávající pocit transcendence“ (Canda, Furman, Canda, 2020:5), zatímco náboženství je mnohými chápáno jako institucionalizovaný a v komunitě sdílený a předávaný soubor spirituálně zaměřené víry, hodnot, symbolů, praxe a zkušeností (Hodge, Horvath, 2011; Canda, Furman, Canda, 2020). Oba koncepty jsou proto často pokládány jako vzájemně se překrývající, ale nikoliv identické (Pargament, 2007).

V průběhu posledních zhruba tří desetiletí došlo k nebývalému růstu poznatků o vlivu spirituality a náboženství (s/n) na rozmanité oblasti lidského zdraví (Koenig, King, Carson, 2012) a na psychosociální fungování, sahající od péče o děti, pravidla komunikace, stravování a oblékání, přes rituály spojené se smrtí, rodinné a manželské vztahy, zacházení s financemi, genderové interakce, akceptaci lékařské péče, způsoby trávení volného času, školní docházku nebo pracovní návyky (Hodge, 2011) až po nedávno projevené přístupy k očkování proti COVID-19 (Košířková et al. 2021). Stále častěji je s/n objevována jako protektivní faktor zdravého fungování jedince i komunit a salutogenní zdroj silných stránek při zvládání mnoha typů zdravotních problémů a při zvyšování psychické pohody (Turhan, 2023).

Témata s/n prošla také v sociální práci významnou proměnou (Doležel et al., 2024). Spirituální a náboženské ideje, osobnosti a aktivity hrály významnou roli při formování půdy, z níž profesní sociální práce na Západě vyrostla (Henrickson, 2022). Od druhé dekády 20. století se však mladá profese začala stavět vůči nábožensky motivované a organizované sociální práci i vůči potenciálu témat s/n ve vzdělávání, výzkumu i praxi skepticky (Canda, Furman, Canda 2020; Gehrig et al. 2021). Obavy z poškození klientů kvůli nábožensky založeným předpokladům a diskriminaci představovaly důvody praktického rázu. Atraktivita náboženství odmítavých teorií Marxe a Freuda v sociálních a humanitních vědách (Holloway, Moss, 2010) a snaha sociální práce o své zvědečnění (Praglin, 2004) a profesionalizaci (Barker, 2007) poskytly důvody teoretického rázu. Avšak výše popsání změna v poznatkové základně o roli náboženské i nenáboženské

spirituality ve zvládání nároků života se odrazila také v přístupu globální profesní komunity sociálních pracovníků a způsobila renesanci zájmu o spiritualitu. Za první významný moment této renesance globálně profesního dosahu můžeme pokládat prakticky vyznívající požadavek mezinárodních standardů vzdělávání v sociální práci vznesený společně oběma mezinárodními asociacemi roku 2004, aby vzdělávání sociálních pracovníků obsahovalo poznatky, jak „tradice, kultury, přesvědčení, náboženství a zvyky ... mohou zakládat zdroje a/nebo překážky růstu a rozvoje“ (IFSW, IASSW 2004a:3). Téhož roku vydaný mezinárodní etický kodex implementoval koncept spirituality ještě poněkud abstraktně – „podporovat a bránit [...] spirituální integritu a well-being každého člověka (IFSW, IASSW, 2004b:2). Avšak za dalších čtrnáct let (2018) se obě mezinárodní sdružení usnesly na aktualizaci mezinárodních etického kodexu, která už neformuluje jen (abstraktní) princip ochrany klientovy spirituality, ale poprvé v dějinách profese také požadavek tuto ochranu prakticky integrovat do fáze posouzení životní situace klienta a plánování intervencí (IFSW, IASSW, 2018). Po dlouhá desetiletí marginalizovaná a v praxi, výzkumu i vzdělávání sociálních pracovníků zanedbávaná problematika se tak dočkala globálně platného profesního zvýznamnění.

Oborové poznatky se koncentrují v zejména konceptu spirituálně citlivé sociální práce. Tento koncept, dnes již robustně teoreticky i empiricky zpracovaný (Canda, Furman, Canda, 2020; Dudley, 2016; Parada, 2022. Gehrig et al., 2021; Crisp, 2019). Lze jej charakterizovat jako takovou praxi, která neusiluje o konverzi klienta k jakémukoliv spirituálnímu systému, zajímá se o klientovu spiritualitu v návaznosti na řešenou zakázku a nenahrazuje pastorační/duchovní péči poskytovanou specialisty. Pozitivně formulováno jde o respektující, empatickou a o poznatky opřenou integraci pozornosti a vnímavosti ke spiritualitě klienta, náboženské či nenáboženské (Canda, Furman, Canda, 2020) kdykoliv během procesů pomoci a kdykoliv je to důležité pro klienta (Dudley, 2016), a to zejména ve fázi posouzení životní situace klienta a zvažování a implementace intervencí. Tento koncept zve sociální pracovníky vpraxi, aby se zajímali o potenciální význam spirituality pro klienta, aniž museli použít pojmy jako náboženství, spiritualita, víra nebo církev. Prioritou jsou zde klientovy vlastní cíle, přesvědčení, zájmy a ochota (Canda, Furman, Canda, 2020).

Řada výzkumů však poukazuje na značné zaostávání každodenní praxe „v terénu“ (Suchomelová, 2016; Hajnová, Bužgová, Feltl, 2015; Oxhandler et al., 2015). Například některé zahraniční studie zjistily, že sociální pracovníci pokládají spirituální doménu života klientů za významnou, ale z hlediska praktických kroků spolupráce s klientem z této pozice nevyvozují žádné důsledky pro posouzení životní situace plánování cílů a intervencí (Dudley, Smith, Milison, 1995; Oxhandler et al., 2015), ačkoliv nemálo klientů tuto vnímavost od profesionálů očekává (Oxhandler, Ellor, Stanford, 2018; Oxhandler et. al., 2021; Best, Butow, Olver, 2015).

Tato východiska tvořila teoretický rámec, v němž byla provedena sonda do vnímavosti, citlivosti a zkušenosti vzorku sociálních pracovníků vůči tématu spirituality v jejich praxi, získána evidence o tom, nakolik lze komponenty konceptu spirituální citlivosti úspěšně implementovat mezi sociálními pracovníky v ČR alespoň v síti AG a pomocí edukační intervence a přípravy podpůrného metodického dokumentu podniknuty kroky k podpoře implementace konceptu do praxe.

V jistém smyslu praktický rámec projektu představoval AG, jehož zapojení bylo povinnou i užitečnou podmínkou realizace projektu. Tím byla zvolena Arcidiecézní charita Olomouc (ACHO), subjekt pověřený metodickým vedením a koordinací sítě lokálních („oblastních“) Charit (faktických poskytovatelů sociálních a zdravotních služeb) na území olomoucké arcidiecéze (ACHO, 2021), které v roce 2021 zaměstnávaly 386 sociálních pracovníků (373 na HPP). Volba AG korespondovala s posláním pracoviště týmu hlavního řešitele projektu, umožnila efektivně navázat na existující kontakty s AG a získat na půdorysu jednoho subjektu přístup k dostatečně robustnímu kontingentu sociálních pracovníků. V koordinaci s AG se 218 z nich (ORR=56,4%) účastnilo sběru dat kvantitativního výzkumného šetření, 133 školení spirituálně citlivé sociální práce, 126 evaluace pilotní verze metodického dokumentu a 103 z nich poskytlo data opakovaného měření šest měsíců po ukončení školení. Všem spolupracujícím představitelům AG a sociálním pracovnícím a pracovníkům zapojeným do kterékoliv části řešení projektu patří na tomto místě projevít poděkování a ocenění.

B) Metody a zjištění výzkumného šetření přítomnosti a podob spirituální citlivosti v praxi sociálních pracovníků a ve vnitřních dokumentech vybraných středisek AG.

1. Metody a zjištění výzkumného šetření přítomnosti a podob spirituální citlivosti v praxi sociálních pracovníků¹

Díky podpoře projektu jsme mohli realizovat první výzkumného šetření v ČR, které mělo za úkol zodpovědět tři výzkumné otázky: (1) V jaké míře sociální pracovníci integrují s/n do své praxe? (2) Jak vnímají sociální pracovníci takovou integraci? (3) Existují statisticky významné souvislosti mezi vnímáním přijatelnosti integrovat s/n v praxi a charakteristikami respondentů?

Výzkumný nástroj

K získání dat byl do češtiny adaptován výzkumný nástroj vytvořený původně pro šetření mezi sociálními pracovníky v USA. Tento nástroj byl v minulosti adaptován a opakovaně použitý ve výzkumech ve Velké Británii, v Norsku a na Novém Zélandu (Canda, Furman, 2021). Z původní verze, zahrnující 65 položek, jsme některé vypustili s ohledem na odlišné kulturní a systémové zázemí sociální práce v ČR. V některých položkách byly zúženy kategorie proměnných. Dvě položky byly doplněny ve škále spirituální orientace a aktivit respondentů.²

Českou verzi jsme vytvořili metodou zpětného překladu se zapojením rodilého mluvčího. Poté jsme nástroj validizovali z jazykového hlediska (nikoliv obsahu) pomocí 6 záměrně vybraných informantů, sociálních pracovníků. Výsledný nástroj obsahoval 56 položek mapujících vedle demografie respondentů škálu jejich s/n, vnímaný konflikt mezi posláním sociální práce a doménou s/n, škálu vhodnosti otevírat témata s/n s klienty ve specifických životních situacích, položky zkoumající používání a vnímanou vhodnost specifických spirituálně citlivých intervencí, roli s/n během úvodních fází kontaktu s klientem a vnímanou důležitost spirituality ve vztahu ke klientům. Stejně jako v předloze byli respondenti úvodem upozorněni na odlišení s/n a byly jim poskytnuty definice obou pojmů ve smyslu uváděném výše. Poukaz na inkluzivní chápání spirituality v dotazníku byl rozšířen pomocí obrátů příbuzných pojmu spiritualita v češtině: víra v něco vyššího než my; víra v něco nad námi; životní filozofie; duchovní přesvědčení; životní přesvědčení; duchovní opěrný systém. Dotazník je připojen v příloze 1 této zprávy.

Vnitřní konzistenci výzkumného nástroje jsme zkoumali výběrově. Obdobně jako autoři předlohy jsme k testu Cronbachovy alfa a McDonaldovy omega zvolili škálu vhodnosti otevírat téma spirituality s klienty ve specifických životních situacích (Canda, Furman, Canda, 2020). Tato obsahovala 21 položek (viz tabulka 4) a dosahovala hodnot

¹ V této části zpráva s laskavým svolením spoluautorů přebírá informace publikované v Doležel et al. (2024).

² Děkujeme Leole Dyrud Furmanové, PhD (emeritní docentce University of North Dakota) a Edwardu R. Candovi, PhD (emeritnímu profesorovi University of Kansas) za povolení použít, upravit a přeložit jejich dotazníkový nástroj na téma Role náboženství a spirituality v praxi sociální práce. Doktoři Furmanová a Canda děkují Dr. Michaela Sheridanové za to, že jim dovolila navázat na její průkopnickou práci při vývoji jejich výzkumných nástrojů.

Cronbachova alfa i McDonaldova omega 0.98. V případě škály vhodnosti tématu spirituality se stejným počtem položek dosahovala Cronbachova alfa hodnoty 0.98 a McDonaldova 0.99. Hodnoty vyšší než 0,8 u obou měřítek jsou považovány za dobré (Feišt et al., 2019). Podobně vysokou hladinu vnitřní konzistence měl originál i adaptace pro studie v Norsku, Velké Británii a na Novém Zélandu (Canda, Furman, Canda, 2020).

Analýza dat

Data jsme analyzovali v prostředí statistického programu R za pomoci balíčků corx, psychtoolbox nebo psych (Conigrave, 2023; Novak, 2022; Revelle, 2020).

Souvislost vhodnosti otevírat téma spirituality u jednotlivých skupin klientů, vhodnosti intervenčních metod a charakteristikami respondentů jsme testovali s ohledem na ordinální povahu některých proměnných za využití Spearmanova korelačního koeficientu (Khamis, 2008).

Vzhledem ke způsobu tvorby výzkumného souboru (níže) jsme upustili od testů statistické významnosti.

Výzkumný soubor

Základním souborem pro šetření byli sociální pracovníci oblastních středisek charit v síti Arcidiecézní charity Olomouc (ACHO), která v projektu měla roli aplikačního garanta. ACHO představuje typickou neziskovou organizaci sociálních (a zdravotnických) služeb s regionální působností zřízovanou církvemi v ČR. V době realizovaného šetření pracovalo v síti ACHO 386 (373 na HPP) sociálních pracovníků. Data byla získána od 218 respondentů (ORR=56,4%) zapojených samovýběrem. Sběr dat probíhal od listopadu 2021 do konce ledna 2022.

VÝSLEDKY

Sociodemografické a profesní charakteristiky zkoumaného souboru

Dotazníkového šetření se účastnilo platně 218 respondentů, což představuje solidní návratnost 56% všech sociálních pracovníků pracujících v dané době v síti ACHO. Jak ukazuje tabulka č. 1, v souboru byly z více než 90% zastoupeny ženy, průměrný věk respondenta byl 37 let, převážně bakalářské a magisterské úrovně profesního vzdělání, žijících převážně v obcích a menších městech do 15tis obyvatel.

Náboženská příslušnost, resp. spirituální orientace charitních pracovníků je obvykle pestrá, přinejmenším ve středoevropském prostoru (Opatrný, 2010; Ebertz, Segler, 2016). Ani náš soubor nebyl spirituálně jednotný. Za křesťany se označilo 67% (n=146), ovšem každý pátý z nich (n=29) se neidentifikuje s žádnou z církví. Nemalý podíl v souboru tvořili osoby smýšlející agnosticky (n=29, 13,3%), ateisticky (n=22, 10%) a jinak spirituálně avšak nenábožensky (n=19, 8,7%). K buddhismu a islámu se hlásili dva jednotlivci.

Z hlediska délky praxe v sociální práci byly rovnoměrně zastoupeny všechny hladiny, jen 8 osob praktikovalo déle než 20 let. Většina (n=134, 61,4%) uvedla překvapivě přítomnost témat S/N v rámci svého profesního vzdělání v sociální práci.

Tabulka 1: Sociodemografické a profesní charakteristiky zkoumaného souboru

		% (n)
Pohlaví	Muž	10,09 (22)
	Žena	89,91 (196)
Národnost	Česká	97,25 (212)
	Jiná	2,75 (6)
Náboženská a spirituální orientace*	Agnostik	13,3 (29)
	Ateista	10,09 (22)
	Buddhista	0,46 (1)
	Křesťan (bez církevní příslušnosti)	13,3 (29)
	Křesťan (s církevní příslušností)	53,67 (117)
	Jiné náboženské přesvědčení	0,46 (1=muslim)
	Jiné spirituální (ne-náboženské) přesvědčení	8,72 (19)
Bydliště	do 2 000 obyvatel	28,44 (62)
	2 001 - 5 000 obyvatel	17,89 (39)
	5 001 - 15 000 obyvatel	17,43 (38)
	15 001 - 60 000 obyvatel	22,94 (50)
	60 001 - 150 000 obyvatel	12,84 (28)
	nad 150 000 obyvatel	0,46 (1)
Nejvyšší dosažení vzdělání	VOŠ	13,64 (30)
	Bakalářské	39,09 (86)
	Magisterské	45,91 (101)
	Doktorské	0,45 (1)
Věk	M (SD; min-max)	37,44 (9,59; 18-61)
Délka praxe v oboru (počet let)	1-5	34,86 (76)
	6-10	31,65 (69)
	11-20	29,81 (65)
	>20	3,66 (8)
Témata spirituality a náboženství ve vzdělání v sociální práci	Ano	61,46 (134)
	Ne	38,53 (84)

Pozn. *"K jakému *náboženství* se v současnosti výhradně nebo primárně hlásíte nebo jaká je vaše výhradní či primární *spirituální orientace*?"

Škála spirituální orientace a aktivity respondentů

U respondentů jsme měřili míru jejich spirituální a náboženské sebedeklarace. Ukázalo se, že rozlišování obou konceptů – spirituality a náboženství - mělo v souboru reálný podklad. Údaje v tabulce č. 2 ukazují (modrá čísla), že respondenti se častěji pokládají za velmi spirituálně založené (43,1%) než velmi nábožensky založené (25,6%) a adekvátně tomu (oranžové údaje) spirituálně zcela indiferentní osoby se v souboru vyskytovaly méně častěji (9,6%) než nábožensky zcela indiferentní (25,6%).

Rozdílně se respondenti v duchovní oblasti také chovají. Soukromým duchovním aktivitám se respondenti věnují výrazně častěji než těm veřejným (komunitním). Soukromým s/n aktivitám se věnuje denně až jednou týdně 41,3 % (n=91), několikrát za měsíc 14 % (n=31) z nich, v případě účasti na náboženských obřadech je to denně až jednou týdně 27,2 % (n=60) a několikrát za měsíc 10,9 % (n=24) z nich. Překvapivě ovšem respondenti častěji zcela abstinují od soukromých aktivit 17,7 % (n=39) než od veřejných náboženských obřadů (11,3 %, n=25).

Tabulka 2: Intenzita spirituální a náboženské sebedefinice respondentů

„Jak moc spirituálně/nábožensky založený/á podle vašeho názoru jste?“	vůbec spirituálně založený % (n)	trochu spirituálně založený % (n)	velmi spirituálně založený % (n)	Total % (n)
vůbec nábožensky založený	9.17 (20)	11.01 (24)	5.5 (12)	25.68 (56)
trochu nábožensky založený	0.45 (1)	33.48 (73)	14.67 (32)	48.6 (106)
velmi nábožensky založený	0 (0)	2.75 (6)	22.93 (50)	25.68 (56)
Total	9.62 (21)	47.24 (103)	43.1 (94)	100 (218)

Pokud se na míru spirituální sebedeclarace dotazovaných podíváme zároveň s frekvencí jejich soukromých duchovních aktivit, jak znázorňuje tabulka 3, jsou hodné pozornosti krajní polohy. Většina těch, kteří se považují za velmi s/n založené se věnují s/n aktivitám denně až jednou týdně nebo několikrát měsíčně (oranžové údaje). Avšak hranice nejsou neprostupné. Našli se jednotlivci (modré údaje), kteří se soukromým duchovním aktivitám téměř vůbec (n=5) nevěnují, byť se pokládají za velmi duchovně založené, a naopak kteří se nepokládají za vůbec nábožensky založené a přesto jsou soukromě duchovně aktivní několikrát za měsíc až každodenně (n=8).

Tabulka 3: Frekvence soukromých spirituálních/náboženských aktivit podle intenzity spirituální a náboženské orientace

„Jak často se v soukromí věnujete náboženským nebo spirituálním aktivitám (např. meditace, četba duchovních textů, modlitba atd.)?“	Vůbec nábožensky založený % (n)	Trochu nábožensky založený % (n)	Velmi nábožensky založený % (n)	Vůbec spirituálně založený % (n)	Trochu spirituálně založený % (n)	Velmi spirituálně založený % (n)
Denně až jednou týdně	1,8 (4)	15,9 (35)	23,6 (52)	0 (0)	9,5 (21)	31,8 (70)
Několikrát za měsíc	1,8 (4)	10,5 (23)	1,8 (4)	0 (0)	7,7 (17)	6,4 (14)
Několikrát za rok	5 (11)	11,8 (26)	0,5 (1)	0,5 (1)	14,1 (31)	2,7 (6)
Jednou za rok a méně	5 (11)	4,5 (10)	0 (0)	1,4 (3)	7,3 (16)	0,9 (2)
Vůbec	12,3 (27)	5,5 (12)	0 (0)	8,2 (18)	8,2 (18)	1,4 (3)

Důvěra v potenciál tématu s/n pro praxi: Škála vhodnosti otevírat téma s/n podle cílových skupin klientů

Pomocí 21 vyjmenovaných životních situací a cílových skupin klientů jsme zjišťovali míru důvěry sociálních pracovníků v praktický potenciál témat s/n. Respondenti vyjadřovali na pětistupňové likertově škále sílu svého souhlasu a nesouhlasu tato témata otevírat. Co nám data ukázala? Údaje seřazené v tabulce 4 ukazují, že souhlasné stanovisko s vhodností tématu *náboženství* vyjadřuje alespoň polovina dotázaných jen u třech životních situací klientů (terminální stadium nemoci, truchlení a diskriminace kvůli náboženské víře). Naopak v tématu *spirituality* – bílý sloupec vpravo – je to u šesti situací

z celkových 21 situací (terminální stadium nemoci, truchlení a diskriminace kvůli náboženské víře, následky přírodní katastrofy, potíže v rodinných vztazích a zneužívání návykových látek). Údaje v našem souboru tedy naznačují celkově spíše opatrný a rezervovaný postoj dotázaných k praktickému potenciálu obou konceptů, což stojí za pozornost, protože spiritualitu pokládají za podstatný prvek lidství celé tři čtvrtiny (75,2%, n=164) dotázaných. Na druhou stranu je třeba vnímat významně vyšší důvěru k praktickému potenciálu konceptu spirituality před náboženstvím.

Tabulka 4: Vnímaná vhodnost tématu s/n u klientských skupin^a

<i>„Je vhodné, aby sociální pracovník téma ... otevřel při práci s klientem, který ...“</i>	Náboženství		Spiritualita	
Cílové skupiny klientů	Souhlas ^b % (n)	Neutrální % (n)	Souhlas ^b % (n)	Neutrální % (n)
Terminální stadium nemoci	63.3(138)	27.98(61)	77.98(170)	16.51(36)
Truchlení	59.63(130)	30.28(66)	70.18(153)	22.48(49)
Následky přírodní katastrofy	37.16(81)	43.12(94)	54.13(118)	33.94(74)
Potíže v rodinných vztazích	32.11(70)	49.54(108)	51.38(112)	37.61(82)
Zotavování ze sexuálního zneužívání	30.28(66)	44.5(97)	49.08(107)	33.94(74)
Příprava na adopci	29.36(64)	44.5(97)	46.79(102)	39.45(86)
Zkušenost partnerského násilí	28.44(62)	44.5(97)	50(109)	33.94(74)
Příprava na pěstounství	27.98(61)	45.87(100)	46.79(102)	39.45(86)
Potíže během vývoje dítěte	27.06(59)	50.46(110)	49.08(107)	38.07(83)
Duševní porucha	21.56(47)	46.79(102)	40.37(88)	38.07(83)
Návykové látky	20.64(45)	51.83(113)	51.83(113)	34.4(75)
Trestní stíhání	20.18(44)	50.38(112)	37.16(81)	47.71(104)
Ztráta zaměstnání	18.81(41)	51.38(112)	41.74(91)	44.04(96)
<i>„...zakouší diskriminaci z důvodu...“</i>				
Náboženská víra	67.43(147)	24.77(54)	70.18(153)	22.94(50)
Etnický původ	31.19(68)	47.25(103)	47.71(104)	38.99(85)
Postižení	30.28(66)	46.79(102)	46.79(102)	38.07(83)
Chudoba	27.98(61)	47.25(103)	45.87(100)	39.91(87)
Pohlaví	20.64(45)	53.21(116)	43.58(95)	41.28(90)
Sexuální orientace	17.89(39)	50.46(110)	45.41(99)	38.53(84)
Věku	16.97(37)	55.96(122)	42.2(92)	42.2(92)
Politického přesvědčení	15.6(34)	55.05(120)	38.07(83)	43.12(94)

Poznámka: ^a Wilcoxonův test prokázal rozdíly ve vnímání vhodnosti spirituality a náboženství u všech skupin klientů i životních situacích jako statisticky signifikantní ($p < 0.001$), kromě situace klientů diskriminovaných z důvodu náboženské víry. ^b Sloučeny hodnoty „Silný nesouhlas“ a „Souhlas“.

Nelze si zároveň nevšimnout vysoké míry nejistých („neutrální“) respondentů téměř ve všech testovaných případech. Míra nesouhlasu dotázaných nebyla do tabulky zahrnuta kvůli zachování přehlednosti. Můžeme tak tvrdit, že ti, kteří zpochybňují relevanci tématu s/n, netvoří většinu ani u jedné cílové skupiny. Ještě zajímavější je zjištění, že ve všech testovaných situacích respondenti důvěřují klinickému potenciálu spirituality více než potenciálu náboženství, přičemž rozdíly jsou statisticky významné. Tato zjištění naznačují, že mnoho sociálních pracovníků uznává význam s/n a s ohledem na praxi mezi oběma rozlišují.

S/N jako součást profesního vzdělání pracovníků

Většina respondentů (61,5 %) uvedla přítomnost konceptů s/n ve svém profesním vzdělání v sociální práci. Ovšem jen 26,1 % dotázaných se domnívá, že pracovníci umí pomáhat klientům ve s/n záležitostech, a většina (56,4 %) souhlasí s tím, že by sociální pracovníci měli o spiritualitě vědět více. Tyto údaje jsou zajímavé, neboť respondenti nebyli zajedno, zda má sociální práce integrující s/n větší šanci zmocnit klienta: Zatímco třetina (33 %) se domnívá, že ano, 28,4 % z nich nesouhlasí, zbytek (38,5 %) zvolil nerozhodné stanovisko. Je třeba poznamenat, že podobně vysokou nerozhodnost volili respondenti také v ostatních výše uvedených položkách.

Musíme poznamenat, že údaj o vzdělání není z důvodu formulace otázky zcela jednoznačný. Znění otázky dotazníku ("Byly součástí Vašeho vzdělání v sociální práci informace o náboženských či spirituálních tématech?") neumožňuje říci nic bližšího o rozsahu a kontextu obou témat v kurikulu. Dotázaný totiž mohl na otázku dotazníku reagovat pozitivně i v případě, že jeho profesní vzdělání obsahovalo informace o s/n systémech bez souvislostí s kompetencemi sociálního pracovníka a bez teoretického rozlišení konceptů náboženství a spirituality, což je pro koncepci spirituální citlivosti klíčové.

Potenciál tématu s/n v úvodní fázi spolupráce s klientem

Úvodem dotazníku byly respondentům položeny tři dotazy na roli s/n během úvodních fází práce s klientem. Jen 8 dotázaných (3,6 %) souhlasí – a 39 (17 %) je nejistých – s tvrzením, že je důležité během navazování pomáhajícího vztahu informovat klienta o s/n přesvědčení pracovníka.

Vzhledem k vysoké míře důvěry v širokou škálu spirituálně citlivých intervencí (viz tabulka 5) je zajímavé, že jen každý pátý dotázaný (20,4 %) souhlasí s výrokem, že zjištění spirituální anamnézy klienta by mělo být součástí posouzení životní situace klienta i v případě, že klient není nábožensky založen (60,1 % s výrokem nesouhlasí). Souhlas se zjišťováním náboženské anamnézy byl opět ještě nižší, pouze 12,4 % (n=27).

Tyto údaje ukazují, že většina dotázaných nepokládá spirituální doménu za významnou doménu pro posouzení životní situace klienta a tudíž ani pro tvorbu individuálního plánování cílů spolupráce. Vystává tak nepříjemná etická otázka, do jaké míry sociální pracovníci realizují skutečně ucelené, komplexní posouzení a pomocí čeho chtějí pracovníci zajistit, aby intervence, které pokládají za vhodné, navazovaly na klientovy potřeby a silné stránky.

Respondenti zastávali také silné stanovisko ohledně iniciativy pracovníka s ohledem na nastolení tématu s/n v rozhovoru s klientem. 54,2 % respondentů nepokládá za vhodné, aby pracovník otevíral v rozhovoru s klientem téma spirituality či náboženství na základě svého vlastního úsudku, „i když klienti zprvu nejeví zájem“ (15,4 % souhlasí). Tomu odpovídá také stanovisko dvou třetin dotázaných (66,8 %), kteří souhlasí, aby pracovník hovořil s klientem o s/n „jen tehdy, pokud klient projeví zájem jako první“ (17,8 % nesouhlasí).

Potenciál spirituálně citlivých intervencí: praxe & ideál

Respondentům byl poskytnut seznam 21 intervencí, u kterých zaznamenávali, kterou osobně použili s klientem, a zda je pokládají za vhodné pro sociální práci, viz tabulka 5. Intervence zahrnovaly aktivity realizované přímo s klientem (např. spirituální posouzení, rituály), aktivity navrhované klientovi jako „domácí úkol“ (např. vedení deníku), aktivity konané pracovníkem soukromě jako příprava na práci (např. soukromá modlitba) a aktivity spolupráce se spirituálně specializovanými osobami.

Tabulka 5: Spirituálně citlivé intervence

Intervence	Používá		Pokládá za vhodné	
	%	n	%	n
Spolupráce s duchovním či jiným náboženským/duchovním průvodcem	61,47	134	84,40	184
Předání klienta do péče duchovního či jiného náboženského/duchovního průvodce	55,05	120	77,52	169
Doporučování čerpat z náboženského/spirituálního opěrného systému a aktivit	49,54	108	69,72	152
Pomoc klientovi promyslet, jak mu jeho náboženský/spirituální podpůrný systém pomáhá	46,33	101	71,56	156
Soukromá modlitba za klienta	44,5	97	58,72	128
Pomoc klientovi promyslet spirituální smysl a účel jeho současné životní situace	38,99	85	62,39	136
Soukromá meditace v rámci přípravy na setkání s klientem	32,11	70	56,88	124
Rozhovor s klientem o roli jeho náboženských či spirituálních přesvědčení ve vztahu k blízkým	30,73	67	54,13	118
Pomoc klientovi reflektovat jeho víru v to, co se stane po smrti	29,36	64	56,88	124
Používání nebo doporučení náboženské/spirituální literatury	26,15	57	55,96	122
Pomoc klientovi kriticky promýšlet své náboženské či spirituální přesvědčení či aktivity	23,85	52	50,46	110
Provádění odborné intervence, která pomáhá klientovi vytvořit si náboženské/spirituální rituály (např. požehnání domu, návštěva hrobu příbuzných, slavení přechodových rituálů)	22,94	50	49,54	108
Společná modlitba s klientem	22,48	49	58,72	128
Používání náboženského jazyka a pojmů	21,56	47	33,49	73
Pomoc klientovi promyslet, jak mu jeho náboženský/spirituální opěrný systém škodí	20,18	44	50,46	110
Účast na náboženských/spirituálních rituálech klienta ve smyslu intervence	19,27	42	39,91	87
Používání nenáboženského duchovního jazyka a pojmů	18,81	41	33,03	72
Dotýkání se klienta za účelem „léčení“	17,43	38	22,48	49
Společná meditace s klientem	9,17	20	40,83	89
Pomoc klientovi posoudit význam spirituálních zážitků, které přicházejí ve snech	7,34	16	23,39	51
Povzbuzování klienta, aby si vedl pravidelně náboženský/spirituální sebe-reflexní deník	2,75	6	31,35	69

Ačkoliv seznam zahrnoval typy intervencí odvozených ze zahraniční praxe sociálních pracovníků, výsledky prokázaly, že se protínají také s reálnou praxí tuzemských praktiků, u jednotlivých aktivit v rozpětí od 2,57 % do 61,47 %.

Použití všech intervencí zároveň jsme neobjevili v praxi žádného z dotazovaných, 32 (14,6 %) z nich nepoužilo dosud žádnou z intervencí a 186 (85 %) mělo zkušenost alespoň s jednou z aktivit.

Nejdůležitějším zjištěním je ovšem fakt, že všechny hodnocené aktivity bez výjimky pokládá více dotázaných za vhodné pro praxi, než reálně ve vlastní praxi používá. U mnoha aktivit se jednalo o násobné rozdíly. Dvě třetiny hodnocených aktivit se těší důvěře alespoň poloviny respondentů. Dokonce i aktivity, které by bylo možné pokládat za příliš zasahující do intimní sféry a potenciálně ohrožující klientovu autonomii (společná meditace a modlitba s klientem, používání léčebného dotyku, práce se sny klienta) se u dotázaných setkávaly s poměrně silnou důvěrou v kompatibilitu s výkonem profese (rozpětí 22 % - 40 %).

Do sféry pomáhajících aktivit spadaly také dvě položky testující zkušenost a postoje k tématu odpuštění v praxi sociální práce (např. pomoci klientovi odpustit sám sobě, odpustit druhým nebo požádat o odpuštění). Sociální pracovníci opět indikovali nižší míru uplatňování technik pracujících s odpuštěním než důvěry v jejich vhodnost pro praxi, byť jen s nepatrným rozdílem. Pomineme-li opět více než třetinu nerozhodných respondentů, používání technik odpuštění uvedlo 27,5 %, avšak 35,8 % souhlasí s tvrzením, že pomáhat klientům zvážit, zda si přejí pracovat na odpuštění, je důležitou součástí postupů sociální práce.

Soulad s mandátem a etikou profese

Součástí postojů praktiků sociální práce ke s/n jsou také jejich názory na kompatibilitu s mandátem profese a etikou profese. Proto výzkumný nástroj obsahoval položky testující obavy z překračování hranic profese a profesní etiky při práci se s/n doménou klienta. Data ukázala, že takové obavy se objevují jen menšinově. Pouze 16 dotázaných (7,3%) souhlasí s tím, že integrovat s/n do sociální práce je v rozporu s jejím posláním a rozpor s etickým kodexem Společnosti sociálních pracovníků ČR byl vnímán ještě méně (3,6%). Ovšem velký podíl respondentů v těchto dvou položkách reagoval neutrálně, nejistě (36,2%, resp. 44%).

Korelační analýza

V získaných datech jsme rovněž zjišťovali, které profesní, demografické či spirituální charakteristiky respondentů mají vliv (1.) na jejich přístup k vhodnosti otevírat téma spirituality³ při práci se specifickými cílovými skupinami klientů, (2.) na jejich hodnocení vhodnosti specifických pomáhajících intervencí, a (3.) zda existuje souvislost mezi délkou praxe a přítomností konceptů s/n ve vzdělání.

K analýze jsme vybrali proměnné odrážející zjištění zahraničních výzkumných šetření. Některé studie poukázaly na vlivy věku pracovníka, resp. délky praxe (Heyman et al., 2006, Furman et al., 2016; Canda, Furman, Canda, 2020), na přítomnost s/n ve vzdělání (Oxhandler et al., 2015; Vetvik et al., 2018), jiné na vliv intenzity pracovníkovy s/n

³ Netestovali jsme vhodnost tématu náboženství. Názory respondentů vztahující se k inkluzivnímu konceptu spirituality se ukázaly jako bližší jejich praxi než u náboženství.

(Murdock, 2005; Oxhandler et al., 2015) a na frekvenci soukromých s/n aktivit (Sheridan, 2004; Stuart et al., 2006; Kvarfordt, Sheridan, 2010).

Vliv vybraných charakteristik respondentů na míru vhodnosti otevírat téma s/n u specifických cílových skupin

Jak plyne z údajů v tabulce 6, korelační analýza neprokázala souvislost délky praxe ani věku respondentů s vnímanou vhodností tematizovat spiritualitu při práci s klienty specifických cílových skupin (korelační koeficienty u délky praxe a věku jsou velmi nízké).

Tabulka 6. Korelace vhodnosti otevírat téma spirituality u specifických cílových skupin klientů a charakteristik sociálního pracovníka

Proměnné/cílové skupiny	A53	A46	A41	A42	A43	A38
Terminální onemocnění	0,14	0,06	0,31	0,29	0,39	0,26
Truchlení	0,03	0,00	0,37	0,29	0,36	0,26
Přírodní katastrofa	0,10	0,09	0,36	0,33	0,44	0,26
Rodinné vztahy	0,09	0,07	0,35	0,32	0,45	0,27
Sexuální zneužívání	0,03	0,00	0,28	0,30	0,41	0,27
Adopci	0,02	0,00	0,33	0,28	0,38	0,22
Pěstounství	-0,02	0,00	0,31	0,27	0,36	0,28
Partnerské násilí	0,03	0,01	0,32	0,26	0,38	0,23
Vývoj dítěte	0,11	0,03	0,33	0,25	0,43	0,26
Duševní porucha	-0,03	-0,01	0,37	0,29	0,38	0,31
Návykové látky	0,04	-0,01	0,33	0,28	0,33	0,24
Trestní stíhání	0,07	0,04	0,38	0,30	0,39	0,23
<i>Diskriminace z důvodu</i>						
Ztráta zaměstnání	-0,01	0,02	0,34	0,27	0,32	0,31
Náboženství	0,03	0,00	0,30	0,28	0,31	0,26
Etnický původ	0,02	0,01	0,35	0,28	0,34	0,26
Postižení	0,01	-0,01	0,35	0,29	0,36	0,24
Chudoba	0,03	0,04	0,35	0,30	0,35	0,25
Pohlaví	0,03	0,02	0,39	0,34	0,37	0,27
Sexuální orientace	0,12	0,03	0,27	0,31	0,34	0,13
Věk	0,00	0,03	0,30	0,29	0,33	0,20
Politické přesvědčení	0,03	0,02	0,32	0,26	0,35	0,24

Poznámka: A53=délka praxe; A46=věk; A41=frekvence soukromých spirituálních/náboženských aktivit; A42=intenzita náboženské orientace; A43=intenzita spirituální orientace; A38=přítomnost spirituality/náboženství ve vzdělání

U všech ostatních charakteristik sociálních pracovníků – frekvence soukromých spirituálních aktivit, intenzita náboženské i spirituální orientace a přítomnost tématu ve vzdělání – se ukázala být středně silná souvislost s vhodností tematizovat spiritualitu u všech skupin klientů. Jinými slovy, čím vyšší sledovaná proměnná, tím vyšší vnímání vhodnosti tematizovat spiritualitu u jednotlivých skupin klientů. Spirituální charakteristiky pracovníků v našem souboru měly relativně silnější souvislost s vnímanou vhodností tematizace spirituality u klientů, než měla její integrace do vzdělání pracovníka.

Vliv vybraných charakteristik respondentů na hodnocení vhodnosti spirituálně citlivých intervencí

Tytéž charakteristiky respondentů jsme zkoumali s ohledem na jejich hodnocení vhodnosti sady 21 intervencí (tabulka 7). Ani zde korelační analýza většinou nepotvrdila vliv věku ani délky oborové praxe na vnímanou vhodnost specifických intervencí v sociální práci.

Tabulka 7: Korelace mezi vnímanou vhodností specifických intervenčních metod a charakteristikami sociálního pracovníka

Charakteristiky/intervence ^a	A53	A46	A41	A42	A43	A38
Používání nebo doporučení s/n literatury	0,08	0,09	0,32	0,31	0,26	0,24
Soukromá modlitba za klienta	0,20	0,14	0,42	0,42	0,32	0,19
Společná modlitba s klientem	0,05	0,02	0,21	0,31	0,26	0,25
Soukromá meditace jako příprava na setkání s klientem	0,05	0,07	0,25	0,17	0,28	0,11
Meditace s klientem	0,02	-0,02	0,08	0,12	0,12	0,09
Používání náboženského jazyka	0,10	0,13	0,23	0,27	0,17	0,14
Používání nenáboženského duchovního jazyka	0,01	-0,07	0,07	0,04	0,13	0,11
Doporučovat čerpat z s/n opěrného systému a aktivit	0,14	0,13	0,28	0,23	0,35	0,17
Dotýkání se klienta za účelem „lечения“	0,03	0,01	-0,03	-0,05	-0,04	0,00
Pomoci klientovi vytvořit si s/n rituály	0,11	0,11	0,18	0,18	0,17	0,18
Účast na s/n rituálech klienta	-0,11	-0,16	0,05	0,05	0,07	0,18
Vedení s/n sebereflexního deníku klienta	-0,05	-0,11	0,05	-0,03	0,11	0,09
Reflexe s/n přesvědčení klienta ve vztahu k blízkým	0,08	0,05	0,28	0,19	0,31	0,20
Kritická reflexe s/n přesvědčení a aktivit klienta	-0,03	-0,02	0,17	0,18	0,28	0,14
Reflexe spirituálních obsahů ve snech	-0,11	-0,13	0,00	0,00	0,06	0,08
Reflektovat spirituální smysl životní situace klienta	0,00	-0,04	0,22	0,12	0,30	0,28
Reflektovat víru klienta ve stav po smrti	0,09	0,06	0,31	0,25	0,30	0,22
Reflexe, jak klientovi jeho s/n podpůrný systém pomáhá	0,01	0,00	0,30	0,22	0,30	0,27
Reflexe, jak klientovi jeho s/n opěrný systém škodí	-0,07	-0,08	0,15	0,05	0,17	0,07
Předání klienta do péče duchovního	0,07	0,02	0,27	0,21	0,30	0,22
Spolupráce s duchovním	0,00	0,06	0,24	0,17	0,28	0,22

Poznámka: ^a názvy intervencí zkráceně (úplné názvy intervencí viz tabulka 5) ^b Před korelační analýzou byly kategorie proměnné převedeny na 0=nesouhlas a 1=souhlas s tvrzením; A53=délka praxe; A46=Věk; A41=frekvence soukromých duchovních aktivit; A42=Intenzita náboženské orientace; A43=Intenzita spirituální orientace; A38=Přítomnost tématu s/n ve vzdělání

Mnohem významnější byl opět vliv spirituálních charakteristik sociálních pracovníků a přítomnost témat s/n ve vzdělání respondentů. Vliv těchto proměnných ovšem nebyl už zdaleka tak jednoznačný jako v případě zvažování vhodnosti spirituality u specifických cílových skupin. U pěti intervencí (společná meditace s klientem, doporučení klientovi vést si spirituální sebereflexní deník, používání nenáboženského duchovního jazyka, používání léčebných dotyků a pomoc klientovi s reflexí spirituálních zážitků ve snech) totiž korelační koeficienty nenaznačují žádné závažné souvislosti.

Souvislost mezi délkou praxe a přítomností tématu s/n ve vzdělání sociálních pracovníků

Někteří zahraniční autoři poukazují na skutečnost, že vzdělávání v sociální práci – např. v USA – začalo věnovat pozornost roli s/n teprve před zhruba 20 lety (Canda et al., 2023). V ČR nemáme dosud takovou analýzu, ale z údajů, které zpracoval Kaňák (2015), víme alespoň, že vědecká reflexe sociální práce těchto témat u nás začala až koncem první dekády třetího milénia. Bylo by tedy pochopitelné, že pracovníci, kteří získali vzdělání v sociální práci dříve, se s integrací obou témat do studia sociální práce nesetkali (Canda, Furman, Canda, 2020). Obě proměnné byly v našem dotazníku obsažené. Doba, kdy respondenti profesní vzdělání získali, byla operacionalizována dotazem na délku praxe v sociální práci. Korelační koeficient nepoukazuje na žádný vztah mezi proměnnými ($r=0,03$). Údaje od respondentů nicméně nejsou v rozporu s teoretickým předpokladem. Pracovníci v našem souboru totiž praktikovali – až na osm výjimek – pouze a právě do 20 let. A většina z nich udávala integraci s/n do vlastního vzdělání. Na základě našich dat tedy zůstává otevřené, zda se také u nás sociální pracovníci s praxí delší než 20let setkávali s výukou, jak eticky do praxe integrovat spiritualitu a náboženství, méně než mladší ročníky absolventů.

Limity výzkumných zjištění

Způsob tvorby našeho souboru znemožňuje zobecnit platnost zjištění na veškeré sociální pracovníky v rámci ACHO, na pracovníky jiných charit v ČR, natož pak na sociální pracovníky v ČR obecně. Získaná data dále nezahrnovala údaje o pracovním kontextu respondentů (cílová skupina, typ sociální služby apod.). Charakter řešených zakázek klientů a rozsah kontaktu/spolupráce s klientem může ovlivňovat názory pracovníků na potenciál s/n v praxi jako takové (Canda, Furman, Canda, 2020). Například pokud by většina respondentů pracovala v režimu krátkodobé a prakticky/technicky zaměřené spolupráce (bydlení, zaměstnání, insolvence apod.), je možné, že jejich zkušenosti a postoje k s/n v praxi budou odlišné od těch, kdo praktikují v kontextu pobytových sociálních služeb umožňujících rozvinout systematickou spolupráci s klientem.

Implikace výzkumných zjištění

Komparace výsledků se zahraničními studiemi nebyla cílem tohoto článku. Obecně však můžeme tvrdit, že praktická zkušenost s integrací s/n do praxe sociální práce a důvěra v ni se nám mezi českými sociálními pracovníky jeví jako spíše nízká. Mnoho z nich zastává opatrná a nerozhodná stanoviska. Naše výsledky ale také ukázaly, že nemálo z respondentů do určité míry pracuje se s/n doménou života svých klientů. Za vhodných podmínek rozsah této praxe může růst, jak ukázalo srovnání aktuální praxe a hodnocení vhodnosti specifických intervencí. Tuto skutečnost pokládáme za první významné zjištění.

Na základě našich dat ovšem nemůžeme tvrdit, že opatrnost vůči doméně s/n je mezi sociálními pracovníky paušální. Naši respondenti významně rozlišovali široké, inkluzivní

pojetí spirituality od náboženství jak s ohledem na své klienty (podle cílových skupin a intervencí), tak i s ohledem na sebe sama a reflexi své vlastní s/n orientace. Zde spatřujeme druhé významné zjištění. To je navíc v souladu s poznatkami o vývoji religiozity českého obyvatelstva, jemuž udává směr příklon k privatizované zbožnosti a spiritualitě, která „nemá potřebu se k církvím ani formálně hlásit“ (Hamplová, 2010), vykazuje vysoký zájem o mystické, okultní, nadpřirozené a spirituální fenomény (Hamplová, 2008) a rozhodně neznamená ateizaci (Furstová et al., 2021). Jakou spirituální rozmanitost nacházíme mezi pracovníky, obdobnou musíme očekávat také mezi klienty. Doporučení, které z tohoto zjištění plyne pro praxi a vzdělávání v sociální práci je, aby vzdělavatelé a zaměstnavatelé sociálním pracovníkům umožňovali osvojit si spirituální kompetenci ve smyslu vnímavosti, respektu a schopnosti efektivně reagovat na rozmanitost a potřeby klientů, které přesahují rámec tradiční církevně-křesťanské religiozity. Jak poznamenává Opatrný (2021:15), „reflektovat religiozitu a spiritualitu v sociální práci v Evropě proto znamená připustit rozdíly a jedinečnost [...] každého klienta jako člověka“. Řada autorů tuto kompetenci řadí ke kulturní kompetenci, která bude vhodným teoretickým rámcem (Hodge, 2007; 2016; Parada, 2022).

Třetím významným zjištěním byla nízká míra ochoty zakomponovat rozhovor o s/n zdrojích a problémech klienta do úvodních fází práce s klientem a tendence vyčkávat na iniciativu klienta. Tyto postoje jsou naprosto pochopitelné z hlediska obav o autonomii klientů nebo z vnucování vlastních s/n názorů pracovníka klientovi. Pokud ovšem platí, že posouzení životní situace klienta je klíčovou podmínkou plánu intervencí (Hepworth et al., 2017; Kirst-Ashman, Hull, 2018), sociální pracovník svou pasivitou riskuje neúplné posouzení a tím pádem také neadekvátní plán cílů spolupráce a použitých intervencí. Poslední verze etického kodexu IFSW & IASSW (2018) upozorňuje, že nejde jen o otázku odbornosti, ale také etiky. Zjištěné tendence respondentů mohou mít i jiné vysvětlení: nedostatečné sebepoznání pracovníka a z něj plynoucí neochota o těchto hlubokých životních tématech hovořit s klienty. Kromě toho je třeba si uvědomit, že paušální ponechávání iniciativy na klientovi předpokládá, že klient (1.) má jasno v tom, zda spirituální doména patří do jeho zakázky, (2.) že ji má solidně reflektovanou a umí o ní srozumitelně hovořit. Nic toho ovšem pracovník dopředu neví a nemůže předpokládat a navíc výzkumy v sektoru sociální práce a duševního zdraví odhalily, že někteří klienti nechtějí tato témata otevírat, protože nedůvěřují, že by k nim pracovník přistupoval s kompetentně a respektem (Pargament, 2007; Starnino, Gomi, Canda, 2012; Canda, Furman, Canda 2020). Doporučení pro praxi a vzdělávání v sociální práci, které z tohoto zjištění odvozujeme, je doplnit vyučovaný a v praxi (doufejme) uplatňovaný model bio-psycho-sociálního posouzení životní situace klienta o inkluzivně spirituální doménu. Studenti a praktici musí být schopni s respektem hovořit s klienty a pomáhat jim porozumět a zapojit jejich spirituální opěrný systém podobně, jako musí hovořit o sociálních či zdravotních souvislostech jejich situace. Konceptualizace spirituálního posouzení přesahuje rámec tohoto článku. Zahraniční produkce sociálních pracovníků dnes poskytuje bohatou základnu modelů, pomůcek a validizovaných postupů (Pargament, 2007; Pargament et al., 2011; Hodge, 2011; 2013; 2015; Canda, Furman, Canda, 2020).

Čtvrtým významným zjištěním byla vysoká míra nejistoty (44 %) respondentů ohledně kompatibility práce se s/n doménou klientů a etickým mandátem profese. Tato hladina

nejistoty je překvapující jak vzhledem k požadavkům českého etického kodexu, na němž jsme poukázali v úvodu stati, ale i vzhledem k náboženskému kontextu zaměstnavatele respondentů. Víme, že znalost etického kodexu mezi sociálními pracovníky a důvěra v jeho praktickou relevanci je nízká (Nečasová, Dohnalová, Trbola, 2020). Avšak od zaměstnanců katolické organizace bychom očekávali jednoznačnější představu o kompatibilitě vlastní profese se s/n doménou svých klientů. A očekávali bychom to o to víc vzhledem k jejich hodnocení významnosti spirituality v životě člověka. Pro 75 % dotázaných je spiritualita podstatným aspektem lidství, jen pro 5 % nikoliv. Možná se jedná o rozpor mezi osobním/subjektivním úsudkem o etické vhodnosti a domnělým požadavkem profesní etiky o nevhodnosti spirituality. Některá data by tomu odpovídala: Kupříkladu 6 respondentů, kteří souhlasí s tvrzením o rozporu s etickým kodexem – a 62, kteří zastávají nerozhodné stanovisko (celkem 1/3 respondentů) – zároveň souhlasí s tvrzením o spiritualitě jako podstatném aspektu lidství i s vhodností otevírat téma spirituality u klientů v terminálním stádiu nemoci. Je pravděpodobné, že výkon povolání za takových podmínek není jen zdrojem dalšího diskomfortu, ale také pracovního stresu. Podpora etické sebejistoty sociálních pracovníků podle nás vyžaduje integraci tématu s/n do kvalifikačního i dalšího vzdělávání stejně jako podpora jejich eticky a odborně kvalifikované spolupráce s klienty.

Posledním významným zjištěním je skutečnost, že důvěru pracovníka v potenciál spirituality u klientů souvisí se dvěma faktory. Interní faktor je podle našich dat tvořen zejména intenzitou s/n orientace pracovníka a frekvencí jeho soukromých s/n aktivit. Jako externí faktor jsme v datech objevili pouze přítomnost témat s/n v rámci vzdělání pracovníka. Obě zjištění jsou v souladu s poznatky o zahraničních souborech sociálních pracovníků (Sheridan, 2004; Kvarfordt, Sheridan, 2009; Oxhandler et al., 2015; Furman, Canda, 2020;). Vzhledem k tomu, že osobní spirituální sebedefinici sociálního pracovníka, jinak řečeno jeho pozitivní či negativní předporozumění spiritualitě, nemáme možnost v profesním vzdělávání určovat (jde principálně o sekulární profesi), můžeme je alespoň edukovat tak, aby k s/n doméně svých klientů přistupovali v souladu s profesní etikou. Bylo by naprosto relevantní a přiměřené současnému stavu poznání v sociální práci, aby byl koncept spirituálně citlivé sociální práce zařazen do minimálního standardu vzdělávání, ve stávající podobě v rámci výuky metod sociální práce. Vzdělávání ve spirituálně citlivé praxi uchopuje profesionální rozvoj pracovníka ve smyslu znalostí, hodnot, etické reflexe a dovedností (Canda, Furman, Canda, 2020; Canda et al., 2023). Těm, kdo už sociální práci vykonávají, bude vhodné nabídnout praktické podpůrné materiály a zdroje pro supervizi praxe, vytvářet přiměřené kurzy dalšího vzdělávání a testovat jejich efektivitu.

2. Metody a zjištění výzkumného šetření přítomnosti a podob spirituální citlivosti v praxi sociálních pracovníků ve vnitřních dokumentech vybraných středisek AG

Hana Šlechtová, Jakub Doležel

Výzkumné šetření projektu SPIRSEN mělo za cíl identifikovat podobu a rozsah spirituální citlivosti v názorech a zkušenostech praktiků sociální práce. Kvantitativní údaje byly prezentovány v předchozí části zprávy. Praxi sociálních pracovníků v prostředí konkrétního zaměstnavatele ovšem neurčuje jen pracovník a jeho osobní kompetence. Výrazným faktorem uplatnění kompetencí pracovníka je organizační kultura, což platí také vzhledem k projevování spirituální citlivosti ke klientům (Canda, Furman, Canda, 2020). Komplementárním záměrem projektu bylo proto získat empirická data rovněž o spirituální citlivosti organizačního kontextu práce jednotlivých praktiků.

Vzhledem k tomu, že se jedná o mnohodimenzionální konstrukt (Schein, 2010), nebyla zkoumána organizační kultura zaměstnavatelů dotazovaných sociálních pracovníků komplexně, ale byl zvolen jeden z jejích prvků: *vnitřní normy/předpisy* organizace. Ačkoli samy o sobě nezaručují uplatňování spirituálně citlivého přístupu, přinejmenším mohou naznačit, že/zda koncepce služby bere spirituální dimenzi života (nejen) klientů v potaz. Cílem této části výzkumného šetření bylo odpovědět na otázku, *zda a v jakých podobách se ve vnitřních dokumentech Charit objevují prvky ukazující spirituální citlivost v poskytování služby*. Ačkoli přítomnost odkazů na spirituálně citlivý přístup v uvedených dokumentech sama o sobě ještě nezaručuje uplatňování takového přístupu při poskytování služby, přinejmenším naznačuje, že při koncipování služby je spirituální dimenze života (nejen) klientů brána v potaz.

Metoda výzkumného šetření

Metodou naplnění cíle byla kvalitativní obsahová analýza vnitřních dokumentů dvou vybraných oblastních Charit kontrastní velikosti. V Charitě A byly sledovány dokumenty denního centra pro seniory a pečovatelské služby, v Charitě B se jednalo o odlehčovací službu, pečovatelskou službu a dům pokojného stáří. K analýze byly použity pouze ty vnitřní předpisy organizací, které mohou mít podle našeho názoru největší dopad na průběh praxe sociálních pracovníků. Za takové normy pokládáme tzv. metodiky (zvláště týkající se standardů kvality sociální služby). Jejich kompletní seznam uvádíme níže v tabulce 8.

Tabulka 8. Dokumenty (metodiky) podrobené analýze

Charita A	Charita B
<i>Denní centrum pro seniory</i>	<i>Odlehčovací služba</i>
<i>Cíle a způsoby poskytování sociální služby</i>	<i>Cíle a způsoby poskytování sociálních služeb</i>
<i>Ochrana práv osob</i>	<i>Pojmy v sociálních službách</i>
<i>Jednání se zájemcem/žadatelem o službu</i>	<i>Pracovní postupy k odlehčovací službě</i>
<i>Smlouva o poskytování sociální služby</i>	<i>Vnitřní pravidla pro poskytování odlehčovací služby</i>
<i>Individuální plánování průběhu služby</i>	<i>Ochrana práv klientů</i>
<i>Dokumentace o poskytování sociální služby</i>	<i>Jednání se zájemcem o odlehčovací službu</i>
<i>Stížnosti na kvalitu nebo způsob poskytování sociální služby</i>	<i>Pravidla pro uzavírání smlouvy o poskytování odlehčovací služby</i>
<i>Návaznost poskytované sociální služby na další dostupné zdroje</i>	<i>Individuální plánování průběhu odlehčovací služby</i>
<i>Personální a organizační zajištění sociální služby</i>	<i>Dokumentace o poskytování odlehčovací služby</i>
<i>Profesní rozvoj zaměstnanců</i>	<i>Stížnosti na kvalitu nebo způsob poskytování odlehčovací služby</i>
<i>Prostředí a podmínky</i>	<i>Návaznost poskytované odlehčovací služby na další dostupné zdroje</i>
<i>Zvyšování kvality sociální služby</i>	<i>Personální a organizační zajištění odlehčovací služby</i>
	<i>Profesní rozvoj zaměstnanců</i>
	<i>Prostředí a podmínky poskytování sociální služby</i>
	<i>Zvyšování kvality pro poskytování sociální služby</i>
<i>Pečovatelská služba</i>	<i>Pečovatelská služba</i>
<i>Poslání pečovatelské služby</i>	<i>Cíle a způsoby poskytování sociální služby</i>
<i>Ochrana práv osob</i>	<i>Ochrana práv klientů</i>
<i>Jednání se zájemcem o sociální službu</i>	<i>Jednání se zájemcem o pečovatelskou službu</i>
<i>Smlouva o poskytování sociální služby</i>	<i>Pravidla o uzavírání smlouvy o poskytování pečovatelské služby</i>
<i>Personální a organizační zabezpečení sociální služby</i>	<i>Individuální plánování průběhu pečovatelské služby</i>
<i>Individuální plánování průběhu služby</i>	<i>Dokumentace o poskytování pečovatelské služby</i>
<i>Dokumentace o poskytování sociální služby</i>	<i>Vnitřní pravidla pro poskytování pečovatelské služby</i>
<i>Profesní rozvoj zaměstnanců</i>	<i>Informační leták pečovatelská služba</i>
<i>Prostředí a podmínky poskytovaných sociálních služeb</i>	<i>Stížnosti na kvalitu nebo způsob poskytování sociálních služeb</i>
<i>Zvyšování kvality sociálních služeb</i>	<i>Návaznost poskytované pečovatelské služby na další dostupné zdroje</i>
	<i>Personální a organizační zajištění pečovatelské služby</i>
	<i>Profesní rozvoj zaměstnanců</i>
	<i>Prostředí a podmínky poskytování sociální služby</i>
	<i>Zvyšování kvality pečovatelské služby</i>
	<i>Dům pokojného stáří</i>

	<i>Cíle a způsoby poskytování služby</i>
	<i>Aktivizační činnosti</i>
	<i>Obecné komunikační techniky se seniory</i>
	<i>Pracovní postupy k vyhláškovým činnostem</i>
	<i>Ochrana práv uživatelů</i>
	<i>Jednání se zájemcem o službu</i>
	<i>Individuální plánování průběhu sociální služby</i>
	<i>Domácí řád</i>
	<i>Dokumentace o poskytování sociální služby</i>
	<i>stížnosti na kvalitu nebo způsob poskytování sociální služby</i>
	<i>Návaznost poskytované služby na další dostupné zdroje</i>
	<i>Nabídka služeb sociální péče DPS</i>
	<i>Prostředí a podmínky poskytování sociální služby</i>
	<i>Zvyšování kvality sociální služby</i>
	<i>Směrnice k tzv. detenční novele zákona o sociálních službách</i>

Spiritualitu a spirituálně citlivou sociální práci jsme v této analýze chápali v souladu s vymezením použitým v předchozích příspěvcích. Při analýze metodik obou poskytovatelů byla sledována spirituální citlivost jak v exkluzivním smyslu (tj. vztažená pouze k náboženským vyjádřením spirituality), tak ve smyslu inkluzivním (tj. široce pojatá, přesahující náboženské projevy spirituality). Materiály byly podrobeny kvalitativní analýze za účelem kvalitativního popisu.

Zjištění

Spirituální citlivost byla zohledněna zejména v dokumentech věnovaných: právům uživatelů, individuálnímu plánování, standardům kvality, aktivizaci uživatelů, pravidlům komunikace pracovníků s uživateli, podpory pracovníků a jejich rozvoji. Samo slovo „spiritualita“ se v dokumentech prakticky nevyskytuje, místy (avšak ne příliš často) najdeme výraz „duchovní“.

Dokumenty vesměs operovaly se spiritualitou jako s „potřebou“ (typicky v pyramidě potřeb v oblasti seberealizace), a to jak klientů, tak pracovníků (instrumentálně, s cílem vybavit je pro práci s klienty). Je ovšem otázka, na co použití pojmu „potřeba“ ukazuje: zda je spiritualita skutečně chápána, a proto i vymezena, (pouze) jako potřeba, anebo zda se jen jedná o použití klišé („uspokojování spirituálních potřeb“), kdy ale ve faktickém přístupu není spiritualitě upřena její svébytnost.

V rámci spirituálních potřeb v bodě věnovaném potřebám v oblasti seberealizace je zmiňováno např. „bilancování života a jeho smysl“, kdy „klíčový pracovník může uživatele podporovat, může mu být i emocionální oporou při bilancování života, může jej

doprovázet a naslouchat, když má potřebu hodnotit svůj život a jeho smysl.“ („A“, pečovatelská služba)

Naplnování spirituálních potřeb je uváděno jako (lidské) „právo“. Oba poskytovatelé se explicitně odvolávají na Listinu základních práv a svobod; přitom se objevuje jak inkluzivní, tak exkluzivní pojetí spirituality: mj. právo na... „osobní svobodu, lidskou důstojnost, osobní čest (...)“, právo na... „svobodu myšlení, svědomí a náboženské vyznání“. Zjednodušeně lze konstatovat, že v dokumentech odkaz na lidská práva a svobody směřuje k jednotlivci (který by na těchto právech neměl být ukrácen), není ale obsažen přesah. Spiritualita je (v různých podobách) brána jako soukromá věc, přičemž právo implikuje nárok (jednotlivce).

Zaměříme-li se na obsahy zahrnující citlivost k inkluzivně pojaté spiritualitě, najdeme pokyny k zohlednění individuality klienta, respektování důstojnosti uživatele jako lidské osoby (ve způsobu oslovování, ochranou před předsudky, respektem k intimitě, zachováním co největší míry uživatelské autonomie); klient má být zohledněn ve své celistvosti, v kontextu celé své historie, nikoli jen např. v kontextu onemocnění demencí (viz poskytovatel „A“); má být zachován respekt ke vztahům uživatele např. s rodinnými příslušníky („pomoc při obnovení nebo upevnění kontaktu s rodinou“ (poskytovatel „B“ – DPS).

Co se týče exkluzivně pojaté spirituality, zařízení poskytují informace o pastorační službě, přičemž v případě zájmu uživatel pastorační službu kontaktuje sám („B“, pečovatelská služba). Tým poskytovatel v rámci služby domu pokojného stáří však nabízí službu kněze a pastorační asistentky (pravidelné katolické bohoslužby), na přání bohoslužby jiných církví (v rámci dokumentu Pracovní postupy k vyhláskovým činnostem „B“ – DPS).

Heslo centra denních služeb poskytovatele „A“ („Není dobré, aby byl člověk sám.“) odkazuje jednak k interpersonálnímu přesahu, ke sdílení života, jednak k biblickému verši, což ovšem nemusí být zřejmé každému – chybí totiž explicitní odkaz na Bibli (tj. Gn 2,18a) Heslo tak spojuje inkluzivní pojetí spirituality s odvolávkou k exkluzivnímu (pro znalé k explicitně).

Oblast exkluzivní spirituality je využívána též k aktivizaci klientů v sociální oblasti, např. v podobě zajištění doprovodu klientů na setkání na faře (besedy, cvičení, výtvarné a hudební aktivity, besídky, výlety, poutě) ve spolupráci s farním úřadem („B“, pečovatelská služba). Naopak v aktivizaci je přítomna i inkluzivně-spirituální dimenze (cíl aktivizace: „vedení ke smíření a k vyrovnanosti“ – CDS, „A“): „Aktivizace poskytuje doprovod životem ve stáří, naslouchání, vcítění se do pocitů a nálad klientů“; cílení na zachování „pocitu vlastní hodnoty, důstojnosti“.

V souvislosti s (především) exkluzivně chápanou spiritualitou je v dokumentech obou zařízení opakovaně přítomné zdůrazňování neutrality (uživatel „Má právo na svobodný projev náboženských a politických názorů, pokud klient zastává jakékoliv politické či náboženské názory, pracovník CDS jeho vyjádření pouze vyslechne, nehodnotí je a zachovává neutralitu, nikdy nevnučuje uživateli své názory na způsob života, morálku, politiku či náboženství“). Nabízí se otázka, zda toto ve výsledku vede k respektu, nebo spíše působí jako bariéra sdílení. Zdá se, že mezi „vnucováním“ a sdílením je třeba

rozlišovat jinak (nejedná se o protipóly). Chybí zmínka práce s klientovými náboženskými a politickými názory ve směru klientovy vůle.

Obecně lze říci, že spirituální citlivost je v dokumentech přítomna jak s ohledem na klienty, tak s ohledem na pracovníky. U klientů se týká „technického“ procesu péče (včetně formy nonverbální komunikace a dodávání pocitu bezpečí) a individuálního plánování. U pracovníků je výrazně patrná v oblasti pohovorů (motivačních a hodnoticích); v poskytování podpory nových ze strany zkušeného pracovníka; skrze skupinové a individuální supervize; duchovní programy pro zaměstnance; podporu externích spolupracovníků.

Dále lze obecně konstatovat, že v dokumentech je přítomnost spirituální dimenze opatrná. V exkluzivním pojetí je explicitně zmiňována zpravidla u rolí jiných aktérů než sociálních pracovníků, případně se jeví jako především socializační aktivita. V inkluzivním pojetí je explicitní jen málokdy (smíření a vyrovnanost), potenciálně je přítomná v aktivizačních činnostech, jejichž prezentace se však (ze vzdálenější perspektivy) jeví spíše jako smysluplná náplň volného času.

C) Koncepce modelu školení sociálních pracovníků AG a studie jeho účinnosti

Jakub Doležel, Kristýna Živná

Součástí projektu SPIRSEN bylo vytvoření, realizace a zhodnocení účinnosti školení sociálních pracovníků (n=144) v koncepci spirituálně citlivé praxe sociální práce. Zde představujeme kroky obsahové konceptualizace školení, základní parametry školení v rozsahu kompetenčního profilu absolventa, obsahu programu školení a zhodnocení účinnosti realizovaného modelu školení, které bylo provedeno metodou opakovaného dotazníkové šetření s použitím výzkumného nástroje adaptovaného pro použití v češtině.

Konceptualizace obsahu školení

V době řešení projektu hotový model školení sociálních pracovníků ve spirituálně citlivých kompetencích neexistoval. V návrhu obsahu se tudíž hlavní řešitel opíral o vlastní teoretický model (Doležel, 2017) a zjištění plynoucí ze zahraniční cesty do USA, které bylo součástí řešení projektu.

Vlastní teoretický model identifikoval jako klíčové složky kompetencí sociálního pracovníka osvojení konceptů spirituality a náboženství, spirituálních potřeb, rozpoznání a přijetí vlastního spirituálního opěrného systému, osvojení konceptu spirituálního posouzení a spektra možných intervencí.

Zjištění ze studijní cesty do USA, která jsou popsána v příloze 1, byla ambivalentní. Na jedné straně se ukazovalo, že v reálné praxi sociálních pracovníků a jejich zaměstnavatelů se často koncepce spirituální citlivosti neimplementuje systematicky. Na druhé straně se téma těší vysoké pozornosti v široké komunitě akademicky aktivních sociálních pracovníků a příbuzných profesionálů, zejména na duševní zdraví. Tato pozornost se propisuje mimo výzkumnou činnost také do tvorby modulů dalšího vzdělávání praktiků v sektoru duševního zdraví a sociální práce (Pierce, Pargament, 2021; Lukoff, Vieten, 2022). Tyto online kurzy, které hlavní řešitel absolvoval, poskytly cenné inspirace pro tvorbu konceptu školení. Zejména šlo o následující prvky: kompetenční model, spirituální zdroje a spirituální problémy, spirituální část posouzení životní situace a mobilizace spirituálních zdrojů klienta.

S těmito zdroji a po konzultacích s prof. Candou (vědecký supervizor projektu) hlavní řešitel vytvořil model školení ve struktuře znázorněné v tabulce 9. Vzhledem k počtu a rozsahu modulů bylo školení koncipováno jako dvoudenní. Požadavkem AG bylo, aby školení mělo akreditaci MPSV (č. A2023/0319-SP). Na konci školení se proto účastníci museli podrobit přezkoušení formou testu. Prof. Canda se ujal vedení prvního dne školení.

Tabulka 9. Učební plán školení sociálních pracovníků v projektu SPIRSEN

Modul	Stručný popis obsahu	počet hodin	Cílové kompetence
1. DEN Obrysy spirituální citlivosti v praxi sociální práce	1. Místa průniku spirituality do zakázek sociálních pracovníků. 2. Nepřiměřená očekávání a obavy z nároků spirituální citlivosti. 3. Podobnosti a odlišnosti spirituality a náboženství. 4. Důvody profesního zájmu o spiritualitu klientů. 5. Spiritualita jako vývojový faktor lidského života.	4	1. Rozumět podobnostem a rozdílům mezi spiritualitou a náboženstvím 2. Rozumět vývoji spirituality v průběhu lidského života 3. Osvojit si postoj respektu, empatie a ocenění klientům z odlišného spirituálního zázemí 4. Oceňovat náboženskou a spirituální rozmanitost
Vhodné a nevhodné postoje pracovníka ke spirituálně citlivé praxi	1. Projevy spirituální odmítavosti/vyhýbavost, exkluzivity a přehnané spirituální inkluзивity 2. Respekt, empatie a ocenění klientovy jinakosti. 3. Pracovníkovo sebeuvědomění vlastní spirituální orientace, vnímavost k vlastní předpojatosti	4	1. Zastávat postoj respektu, empatie a ocenění klientům z odlišného spirituálního a náboženského zázemí 2. Oceňovat náboženskou a spirituální rozmanitost 3. Uvědomovat si, jak vlastní spirituální a náboženské zázemí a přesvědčení mohou ovlivňovat vlastní praxi 4. Umět pracovat se spirituální rozmanitostí 5. Respektovat vlastní limity
2. DEN Spirituální zdroje a problémy	1. Rekapitulace programu prvního dne 2. Ambivalence spirituality v praxi podle kritéria podpory nebo ohrožení sociálního fungování klienta 3. Základní typologie spirituálních zdrojů 4. Základní typologie spirituálních problémů	2	1. Učit se, jak a proč může být spiritualita pro klienta zdrojem a jak a proč může být spiritualita pro klienta škodlivá 2. Pomoci klientovi identifikovat spirituální a náboženské zdroje klienta 3. Pomoci klientovi identifikovat a řešit spirituální problémy
Spirituální posouzení životní situace klienta	1. význam fáze posouzení životní situace 2. typologie technik spirituálního posouzení 3. Spirituální posouzení jako proces	2	1. Znat možnosti postupů spirituálního posouzení 2. Umět realizovat spirituální posouzení 3. Pomoci klientovi identifikovat spirituální a náboženské zdroje klienta 4. Pomoci klientovi identifikovat a řešit spirituální problémy

Jak mobilizovat zjištěné spirituální zdroje	1. Příklady aktivizace spirituálních zdrojů klienta 2. Zásady pro integraci spirituálních zdrojů klienta v sociální práci	2	1. Znat, jak a proč může být spiritualita pro klienta zdrojem 2. Pomoci klientovi identifikovat spirituální a náboženské zdroje klienta 3. Umět realizovat spirituální posouzení 4. Umět pracovat se spirituální rozmanitostí
Spirituálně citlivé intervence v praxi sociálních pracovníků	1. Spirituálně citlivé aktivity v příbuzných pomáhajících profesích 2. Spirituálně citlivé intervence v sociální práci v mezinárodním srovnání: výsledky výzkumného šetření sociálních pracovníků oblastních Charit. 3. Etické zásady pro užívání spirituálně citlivých intervencí.	2	1. Znat repertoár spirituálně citlivých intervencí sociálních pracovníků 2. Aplikovat intervence v souladu s etickými zásadami

Měření účinku školení

Školení absolvovalo 133 pracovníků. Pro empirické ověření účinku školení jsme se rozhodli sebrat šest měsíců po školení tatáž data jako na začátku projektu. Ta jsme získali od 103 pracovníků, přičemž 64 z nich se účastnilo školení a 57 poskytlo data už během první vlny sběru. Všechny sociodemografické údaje uvádí tabulka 10.

Tabulka 10. Sociodemografické charakteristiky souboru (n=103)

Proměnná		%(n)
Pohlaví	Muž	9.73 (11)
	Žena	81.42 (92)
Národnost	Česká	98.06 (101)
	Jiná	1.94 (2)
Náboženská orientace	Agnostik	0(0)
	Ateista	6.8 (7)
	Buddhista	0 (0)
	Křesťan (bez církevní příslušnosti)	8.74 (9)
	Křesťan (s církevní příslušností)	65.05 (67)
	Jiné náboženské přesvědčení	0.97 (1)
	Jiné spirituální (ne-náboženské) přesvědčení	18.45 (19)
Bydliště	do 2 000 obyvatel	33.01 (34)
	2 001 - 5 000 obyvatel	26.21 (27)
	5 001 - 15 000 obyvatel	17.48 (18)
	15 001 - 60 000 obyvatel	8.74 (9)
	60 001 - 150 000 obyvatel	14.56 (15)
	nad 150 000 obyvatel	0(0)
Vzdělání	VOŠ	18.45 (19)
	Bakalářské	36.89 (38)
	Magisterské	44.66 (46)
	Doktorské	0(0)
Věk	M (SD)	41.57 (9.38)

Účinek školení jsme testovali dvěma způsoby. Nejprve jsme porovnávali souvislosti mezi účastí na školení a průměrně vnímanou vhodností tematizace n/s u vyjmenovaných cílových skupin (hodnocená na škále 1-5 od „silný nesouhlas“ s tematizací n/s až po „silný souhlas“). Jak je patrné z údajů v tabulkách 11 a 12, mezi účastníky školení byl zaznamenán vyšší průměrný souhlas s tematizací n/s než u respondentů, kteří se školení nezúčastnili.

Tabulka 11. Souvislost mezi účastí na školení a subjektivně vnímanou vhodností tematizace *spirituality* (n=103)

Proměnné/cílové skupiny	R	M Celkem	M Proškolení (n=64)	M Neproškolení (n=39)	Rozdíl
Terminální stadium nemoci	,19	4,17	4,29	4,03	0,26
Zneužívání návykových látek	,34***	3,60	3,87	3,21	0,67
Příprava na pěstounskou péči	,19	3,59	3,75	3,38	0,36
Příprava na adopci	,21*	3,57	3,73	3,36	0,37
Vývoj dítěte	,21*	3,54	3,7	3,31	0,39
Sexuální zneužívání	,30**	3,58	3,81	3,23	0,58
Partnerské násilí	,34***	3,64	3,9	3,26	0,65
Přírodní katastrofy	,24*	3,64	3,83	3,38	0,44
Truchlení	,14	4,02	4,13	3,9	0,23
Poruchy duševního zdraví	,34***	3,50	3,76	3,1	0,66
Ztráta zaměstnání	,30**	3,41	3,63	3,05	0,58
Problémy v rodinných vztazích	,28**	3,67	3,86	3,38	0,47
Trestní řízení	,34***	3,46	3,71	3,05	0,66
<i>Diskriminace z důvodu:</i>					
Etnický původ	,26**	3,65	3,83	3,38	0,44
Pohlaví	,31**	3,57	3,78	3,23	0,55
Sexuální orientace	,31**	3,59	3,81	3,26	0,55
Věku	,26**	3,50	3,71	3,21	0,51
Politické přesvědčení	,32***	3,41	3,65	3	0,65
Náboženství	,06	3,92	3,98	3,87	0,11
Zdravotní postižení	,27**	3,59	3,79	3,28	0,51
Chudoby	,26**	3,52	3,73	3,21	0,53

p<0.05* ; p<0.01** ; p<0.001***

Souvislost mezi účastí na školení a subjektivně vnímanou vhodností tematizace *spirituality* i náboženství byla měřena spearmanovým korelačním koeficientem (v tabulce sloupec R) a to z důvodu ordinální povahy měřených dat a robustnosti vůči ne-normálnímu rozdělení dat.

Zatímco v případě tematizace *spirituality* (tabulka 11) byly rozdíly mezi účastníky školení a těmi, kdo se nezúčastnili, statisticky významné u všech klientských skupin (s výjimkou klientů v terminálním stádiu nemoci, klientů v přípravě na pěstounskou péči a

diskriminovaných z důvodů náboženství), v případě tematizace *náboženství* (tabulka 12) byl zaznamenán statisticky významný rozdíl v průměrném souhlasu mezi oběma skupinami respondentů pouze v případě klientů s poruchami duševního zdraví.

Tabulka 12. Souvislost mezi účastí na školení a subjektivně vnímanou vhodností tematizace *náboženství* (n=103)

Proměnné/cílové skupiny	R	M Celkem	M Proškolení	M Neproškolení	Rozdíl
Terminální stadium nemoci	,02	3,79	3,76	3,74	0,02
Zneužívání návykových látek	,16	2,96	3	2,74	0,26
Příprava na pěstounskou péči	,08	3,06	3,1	2,92	0,16
Příprava na adopci	,09	3,03	3,05	2,87	0,18
Vývoj dítěte	,11	3,03	3,05	2,87	0,18
Sexuální zneužívání	,16	3,03	3,1	2,79	0,3
Partnerské násilí	,14	3,03	3,08	2,82	0,26
Přírodní katastrofy	,08	3,16	3,17	3,05	0,12
Truchlení	,01	3,66	3,65	3,64	0,01
Poruchy duševního zdraví	,24*	2,96	3,06	2,69	0,37
Ztráta zaměstnání	,16	2,88	2,94	2,69	0,24
Problémy v rodinných vztazích	,11	3,09	3,13	2,95	0,18
Trestní řízení	,12	2,91	2,97	2,74	0,22
<i>Diskriminace z důvodu:</i>					
Etnický původ	,12	3,20	3,25	3,03	0,23
Pohlaví	,06	2,92	2,92	2,82	0,1
Sexuální orientace	,10	2,95	2,98	2,79	0,19
Věku	,06	2,95	2,95	2,85	0,11
Politické přesvědčení	,16	2,85	2,92	2,62	0,31
Náboženství	,00	3,82	3,83	3,8	0,03
Zdravotní postižení	,01	3,11	3,08	3,08	0
Chudoby	,06	3,03	3,03	2,92	0,11

p<0.05* ; p<0.01** ; p<0.001***

Poté jsme testovali, zda se skupiny proškolených a neproškolených respondentů liší v míře využívání specifických intervencí (využívá intervenci/nevyužívá intervenci).

K testování rozdílů mezi skupinami jsme využily Mann-Whitneyův test pro nepárové vzorky, který nevyžaduje normální rozložení dat. Tento test porovnává mediány obou skupin, což mu umožňuje být méně citlivý na nesymetrická rozdělení.

Tabulka 13 znázorňuje porovnání údajů o průměrné míře využívání vyjmenovaných typů spirituálně citlivých intervencí mezi účastníky obou vln sběru dat a účastníky školení. Využívané intervence byly respondenty hodnoceny binárně (1- „využívají“ a 0- „nevyužívají“), průměrné hodnoty odpovědí se tak mohou pohybovat mezi 0 a 1.

Tabulka 13. Využívání intervencí podle účasti na školení

Intervence	M Celkem (n=103)	M Proškolení (n=64)	M Neproškolení (n=39)	Rozdíl dle účasti na školení
Používání nebo doporučování s/n literatury	0,24	0,22	0,28	-0,06
Soukromá modlitba za klienta	0,53	0,53	0,54	-0,01
Společná modlitba s klientem	0,4	0,42	0,36	0,06
Soukromá meditace jako příprava na setkání s klientem	0,35	0,38	0,33	0,05
Meditace s klientem	0,11	0,11	0,15	-0,04
Používání náboženského jazyka	0,27	0,28	0,26	0,02
Používání nenáboženského duchovního jazyka	0,48	0,56	0,33	0,23*
Podporování čerpání z podpůrných systémů a aktivit s/n	0,51	0,61	0,33	0,28**
Dotýkání se klienta za účelem „lечения“	0,12	0,11	0,15	-0,04
Pomoc klientovi při vytváření s/n rituálů	0,32	0,38	0,26	0,12
Účast na klientových s/n rituálech	0,17	0,16	0,21	-0,05
Vedení klientova sebereflexivního deníku	0,08	0,09	0,05	0,04
Reflektování klientových s/n přesvědčení ve vztahu k blízkým osobám	0,44	0,45	0,44	0,01
Kritická reflexe klientových s/n přesvědčení a činností	0,29	0,34	0,21	0,13
Reflektování duchovních obsahů ve snech	0,11	0,11	0,13	-0,02
Reflexe duchovního významu klientovy životní situace	0,45	0,47	0,41	0,06
Reflexe klientovy víry v posmrtný život	0,24	0,25	0,23	0,02
Reflexe toho, jak klientovi pomáhá jeho s/n podpůrný systém	0,49	0,59	0,33	0,26*
Reflexe toho, jak jim klientův s/n podpůrný systém škodí	0,24	0,3	0,15	0,15
Odkázání klienta na duchovní péči	0,47	0,48	0,46	0,02
Spolupráce s duchovními průvodci	0,59	0,64	0,54	0,1

Statisticky významné rozdíly v účasti nacházíme u intervencí používání nenáboženského duchovního jazyka, podporování čerpání z podpůrných systémů a aktivit s/r a nakonec u reflexe toho, jak klientovi pomáhá jeho s/r podpůrný systém. U ostatních typů intervencí byly rozdíly v účasti na školení zanedbatelné.

Závěr

Zvolené porovnávané proměnné sice nejsou jediné, které jsme měli k dispozici, avšak z hlediska indikátorů možné změny vyvolané účastí na školení se jednalo o robustní komponenty celého dotazníku. Získaná data proto umožňují konstatovat, že model školení v účastnících vyvolal změnu a *prokázal jistou míru účinnosti*. Je však nutné dodat, že míra účinnosti se v účastnících projevila v obou sledovaných proměnných nerovně. Vytvořený model školení se prokázal jako velmi účinný v působení na *změnu postojů* účastníků k adekvátnosti konceptu *spirituality* při práci s jednotlivými cílovými skupinami klientů. Je evidentní, že se tato změna v postojích nepropsala v podobném rozsahu také do jejich praxe, námi měřeno jako *změna v míře používaných spirituálně citlivých intervencí*. V tomto ohledu je vytvořený model školení výrazně méně účinný. Na druhou stranu je nutné upozornit na to, že praktické kompetence v používání intervencí tvořily jen cca 25% (4h) obsahu školení (fakticky ještě méně, neboť do oněch 4h bylo nutné vtěsnat závěrečné přezkoušení účastníků). *Míra účinnosti modelu školení SPIRSEN lze tudíž pokládat za adekvátní obsahu.*

D) Koncepce vytvořené metodické směrnice závazné v síti AG

Řada zahraničních studií odhalila, že sociální pracovníci často pokládají spirituální doménu života klientů za významnou, ale z hlediska praktických kroků spolupráce s klientem z této pozice nevyvozují žádné důsledky pro posouzení životní situace a plánování cílů a intervencí (Dudley, Smith, Milison, 1995; Oxhandler et al., 2015), ačkoliv nemálo klientů tuto vnímavost od profesionálů očekává (Oxhandler, Ellor, Stanford, 2018; Oxhandler et al., 2021; Best, Butow, Olver, 2015). Jedním z faktorů je mimo jiné nízká úroveň integrace koncepce spirituální citlivosti do vzdělávacích programů sociálních pracovníků (Canda, Furman, Canda, 2020). Hlavní řešitel projektu SPIRSEN sdílí přesvědčení, že výzkum v sociální práci by měl „zvýšit úsilí o vypracování podpůrných nástrojů pro rozhodování pracovníků z praxe, aby se zajistilo, že v praxi budou využívány nejlepší dostupné empiricky ověřené poznatky,“ (Rosen, Proctor, Staudt, 2003, p. 209). Vývoj nástrojů metodické podpory sociálních pracovníků v přímé praxi může být schůdnou a účinnou cestou (Rosen, Proctor, 2003). V nedávném článku zkoumal hlavní řešitel potenciál nástroje etablovaného zejména v příbuzných pomáhajících profesích lékařství a psychologie, známého pod anglickým pojmem *(clinical) practice guidelines*, v češtině například pod názvem *doporučené postupy, metodika* atp. (Doležel, 2024). Tento široký kontext problematiky zde nebude opakován, V tomto textu představím pouze vznik a obsah analogického nástroje, který byl v dokumentaci projektu SPIRSEN označen původně jako „Směrnice závazná v síti ACHO: Návrhy na inovace metodik sociální práce s klienty“ (TL05000217-V4), Implementací vytvořeného nástroje v normotvorbě AG získal nástroj svůj konečný název: „Metodický pokyn ředitele Arcidiecézní charity Olomouc pro podporu spirituálně citlivé sociální práce v síti oblastních charit Arcidiecézní Charity Olomouc“ (dále jen MP). Kompletní znění MP je zařazeno v příloze 3 této zprávy.

Proces tvorby MP

Podobně jako v případě vhodného modelu školení sociálních pracovníků v koncepci spirituální citlivosti nebyly na počátku řešení projektu identifikovány žádné existující metodické nástroje pro podporu implementace spirituální citlivosti už praktikujících sociálních pracovníků. Hlavní řešitel projektu proto vkládal jisté naděje do zahraniční studijní cesty do USA (field research). Výsledek byl opět stejný. Dotazovaní partneři jednomyslně označovali jakékoliv vhodné metodiky za „ohromný nápad“, ale nebyli schopni nic takového poskytnout. Tento typ zpětné vazby sice pro řešitele projektu má nějakou hodnotu („pustil jsem se do něčeho, co ani v USA ještě nemají...“), výzva a úkol však stále trvaly. Bylo tedy nutné návrh MP zkonstruovat na základě dostupné literatury (desk research). Ta je k dispozici v poznámkovém aparátu MP v příloze. Podobně jako při konstrukci modelu školení sociálních pracovníků doprovázel prof. Canda (vědecký supervizor projektu) také konstrukci MP svými konzultacemi. Dalšími konzultanty návrhu MP byly pověřené zástupkyně aplikačního garanta (ACHO).

Součástí logistiky přípravy Metodického pokynu se nakonec stali i účastníci školení SPIRSEN (n=133), neboť se jevílo jako výhodné a adekvátní požádat o jejich stanovisko.

Většina z proškolených pracovníků (n=126) se zapojila do evaluace pilotní verze MP. Pro 91,3% z nich (n=115) poskytuje MP podněty k integraci spirituální citlivosti do každodenní praxe, 84,7% (n=107) v ní nepostrádá nic zásadního ani nenachází nic zbytečného. Obsahové připomínky, doporučení a komentáře byly ve spolupráci s pověřenými zástupci aplikačního garanta vyhodnoceny a zapracovány do pilotní verze MP. Finalizovaná verze MP byla poskytnuta aplikačnímu garantovi (ředitel ACHO), aby ji implementoval do svých vnitřních pravidel.

Koncepce MP

Struktura MP zahrnuje šest částí: Objasnění problematiky, na níž DP reaguje; ujasnění používaných pojmů; specifikaci cíle, adresátů a povahy DP; doklady souladu DP s charitními kodexy; soubor doporučení a principů k zajištění spirituálně citlivé sociální práce a sedm příloh. Text je opatřen rozšiřujícími komentáři a citovanou literaturou v poznámkách pod čarou. Logika tohoto členění je objasněna níže.

1. Problematika, na níž DP reaguje

V úvodní pasáži se snažím rozlišit tři okolnosti, tři faktory, které sociálním pracovníkům v Charitách mohou vstupovat do reflexe, jakmile se hovoří o spiritualitě. První dva odrážejí obecnou realitu sociální práce, třetí realitu specifickou pro typ zvoleného aplikačního garanta (katolická Charita).

Zaprvé, sociální pracovníci se setkávají v charitních službách s klienty s různě rozvinutou osobní spiritualitou, od zřetelné po nezřetelnou. Nejzřetelnější je v případech, kdy klient prohlásí, že je (nábožensky) věřící (má náboženskou spiritualitu), či (náboženskou) víru odmítá, a tedy nesytí svou osobní spiritualitu tradičním náboženským způsobem. Pokud se sociální pracovníci o klientovu spirituální dimenzi vůbec aktivně zajímají – a podobně to platí i o ostatních profesionálech pomáhající sféry –, vystačí si proto často jen s touto náboženskou rovinou spirituality a její přítomnost tedy zjišťují pomocí otázek jako „Jste věřící?“, eventuálně „Budete chtít navštěvovat bohoslužby v naší kapli?“ či „Chcete si promluvit s duchovním?“.

Zadruhé, sociální práce (nejen v ČR), má za sebou během jednoho století svého vývoje celé půlstoletí skeptického, vyhýbavého až odmítavého postoje vůči důležitosti věnovat pozornost této dimenzi života klientů. Byť se stanoviska v sociální práci a ve všech pomáhajících oborech během posledních třech desetiletí obrátila téměř o sto osmdesát stupňů, vzorce myšlení a jednání přetrvávají.

A zatřetí, v charitních zařízeních do celé problematiky dále vstupuje legitimní ambice nabídnout klientům eticky odpovědným způsobem jistou úroveň pastorační péče, přesněji řečeno oporu, povzbuzení a doprovázení čerpající z křesťanské a katolické tradice duchovní moudrosti, například cestou spolupráce s duchovními či pastoračními pracovníky. Tento specifický charakter organizační kultury Charit a jejich služeb a zařízení je ovšem některými charitními pracovníky vnímán jako ta jediná a jediné přípustná oblast uplatňování spirituální citlivosti. Důsledkem tohoto přístupu je, že odpovědnost za spiritualitu je v Charitách delegována jen na pastorační „specialisty“ a

spirituální citlivost je uplatňována exkluzivně jen vůči těm, kdo vyhovují nebo se přizpůsobí křesťansko-katolickým standardům.

2. Ujasnění používaných pojmů

Ještě v této úvodní části MP upřesňuje, jak široce a inkluzivně je možné a je třeba spiritualitu v sociální práci pojímat. Spiritualitou směrnice označuje tu dimenzi, která zahrnuje (klientovo) hledání smyslu, hodnot a naděje ve vlastním životě a způsob prožívání vztahů k sobě, druhým, světu a poslednímu, transcendentnímu základu života, jakkoliv je chápán, nábožensky či nenábožensky. Adekvátně k této definici je za spirituálně citlivou pokládána taková praxe sociální práce, která spolu s klientem identifikuje ty spirituální prvky jeho životní situace, které mu pomáhají nebo komplikují zvládání jeho životní situace, i tehdy, pokud nemají jasnou nebo tradiční (církevně křesťanskou) náboženskou podobu a vyjádření.

3. Cíl, adresáti a otevřenost MP

V této pasáži MP rozlišuje, co je a naopak co není jejím cílem, Zaměření na uplatňování kompetencí sociálních pracovníků je zároveň limitem MP, neboť neposkytuje doporučení a vodítka pro zvažování a implementaci explicitně pastoračních programů a aktivit.

MP sice směřuje primárně k sociálním pracovníkům, ale sekundárně také k odpovědným za charitní management, neboť spirituálně citlivá sociální práce jednotlivých pracovníků vyžaduje adekvátní a příznivou organizační kulturu, za jejíž kultivaci nese odpovědnost právě management. Spirituálně citlivá organizační kultura je tím nejlepším systémovým prostředím, v němž se mohou rozvíjet a uplatňovat nenahraditelné kompetence sociálních pracovníků.

A bylo potřeba také zdůraznit neuzavřený, nedogmatický charakter MP, který vyžaduje adaptaci do podmínek vlastního pracoviště a přirozeně je otevřen novým verzím v budoucnosti.

4. Soulad MP s charitními kodexy

Architektura MP stavící na inkluzivním pojetí spirituality se zaměřením na klienta a nikoliv na prosazování představ a hodnot (charitní) organizace (a jejího zřizovatele) vůči klientům, vedla několik jedinců během evaluace pilotní verze MP k vyjádření pochybnosti o slučitelnosti MP s Kodexem Charity ČR (ČBK, 2020). Pokud by MP tomuto ústřednímu dokumentu odporoval, nebo o tom mohly panovat pochybnosti, jednalo by se o fatální překážku pro jeho implementaci. Proto jsem se rozhodl tuto problematiku objasnit přímo v MP. Argumentace používá citace z Kodexu Charity ČR, ale také z Etického kodexu pro členské organizace Caritas Internationalis a z Etického kodexu pro pracovníky členských organizací Caritas Internationalis (2015), které všechny zdůrazňují etické i teologické principy – pravděpodobně některými charitními pracovníky neuvědomované nebo nedoceňované – ochrany lidských práv a důstojnosti klientů Charit, svobody jejich náboženského vyznání, hodnot a názorové orientace, otevřenosti služeb bez podmínek

afiliace klienta ke specifické víře a náboženství, a platnost principu subsidiarity, který velí podporovat a aktivizovat jakékoliv klientovy vlastní zdroje, které mu pomáhají při zvládnání nebo řešení jeho obtížné situace. Uvedené normativní dokumenty Charit uvádějí jediný limit této principiální otevřenosti charitních služeb vůči svým klientům: pokud pomáhají klientovi zachovávat důstojnost vlastní osoby a druhých (Caritas Internationalis, 2015)

5. Doporučení k zajištění spirituálně citlivé sociální práce

Vlastní praktická doporučení jsou obsažena ve čtyřech pasážích: obecná doporučení, doporučení pro spirituální posouzení životní situace klienta, zásady spirituální citlivosti a etické principy regulující práci se spirituální dimenzí života klientů v sociální práci. Soubor doporučení je výsledkem analýzy relevantní literatury (Pargament, 2007; Hodge, Horvath, 2011; Canda, Furman, Canda, 2020; Dudley, 2016; Hodge, Boniface, Chou, 2010; Hodge, 2011; Eglin, 2016; Hodge, 2004; Griffith, Griffith, 2002; Hodge, 2015),

Obecnější část MP apeluje na sociální pracovníky, aby se spolupodíleli na integraci spirituální citlivosti do kultury vlastní organizace, a poskytuje několik praktických doporučení. Zároveň je zdůrazněna nenahraditelnost funkčního pomáhajícího vztahu s klienty s kvalitami empatie, respektu, ocenění apod.

Nejobtížnější částí je soubor doporučení týkající se fáze posouzení životní situace klienta. Adresáti zde dostávají praktické pokyny, jak spirituální posouzení provádět (např. „Doporučuje se, aby – pokud to okolnosti služby dovolují – u každého klienta proběhl alespoň krátký rozhovor identifikující klientův spirituální opěrný systém“) a jakých zásad se držet (např. „Neposuzujte obsah klientova spirituálního systému – jestli je ve shodě s vaší spirituální naukou, jestli se vám jeví exotický, pověřčivý apod. –, ale vliv na jeho sociální fungování a naplňování jeho cílů zvládat nebo změnit svou životní situaci“).

V pasáži o zásadách spirituální citlivosti (hodnotová transparence, respekt, zaměření na klienta, inkluзивita, kreativita) dostává adresát sadu doporučení, které mu mají umožnit vlastní spirituální citlivost posouvat z roviny technické dovednosti vést vnímavý rozhovor s klientem na rovinu, kdy se stává stylem práce prostupujícím celý pomáhající proces. Například zásada „hodnotové transparence“ upomíná pracovníka na nezbytnost „uvědomovat si své názory, přesvědčení a zastávané hodnoty, aby byl schopen identifikovat i své jednostranné sklony nebo předsudky“ a zároveň „transparentně klientovi komunikovat zásady pracovníka či organizace, které mohou mít dopad na klienta“,

Oddíl etických principů práce se spiritualitou klientů identifikuje tři etické principy, ze kterých spirituálně citlivá praxe čerpá: respektovat autonomii klienta, budovat vlastní spirituální kompetenci a dbát na hranice profesního mandátu. Etický postulát zůstávat v mezích profesních kompetencí je zde konkretizován např. do požadavku „nepřekračovat profesní hranici do oblasti duchovního vedení a poradenství, k němuž (obvykle) není sociální pracovník autorizován“.

6. Přílohový materiál MP

V současné podobě obsahuje DP celkem 7 příloh, které poskytují praktikům ilustrace a příklady k jednotlivým doporučením. Výhodou zařazení příloh je zachování relativní stručnosti textu MP při současné dostupnosti bohatství detailních podnětů a pomůcek. Přílohy tak umožňují rychlou dostupnost nástrojů např. posouzení spirituální citlivosti v organizační kultuře (příloha I., II.), nástrojů spirituálního posouzení životní situace klienta (příloha III.), typologii a příklady spirituálních zdrojů (příloha IV,) nebo podněty ke zvažování spirituálně citlivých intervencí (příloha V,). Příloha VI poskytuje stručné shrnutí sociálněpracovních východisek celého MP, objasňuje důvody změny přístupu globální profesní komunity k doméně spirituality a poukazuje na nedostatky v praxi,

Poslední příloha (VII,) reflektuje specifikou problematiku typickou pro charitní zařízení, totiž jak usmířit koncepci inkluzivní spirituální citlivosti nevylučující apriorně nic, co je relevantní pro sociální fungování klienta, a legitimní nárok charitních zařízení poskytovat specifickou pastorační službu a umožnit tak svým klientům setkání s osvobozujícím a radostným poselstvím o Bohu, který miluje člověka až do krajnosti. Autor MP zde nabízí vlastní model hierarchicky uspořádaných tří úrovní spirituální citlivosti, postavený na silné teologické tradici, který poskytuje prostor pro obojí a klade odstupňované nároky na personál charitních zařízení. Všichni sociální pracovníci (a další běžný personál v přímé péči) poskytují nenahraditelnou bazální službu spirituálně citlivé a inkluzivní praxe, avšak jen a pouze v rozsahu kompatibilním s jejich profesním mandátem. Na tuto bazální službu pak může navazovat běžný personál, ale s vhodnou přidanou kvalifikací, nabídkou individuálních či skupinových programů s cílem poskytovat podněty k duchovnímu životu klientů ze zdrojů křesťanské a katolické duchovní tradice (např. pozvání k náboženským rituálům, hudbě, zpěvu, modlitbě, slavení církevních svátků), Naopak poskytování kvalifikované (klinické) pastorační péče na křesťanských a katolických základech zůstává vyhrazeno nejužšímu okruhu charitních spolupracovníků disponujících církevním mandátem a optimálně také pastorační (klinickou) specializací (kaplani, pastorační pracovníci apod.). Jejich úkolem je ve smyslu subsidiarity intervenovat tam a tehdy, kde bazální spirituální pozornost a citlivost běžného personálu nestačí k řešení problémů, krizí a zápasů v prožívání víry.

Závěry

Záměrem projektu bylo prozkoumat potenciál konceptu spirituální citlivosti v praxi sociálních pracovníků v ČR, připravit a realizovat školení sociálních pracovníků aplikačního garanta (AG), zhodnotit jeho účinnost a vytvořit metodický dokument, který tento koncept pomůže systematicky implementovat do praxe sociálních pracovníků v síti jeho zařízení a služeb. Všechny tyto záměry se podařilo projektem SPIRSEN naplnit.

Závěry plynoucí ze zprávy o projektu "Aplikovaný výzkum pro inovaci sociální práce zapojující koncept spirituální citlivosti" jsou následující:

1. Potenciál konceptu spirituální citlivosti

Projekt potvrdil, že koncept spirituální citlivosti má oporu v praxi sociálních pracovníků v ČR, kteří dokáží rozlišovat mezi náboženstvím a spiritualitou. Vhodné nástroje mohou pomoci tento potenciál dále rozvíjet.

2. Realizace a účinnost školení

Projekt vyvinul model školení, který prokázal významné efekty na otevřenost a ochotu sociálních pracovníků vnímat spiritualitu jako profesně relevantní. Nicméně efekt školení na praktické dovednosti a míru používání spirituálně citlivých intervencí byl slabší. Posílení intervenční části školení by mohlo zvýšit ochotu a sebejistotu pracovníků v používání těchto intervencí.

3. Vytvoření metodického dokumentu

Projekt vedl k vytvoření metodického dokumentu pro implementaci spirituální citlivosti do praxe sociálních pracovníků. Tento dokument bude v následujících letech adaptován a aktualizován.

4. Vzdělávání a kompetence

Výsledky výzkumu ukazují, že vzdělávání sociálních pracovníků v oblasti spirituality by mělo být zařazeno do minimálního standardu vzdělávání v metodách sociální práce. Pro praxi je také důležité nabídnout pracovníkům podpůrné materiály, zdroje pro supervizi a kurzy dalšího vzdělávání.

5. Organizační kultura a interní dokumenty

Kvalitativní výzkum ukázal, že vnitřní pravidla sociálních služeb často zaostávají v transparentnosti a praktické podnětnosti v oblasti spirituality. Důraz by měl být kladen na integraci spirituální citlivosti do kultury organizací.

6. Doporučení pro praxi

Doporučení zahrnují posílení spirituálního posouzení v životních situacích klientů, zajištění etické a odborné kvalifikace sociálních pracovníků a podporu jejich etické sebejistoty. Integrace spirituálních kompetencí do vzdělávání a praxe je klíčová pro efektivní a etickou práci s klienty.

Literatura

BARKER, S. L. 2007. The Integration of Spirituality and Religion Content in Social Work Education: Where We've Been, Where We're Going. *Social Work & Christianity*, 34(2), 146–166.

BEST, M., BUTOW, P., OLVER, I. 2015. Do patients want doctors to talk about spirituality? A systematic literature review. *Patient education and counseling*, 98(11), 1320–1328.

CANDA, E. R., OXHANDLER, H. K., HUSAIN, A., POLSON, E. C., WOLFER, T. A., SHERIDAN, M. J., JACOBSEN, J., HARDY, K. 2023. Insights from a CSWE Summit for Critical Conversations on Religion, Faith, and Spirituality in Social Work Education. *Journal of Social Work Education*, 59(3), 635–653.

CANDA, E. R., FURMAN, L. D. 2021. *Final Executive Report of the Project on International Study of Religion and Spirituality in Social Work Practice 1997–2020* [online]. Lawrence: Spiritual Diversity and Social Work Initiative. The University of Kansas School of Social Welfare. [4. 9. 2023]. Dostupné z: https://kuscholarworks.ku.edu/bitstream/handle/1808/31684/Report_Surveys_Religion_Spirituality_Social_Work.pdf?sequence=3&isAllowed=y

CANDA, E. R., FURMAN, L. D., CANA, H. J. 2020. *Spiritual Diversity in Social Work Practice. The Heart of Helping*. 3th ed. New York: Oxford University Press.

CARITAS INTERNATIONALIS. 2015. *Etický kodex pro členské organizace Caritas Internationalis. Etický kodex pro pracovníky členských organizací Caritas internationalis*. Praha: Charita ČR.

ČESKÁ BISKUPSKÁ KONFERENCE (=ČBK). 2020. *Kodex Charity Česká republika*. ACTA České biskupské konference, 15, 248–260. Dostupné z: https://cbk.cirkev.cz/public/media/files/25/source/orig/24060_acta-cbk-2020.pdf

CRISP, B. (red.). 2017. *The Routledge Handbook of Religion, Spirituality and Social Work*. New York: Routledge.

CONIGRAVE, J. 2023. *Corx: Create and Format Correlation Matrices* [online]. [4. 9. 2023]. Dostupné z: <https://github.com/conig/corx>

DOLEŽEL, J. 2017. Spiritual Sensitivity in Caritas Services: Why and How to Work with the Spiritual Dimension of the Life Situation of Clients. *Caritas et Veritas*, 7(1), 50–68.

DOLEŽEL, J., ŽIVNÁ, K., CANA, E., ZATLOUKAL, L., MATULAYOVÁ, N., OLECKÁ, I. 2024. Integrace spirituality klientů v praxi sociálních pracovníků v síti Arcidiecézní charity Olomouc: explorativní kvantitativní studie. *Sociální práce/Sociálna práca*, 22(2), 85–103.

DOLEŽEL, J. 2024. Metodyczne wsparcie integracji koncepcji wrażliwości duchowej w praktyce pracowników socjalnych. *Praca Socjalna*, 39(2), 5–23.

DOLEŽEL, J., CANA, E. R. 2023. *Školení sociálních pracovníků* (youtube). Dostupné z: <https://kks.upol.cz/veda-a-vyzkum/aplikovany-vyzkum-pro-inovaci-socialni-prace/>

DUDLEY, J. R., SMITH, C., MILLISON, M. 1995. Unfinished business: Assessing the spiritual needs of hospice clients. *American Journal of Hospice and Palliative Care*, 12(2), 30–37.

DUDLEY, J. R. 2016. *Spirituality matters in social work. Connecting Spirituality, Religion, and Practice*. New York: Routledge.

EBERTZ, M. N., SEGLER, L. 2016. *Spiritualitäten als Ressource für eine dienende Kirche*. Würzburg: Echter.

EGLIN, A. Spiritualita v institucích dlouhodobé péče (SpiL). *Sociální služby*, roč. XVIII., červen-červenec 2016, s. 35-41

FEIßT, M. et al. 2019. Refining Scores Based on Patient Reported Outcomes – Statistical and Medical Perspectives. *BMC Medical Research Methodology*, 19(1), 167.

FURMAN, L. D. et al. 2016. Reflections on Collective Trauma. Faith. and Service Delivery to Victims of Terrorism and Natural Disaster: Insights from Six National Studies. *Social Work & Christianity*, 43(1), 74–94.

FURMAN, L. et al. 2004. Religion and Spirituality in Social Work Education and Direct Practice at The Millennium: A Survey of UK Social Workers. *British Journal of Social Work*, 34(6), 767–792.

FURSTOVA, J. et al. 2021. Czech Out the Atheists: A Representative Study of Religiosity in the Czech Republic. *The International Journal for the Psychology of Religion*, 31(4), 288–306.

GEHRIG, R. B. et al. 2021. [online]. *Spiritualita, etika a sociální práce*. Freiburg: FreiDok Plus. [4. 9. 2023]. Dostupné z: https://spiritualsocialwork.net/files/prirucka_CZ.pdf

GRIFFITH, J. L., GRIFFITH, M. E 2002. *Encountering the sacred in psychotherapy: How to talk with people about their spiritual lives*. New York: Guilford Press.

HAMPLOVÁ, D. 2010. Česká religiozita – církevní příslušnost a víra ve světle Sčítání lidu a data ISSP 2008. *Naše společnost*, 8(1), 3–8.

HAJNOVÁ FUKASOVÁ, E. BUŽGOVÁ, R., FELTL, D. 2015. Hodnocení duchovních potřeb pacientů v paliativní péči. *Klin Onkol*, 28(1), s. 13-19.

HARRIS, K. A., RANDOLPH, B. E., GORDON, T. D. 2016. What Do Clients Want? Assessing Spiritual Needs in Counseling: A Literature Review. *Spirituality in Clinical Practice*, 3(4), 250–275.

HENRICKSON, M. 2022. *The Origins of Social Care and Social Work*. Bristol: Bristol University Press.

HEPWORTH, D. H. et al. 2017. *Direct Social Work Practice*. 10th ed. Boston: Cengage Learning.

HEYMAN, J. et al. 2006. Social Workers' Attention to Clients' Spirituality: Use of Spiritual Interventions in Practice. *Arete*, 30(1), 78–89.

HODGE, D. R. 2004. Spirituality and people with mental illness: Developing spiritual competency in assessment and intervention. *Families in Society*, 85(1), 36-44.

HODGE, D. R. 2011. Using Spiritual Interventions in Practice: Developing Some Guidelines from Evidence-Based Practice. *Social Work*, 56(2), 149–158.

HODGE, D. R. 2007. The Spiritual Competence Scale: A New Instrument for Assessing Spiritual Competence at the Programmatic Level. *Research on Social Work Practice*, 17(2), 287–295

HODGE, D. R. 2013. Implicit Spiritual Assessment: An Alternative Approach for Assessing Client Spirituality. *Social Work*, 58(3), 223–230.

HODGE, D. R. 2015. Administering a Two-Stage Spiritual Assessment in Healthcare Settings: A Necessary Component of Ethical and Effective Care. *Journal of Nursing Management*, 23(1), 27–38.

Hodge, D. R. 2015. *Spiritual assessment in social work and mental health practice*. New York: Columbia University Press.

HODGE, D. R. 2016. Spiritual Competence: What It Is. Why It Is Necessary. and How to Develop It. *Journal of Ethnic & Cultural Diversity in Social Work*, 27(2), 124–139.

HODGE, D. R., HORVATH, V. E. 2011. Spiritual needs in health care settings: A qualitative Meta-synthesis of clients' perspectives. *Social Work*, 56(4), 306-316.

HOLLOWAY, M., MOSS, B. 2010. *Spirituality and Social Work*. London: Palgrave Macmillan.

INTERNATIONAL FEDERATION OF SOCIAL WORKERS (IFSW), INTERNATIONAL ASSOCIATION OF SCHOOLS OF SOCIAL WORK (IASSW). 2004a. *Global Standards for the Education and Training of the Social Work Profession* [online]. [4. 9. 2023]. Dostupné z: <https://www.iassw-aiets.org/wp-content/uploads/2018/08/Global-standards-for-the-education-and-training-of-the-social-work-profession.pdf>

IFSW, IASSW. 2004b. [online]. *Ethics in Social Work. Statement of Principles*. [4. 9. 2023]. Dostupné z: <https://www.iassw-aiets.org/wp-content/uploads/2015/10/Ethics-in-Social-Work-Statement-IFSW-IASSW-2004.pdf>

IFSW, IASSW. 2018. [online]. *Global Social Work Statement of Ethical Principles*. [4. 9. 2023]. Dostupné z: <https://www.ifsw.org/global-social-work-statement-of-ethical-principles/>

KAŇÁK, J. 2015. Postavení diskursu spirituality v sociální práci. *Sociální práce / Sociálna práca*, 15(4), 30–46.

KAŇÁK, J. 2016. Nedefinovaná profesionalita: Vztah diskursů spirituality a profesionality v sociální práci v soudobé odborné literatuře. *Sociální práce/Sociálna práca*, 16(5), 72–91.

KHAMIS, H. 2008. Measures of Association: How to Choose? *Journal of Diagnostic Medical Sonography*, 24(3), 155–162.

KIRST-ASHMAN. K., HULL, G. 2018. *Understanding Generalist Practice*. 8.ed. Boston: Cengage Learning.

KOENIG, H. G., KING, D. E., CARSON. V. B. 2012. *Handbook of Religion and Health*. 2. ed. New York: Oxford University Press.

KOŠÁRKOVÁ, A. et al. 2021. Vaccine Refusal in the Czech Republic Is Associated with Being Spiritual but Not Religiously Affiliated. *Vaccines*, 9(10), 1–14.

KVARFORDT, C., SHERIDAN, M. J. 2009. Understanding the Pathways of Factors Influencing the Use of Spiritually Based Interventions. *Journal of Social Work Education*, 45(3), 385–406.

KVARFORDT, C., SHERIDAN, M. 2010. Predicting the Use of Spiritually-based Interventions with Children and Adolescents: Implications for Social Work Practice. *Currents: New Scholarship in the Human Services*, 9(1), 1–30.

LUKOFF, D., VIETEN, C. 2022. *Evidence –Based. Ethically Sensitive and Strength-Based Spiritual Assessment*. [Online Course]. <https://spiritual-competency-academy.thinkific.com/courses/evidence-based-ethical-and-strength-based-spiritual-assessment>

MURDOCK, V. 2005. Guided by Ethics: Religion and Spirituality in Gerontological Social Work Practice. *Journal of Gerontological Social Work*, 45(1/2), 131–154.

NEČASOVÁ, M., DOHNALOVÁ, Z., TRBOLA, R. 2020. [online]. *Výzkum etických dilemat, hodnot a principů sociální práce*. VÚPSV, v.v.i. [4. 9. 2023]. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/documents/20142/4517500/V%C3%BDzkum%20etick%C3%B4ch%20dilemat%20hodnot.pdf/03203e21-fa39-b3d1-9887-02000a8e0b4c>

NOVAK, L. 2022. [online]. *Psychtoolbox: Tools for Psychology Research and Psychometrics*. Olomouc: Olomouc University Social Health Institute, Palacky University in Olomouc. [4. 9. 2023]. Dostupné z: <https://gitlab.com/lukas.novak/psychtoolbox>

OPATRŇÝ, M. 2010. *Charita jako místo evangelizace*. České Budějovice: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích.

OPATRŇÝ, M. 2021. [online]. Náboženská pluralita a rozmanitost v sekulární Evropě. In: GEHRIG, R. B. et al. *Spiritualita. etika a sociální práce*. Freiburg: FreiDok Plus, 12-16. [4. 9. 2023]. Dostupné z: https://spiritualsocialwork.net/files/prirucka_CZ.pdf

OXHANDLER, H. K. et al. 2015. The Integration of Clients' Religion and Spirituality in Social Work Practice: A National Survey. *Social Work*, 60(3), 228–237.

OXHANDLER. H. K., ELLOR, J. W., STANFORD, M. S. 2018. Client Attitudes toward Integrating Religion and Spirituality in Mental Health Treatment: Scale Development and Client Responses. *Social Work*, 63(4), 337–346.

OXHANDLER, H. K. et al. 2021. Current Mental Health Clients' Attitudes Regarding Religion and Spirituality in Treatment: A National Survey. *Religions*, 12(6), 371.

PARADA, M. L. 2022. Integrating Religion/Spirituality into Professional Social Work Practice. *Journal of Religion & Spirituality in Social Work: Social Thought*, 41(4), 351–368.

PARGAMENT, K. I. 2007. *Spiritually Integrated Therapy*. New York-London: The Guilford Press.

PEARCE, M., PARGAMENT, K. I. (2021). *Spiritual Competency Training in Mental Health* [Online Course]. edX. <http://www.edx.org>

PARGAMENT, K. I., FEUILLE, M., BURDZY, D. 2011. The Brief RCOPE: Current Psychometric Status of a Short Measure of Religious Coping. *Religions*, 2(1), 51–76.

PRAGLIN, L. J. 2004. Spirituality. Religion. and Social Work: An Effort towards Interdisciplinary Conversation. *Journal of Religion & Spirituality in Social Work*, 23(4), 67–84.

REVELLE, W. 2020. [online]. *Psych: Procedures for Psychological. Psychometric, and Personality Research*, Northwestern University. [4. 9. 2023]. Dostupné z: <https://CRAN.R-project.org/package=psych>

ROSEN, A., PROCTOR, E. K. (red.). 2003. *Developing Practice Guidelines for Social Work Intervention. Issues, Methods, and Research Agenda*. New York: Columbia University Press.

ROSEN, A., PROCTOR, E. K., STAUDT, M. 2003. Targets of Change and Interventions in Social Work: An Empirically Based Prototype for Developing Practice Guidelines. *Research on Social Work Practice*, 13(2), 208–233.

SCHEIN, E. 2004. *Organisational Culture and Leadership*. San Francisco: John Wiley & Sons.

SHERIDAN, M. J. 2004. Predictors of Use of Spiritually-Derived Interventions in Social Work Practice: A Survey of Practitioners. *Journal of Spirituality and Religion in Social Work: Social Thought*, 23(4), 5–25.

SPOLEČNOST SOCIÁLNÍCH PRACOVNÍKŮ ČR (SSPČR). 2006. *Etický kodex Společnosti sociálních pracovníků České republiky* [online]. [29. 8. 2023]. Dostupné z: <https://www.socialnipracovnici.cz/>

STARNINO, V. R., GOMI, S., CANDIA, E. R. 2012. Spiritual Strengths Assessment in Mental Health Practice. *British Journal of Social Work*, 44(4), 84–867.

STEWART, C., KOESKE, G. F., KOESKE, R. D. 2006. Personal Religiosity and Spirituality Associated with Social Work Practitioners' Use of Religious-Based Intervention Practices. *Journal of Religion and Spirituality in Social Work: Social Thought*, 25(1), 69–85.

STIRLING, B. et al. 2010. A Comparative Survey of Aotearoa New Zealand and UK Social Workers on the Role of Religion and Spirituality in practice. *British Journal of Social Work*, 40(2), 602–621.

TURHAN, Z. 2023. The Role of Religion and Faith on Behavioral Change among Perpetrators of Domestic Violence in Interventions: A Literature Review. *Journal of Religion & Spirituality in Social Work: Social Thought*, 42(1), 111–132.

VETVIK, E. et al. 2018. A Comparative Analysis of Norwegian and American Social Workers' Views about Inclusion of Religion and Spirituality in Social Work. *Journal of Religion & Spirituality in Social Work: Social Thought*, 37(2), 105–127.

ZAHL, M. A. et al. 2007. Religion and Spirituality in Social Work Practice and Education in a Cross-Cultural Context: Findings from a Norwegian and UK Study. *European Journal of Social Work*, 10(3), 295–317.

Příloha 1. Adaptovaný výzkumný nástroj

Role náboženství a spirituality v sociální práci

Následující otázky se týkají Vašeho pohledu na to, jakou roli hraje náboženství a spiritualita v sociální práci. Aby se Vám na otázky snadněji odpovídalo, níže najdete definice. Povšimněte si, že pro účely této studie mezi oběma pojmy rozlišujeme a definice spirituality je širší než definice náboženství. Prosíme Vás, abyste toto měli na paměti v průběhu vyplňování celého dotazníku. Některé dotazy se ptají na spiritualitu *nezávisle* na tom, zda je chápána nábožensky či nenábožensky. V jiných dotazech *rozlišujeme* mezi náboženstvím a nenáboženskými podobami spirituality.

Náboženství je organizovaná strukturovaná soustava přesvědčení a praktik, které jsou společné pro určitou komunitu a týkají se spirituality.

Spiritualita je hledání smyslu, účelu a morálně uspokojujících vztahů k sobě, k jiným lidem, okolnímu světu a nejvyšší skutečnosti ve smyslu, v jakém ji daná osoba sama chápe. Spiritualita se může projevovat v různých formách náboženství, ale není omezena pouze na ně.

S porozuměním definice spirituality by Vám mohly pomoci jiné **pojmy**, které **v češtině** používáme a které lze pokládat za **příbuzné**: víra v něco vyššího než my, víra v něco nad námi, životní filozofie, duchovní přesvědčení, životní přesvědčení, duchovní opěrný systém.

Část I. Posouzení. Na pětibodové škále označte prosím číslo, které nejvíce odpovídá tomu, do jaké míry souhlasíte nebo nesouhlasíte s každým výrokem.

1. Při navázání pomáhajícího vztahu je důležité informovat klienta o *náboženském/spirituálním přesvědčení* sociálního pracovníka.
2. Součástí procesu přijetí a posouzení klienta by měla být *náboženská anamnéza* klienta.
3. Zjištění *spirituální anamnézy* klienta by mělo být součástí procesu přijetí a posouzení i v případě, že klient není nábožensky založen.
4. Je vhodné, aby sociální pracovník téma NÁBOŽENSTVÍ otevřel při práci s klientem . . .
 - a. který je v terminálním stadiu nemoci.
 - b. který zneužívá návykové látky.
 - c. který se chystá stát pěstounem.
 - d. který se připravuje na adopci dítěte.
 - e. který prožívá potíže v průběhu vývoje dítěte nebo adolescenta.
 - f. který se zotavuje ze sexuálního zneužívání.
 - g. který prožívá nebo prožil partnerské násilí.
 - h. který trpí následky přírodních katastrof (povodeň, zemětřesení atd.).
 - i. který truchlí.
 - j. který trpí chronickou duševní poruchou.
 - k. který trpí v důsledku ztráty zaměstnání.
 - l. který prožívá potíže v rodinných vztazích.
 - m. který je trestně právně stíhán.
 - n. který zakouší diskriminaci/opresi na základě rasového, etnického nebo národnostního původu.
 - o. který zakouší diskriminaci/opresi na základě pohlaví.
 - p. který zakouší diskriminaci/opresi na základě sexuální orientace.
 - q. který zakouší diskriminaci/opresi na základě věku.
 - r. který zakouší diskriminaci/opresi na základě politického přesvědčení.
 - s. který zakouší diskriminaci/opresi na základě náboženství nebo náboženské víry.
 - t. který zakouší diskriminaci/opresi prožívá útlak na základě postižení.
 - u. který zakouší diskriminaci/opresi na základě chudoby.
5. Je vhodné, aby sociální pracovník téma SPIRITUALITY otevřel při práci s klientem . . .

- a. který je v terminálním stadiu nemoci.
- b. který zneužívá návykové látky.
- c. který se chystá stát pěstounem.
- d. který se připravuje na adopci dítěte.
- e. který prožívá potíže v průběhu vývoje dítěte nebo adolescenta.
- f. který se zotavuje ze sexuálního zneužívání.
- g. který prožívá nebo prožil partnerské násilí.
- h. který trpí následky přírodní katastrofy (povodeň, zemětřesení atd.).
- i. který truchlí.
- j. který trpí chronickou duševní poruchou.
- k. který trpí v důsledku ztráty zaměstnání.
- l. který prožívá potíže v rodinných vztazích.
- m. který je trestně právně stíhán.
- n. který zakouší diskriminaci/opresi na základě rasového, etnického nebo národnostního původu.
- o. který zakouší diskriminaci/opresi na základě pohlaví.
- p. který zakouší diskriminaci/opresi na základě sexuální orientace.
- q. který zakouší diskriminaci/opresi na základě věku.
- r. který zakouší diskriminaci/opresi na základě politického přesvědčení.
- s. který zakouší diskriminaci/opresi na základě náboženství nebo náboženské víry.
- t. který zakouší diskriminaci/opresi na základě postižení.
- u. který zakouší diskriminaci/opresi na základě chudoby.

Část II. Pomáhající intervence. V této části jsou uvedeny různé intervence, které mohou být u klientů provedeny. Označte prosím ‘ano’ nebo ‘ne’ u uvedených aktivit: (1) intervence, které jste sami u klientů prováděli; a (2) jestli si myslíte, že jsou tyto intervence vhodné pro sociální práci.

- 6. Používat nebo doporučit používat náboženskou či spirituální literaturu.
- 7. Soukromě se modlit za klienta.
- 8. Modlit se spolu s klientem.
- 9. Soukromě meditovat jako příprava na setkání s klientem.
- 10. Meditovat spolu s klientem.
- 11. Používat náboženský jazyk a pojmy.
- 12. Používat nenáboženský duchovní jazyk a pojmy.
- 13. Doporučit čerpat z náboženského či spirituálního opěrného systému a aktivit
- 14. Dotýkat se klienta za účelem „léčení“
- 15. Provést odbornou intervenci, která pomáhá klientovi vytvořit si náboženské/spirituální rituály (např. požehnání domu, návštěva hrobu příbuzných, slavení přechodových rituálů)
- 16. Účastnit se náboženských či spirituálních rituálů klienta ve smyslu intervence.
- 17. Povzbuzovat klienta, aby si vedl pravidelně náboženský/spirituální sebe-reflexní deník.
- 18. Hovořit s klientem o roli jeho náboženských či spirituálních přesvědčení ve vztahu k blízkým.
- 19. Pomoci klientovi kriticky promýšlet své náboženské či spirituální přesvědčení či aktivity.
- 20. Pomoci klientovi posoudit význam spirituálních zážitků, které přicházejí ve snech.
- 21. Pomoci klientovi promyslet spirituální smysl a účel jeho současné životní situace.
- 22. Pomoci klientovi reflektovat jeho víru v to, co se stane po smrti.
- 23. Pomoci klientovi promyslet, jak mu jeho náboženský či spirituální podpůrný systém pomáhá.
- 24. Pomoci klientovi promyslet, jak mu jeho náboženský či spirituální opěrný systém škodí.
- 25. Předat klienta do péče duchovního či jiného náboženského či duchovního průvodce.
- 26. Spolupracovat s duchovním či jiným náboženským či duchovním průvodcem.
- 27. Obecně by sociální pracovníci měli podle svého profesionálního úsudku začleňovat do rozhovoru *náboženství/spiritualitu*, i když klienti zprvu nejeví zájem.
- 28. Obecně by sociální pracovníci měli o *náboženství/spiritualitě* hovořit jen tehdy, pokud klient projeví zájem jako první.
- 29. Pomáhat klientům zvážit, zda si přejí pracovat na *odpuštění*, je důležitou součástí postupů

sociální práce.

30. Ve své praxi používám techniky, které pracují s *odpuštěním* (např. pomáhají klientům odpustit sami sobě, odpustit druhým a prosit o odpuštění).

31. *Spiritualita* je podstatný aspekt lidství.

32. Sociální pracovníci by měli o *spirituálních záležitostech* vědět víc, než v současnosti vědí.

33. Sociální pracovníci by měli o *náboženských záležitostech* vědět víc, než v současnosti vědí.

34. Sociální práce se zapojením spirituální složky má lepší šanci zmocnit klienta než práce bez takové složky.

35. Integrace náboženství a spirituality do sociální práce je v rozporu s posláním sociální práce .

36. Integrace náboženství a spirituality do sociální práce je v rozporu Etickým kodexem Společnosti sociálních pracovníků ČR.

37. Sociální pracovníci obecně *neumějí* pomáhat klientům v *náboženských/spirituálních záležitostech*.

Osnovy a vzdělání v oboru sociální práce

38. Byly součástí Vašeho vzdělání v sociální práci informace o náboženských či spirituálních tématech?

Ano

Ne

Část III. Škála religiozity/spirituality

39. Jak často jste se během let *na základní škole* účastnil náboženských obřadů (např. chození do kostela, chrámu nebo jiných míst, kde probíhají náboženské aktivity)? (Označte prosím nejpřesnější odpověď).

denně až jednou týdně

několikrát za měsíc

několikrát za rok

jednou za rok a méně

vůbec

40. Jak často se v *současnosti* účastníte náboženských obřadů (např. chození do kostela, chrámu nebo jiných míst, kde probíhají náboženské aktivity)? (Označte prosím nejpřesnější odpověď).

denně až jednou týdně

několikrát za měsíc

několikrát za rok

jednou za rok a méně

vůbec

41. Jak často se v současnosti v *soukromí* věnujete náboženským nebo spirituálním aktivitám (např. meditace, četba duchovních textů, modlitby atd.)? (Označte prosím nejpřesnější odpověď).

denně až jednou týdně

několikrát za měsíc

několikrát za rok

jednou za rok a méně

vůbec

42. Jak moc *nábožensky* založený/á podle vašeho názoru jste?

Velmi nábožensky založený

Trochu nábožensky založený

Vůbec nejsem nábožensky založený

43. Jak moc *spirituálně* založený/á podle vašeho názoru jste?

Velmi duchovně založený

Trochu duchovně založený

Vůbec nejsem duchovně založený

44. Uveďte, jaký máte v současnosti vztah k *organizované náboženské nebo spirituální skupině*. (Označte prosím nejpřesnější odpověď).
- Aktivní účast, vysoká míra zapojení
 - Pravidelná účast, určitá míra zapojení
 - Identifikace s náboženskou nebo spirituální skupinou, ale velmi omezené nebo žádné zapojení
 - Žádná identifikace, účast ani zapojení do náboženského nebo spirituální skupiny
 - Pohrdání náboženstvím a spirituálními tradicemi a negativní reakce na ně
45. Vyrůstal/a jsem v prostředí poskytujícím *náboženské nebo spirituální podněty* (Na pětibodové škále označte prosím číslo, které nejvíce odpovídá tomu, do jaké míry souhlasíte nebo nesouhlasíte s výrokem).

Část IV. Demografické údaje.

46. Označte věkovou kategorii, do jaké spadáte (kolik Vám je let?)
- 20-29
 - 30-39
 - 40-49
 - 50-59
 - 60-69
47. Jaké je vaše pohlaví?
- Muž
 - Žena
48. Jaké jste národnosti?
- České:
 - jiné:
49. K jakému *náboženství* se v současnosti výhradně nebo primárně hlásíte *nebo* jaká je vaše výhradní či primární *spirituální orientace*? (Prosím, označte jednu z možností).
- Agnostik
 - Buddhista
 - Jiné náboženské přesvědčení:
 - Jiné spirituální (ne-náboženské) přesvědčení:
 - Ateista
 - Křesťan, ale bez církevní příslušnosti:
 - Křesťan s příslušností k církvi:
 - Katolické
 - Některé z protestantských
 - Československé církvi husitské
 - Pravoslavné
 - K jiné církvi:
50. Jaká je velikost obce (počet obyvatel), kde nyní žijete? (Prosím, označte jednu z možností):
- do 2 000 obyvatel
 - 2 001 - 5 000 obyvatel
 - 5 001 - 15 000 obyvatel
 - 15 001 - 60 000 obyvatel
 - 60 001 - 150 0000 obyvatel

nad 150 000 obyvatel

51. Jaká je velikost obce (počet obyvatel) kde jste žil/a jako dítě? (Prosím, označte jednu z možností):

do 2 000 obyvatel

2 001 - 5 000 obyvatel

5 001 - 15 000 obyvatel

15 001 - 60 000 obyvatel

60 001 - 150 000 obyvatel

nad 150 000 obyvatel

52. Označte prosím své nejvyšší dosažené vzdělání.

VOŠ

bakalářské

magisterské

doktorské

53. Počet let praxe v oboru sociální práce:

1-5

6-10

11-20

více než 20

Část V. Definice náboženství, spirituality a víry

Pro účely tohoto výzkumu jsme vám pro pomoc s vyplněním dotazníku poskytli definice náboženství a spirituality. Nyní bychom chtěli vědět, jak tyto termíny definujete vy *osobně*. Prosím, označte všechna slova (hodí-li se), o kterých si myslíte, že nejlépe definují náboženství, spiritualitu a víru.

54. Jak byste vymezil pojem *náboženství*? (Prosím, označte všechna slova (hodí-li se), o kterých si myslíte, že nejlépe definují náboženství)

Smysl	organizace	hodnoty	osobní vztah s božskou nebo vyšší silou
účel	komunita	etika	posvátné texty
přesvědčení	osobní	zázraky	bible
rituál	morálka	modlitba	
meditace			

55. Jak byste vymezil pojem *spiritualita*? (Prosím, označte všechna slova (hodí-li se), o kterých si myslíte, že nejlépe definují spiritualitu)

Smysl	organizace	hodnoty	osobní vztah s božskou nebo vyšší silou
účel	komunita	etika	posvátné texty
přesvědčení	osobní	zázraky	bible
rituál	morálka	modlitba	
meditace			

56. Jak byste vymezil pojem *víra*? (Prosím, označte všechna slova (hodí-li se), o kterých si myslíte, že nejlépe definují víru)

Smysl	organizace	hodnoty	osobní vztah s božskou nebo vyšší silou
účel	komunita	etika	posvátné texty
přesvědčení	osobní	zázraky	bible
rituál	morálka	modlitba	
meditace			

Příloha 2. Reflexe studijní cesty do USA: Souhrn zjištění

J. Doležel

E. Canda

Haskell Indian Nations University (<https://www.haskell.edu>)

V důsledku pandemie Covid se na univerzitě přerušily standardní aktivity. Jen několik studentů zůstávalo na kampusu. U zrodu HINU stojí internátní škola pro indiánské studenty. Tato škola byla součástí euro-amerického koloniálního úsilí ovládnout, narušit předávání a zničit indiánské kultury a komunity. Žáci byli násilně oddělováni od svých rodin, přemísťováni záměrně do velké vzdálenosti a bylo jim zakázáno používat svůj jazyk a náboženství i kulturu. Mnohé děti ve škole zemřely. V blízkosti kampusu je hřbitov z této doby. Navštívili jsme ho a pomodlili se tam.

Ze školy se nakonec stala univerzita s posláním zmocňovat indiánské studenty a pracovat na zachování indiánských kultur. Navštívili jsme v přírodě situované šamanské kolo (medicine wheel). Jeho spoluvůrcem byl Stan Hurd, „earth-art“ umělec, indiánský stařešina, poradce a člen komunity HINU.

Hodnoty CIRCLE doporučené fakultním senátem v roce 2007 byly přijaty Národní radou regentů Haskell dne 8. října 2014. Tyto hodnoty odrážejí tradiční učení domorodých Američanů, které staví kruh života do centra všech znalostí. Filozofie kruhu je symbolem šamanského kola, které se používá k reprezentaci řady kmenových učeních, včetně konceptů rovnováhy, posvátnosti a moci ve vesmíru a spirituality a kultur domorodých národů.

Tato filozofie byla základem pro vytvoření šamanského kola Haskell, k čemuž došlo ku příležitosti pětistého národního výročí v roce 1994. Šamanské kolo Haskell sousedí s mokřady Haskell-Baker na jižním okraji kampusu, které byly po dlouhou dobu místem pro meditaci, modlitbu a obřady (protože během období internátní školy řada dětí chtěla uprchnout z ústavu zpět za rodiči a svým kmenem a při útěku zahynuly v těchto bažinách). Od roku 1992 Haskell zahrnul různorodé kulturní filozofie, světové názory, poznatky a zkušenosti domorodých národů do studijních programů, které jsou k dispozici studentům v Haskell.

<https://www.haskell.edu/about/history/>

https://m.hpj.com/medicine-wheel/image_25c6f8fc-3165-11e5-960f-6734c4259e1e.html

Prof. Melissa Holder je odbornou asistentkou na KU Fakultě sociální práce a pracovnící oddělení sociálních služeb a poradenství. Vyučuje na HINU již řadu let. Prof. Canda byl vedoucím jejího doktorského studia. Manny (Černý medvěd) je profesionálním poradcem poskytujícím poradenství duševního zdraví studentům HINU.

Vzhledem k tomu, že studenti přicházejí na Haskell z mnoha různých částí země a z mnoha různých kmenů/původních národů, musí být služby v oblasti duševního zdraví a sociální péče kulturně citlivé a respektující. Manny tedy nevnučuje duchovní víru ani praktiky žádné kultury či náboženství. Manny (a HINU obecně) však podporuje různé druhy

kulturně specifických náboženských rituálů a aktivit, stejně jako (ne nutně náboženské) aktivity, které jsou dostatečně inkluzivní a přijatelné pro lidi z různých kultur (např. potní chýše, modlitby, aktivity uzdravující historická traumata i současné zkušenosti s útlakem, jako jsou například v masovém měřítku pohřešované domorodé ženy, pow wow).

Manny zdůraznil, že je třeba vycházet vstříc duchovním potřebám každého studenta podle jeho vlastního zájmu, úrovně komfortu a kulturního zázemí. Zásadní význam má důvěra a porozumění. Komunikace v tomto směru často probíhá prostřednictvím sdílení příběhů a osobních zkušeností a propojování studentů s duchovními aktivitami a mentory, případně dalšími službami v oblasti duševního zdraví podle potřeby.

Uvedl, že neabsolvoval žádnou formální odbornou přípravu pro spiritualitu v poradenství. On i profesorka Holder také uvedli, že HINU neposkytuje svým pracovníkům žádné školení v této oblasti. Spiritualita je však v tradičních domorodých kulturách nedílnou součástí. Součástí výchovy mnoha studentů je také křesťanství. Manny vyprávěl různé příběhy o svých vlastních zkušenostech s vyrůstáním v rodině a v kultuře svého původu a o své účasti na rituálech, jako je potní chýše a tanec slunce. Tento způsob života mu umožnil zkušenost se spiritualitou a duchovním uzdravením a podporou. Spiritualita je tedy přirozeným aspektem jejich poradenství a obecně i jejich vztahu ke studentům. I tehdy, pokud pojmy jako "spiritualita" vůbec nepoužijí. Je důležité dbát na soulad mezi osobním/společenským životem a profesionální prací.

Profesorka Holder a Manny uvedli příklady historických traumat a současných situací útlatu a utrpení, jako je například nepřiměřeně vysoký počet vražd a pohřešovaných domorodých žen. Služby duševního zdraví a sociální služby musí tyto problémy řešit duchovně citlivým způsobem.

California Institute for Behavioral Health Solutions (zoom interview)

Dr. Rick Goscha je jedním z hlavních a mezinárodně uznávaným zastáncem modelu silných stránek služeb v oblasti duševního zdraví. S Dr. Candou spolupracoval mnoho let.

Dr. Goscha zdůraznil, že mnoho lidí s duševním onemocněním považuje spiritualitu za důležitou pro zotavení. Standardní nástroj pro hodnocení silných stránek zahrnuje spiritualitu/kulturu klienta jako jednu z oblastí holistického posouzení. Existuje také nástroj pro hodnocení duchovních silných stránek, který má stručné vysvětlení pro jeho správné použití

(https://www.researchgate.net/publication/344433965_spiritual_strengths_assessment_pamphlet_2013, see also related articles on spirituality and strengths based social work and mental health on Dr. Canda's ResearchGate site).

V organizacích poskytujících služby v oblasti duševního zdraví, kde se implementoval model silných stránek, jsou pracovníci vyškoleni ve správném používání modelu, včetně fáze posouzení. Testování "fidelity" vůči modelu zahrnuje hodnocení toho, jak dobře organizace a pracovníci dodržují standardy modelu. To by zahrnovalo i spiritualitu v rámci holistického přístupu. Personál však nemusí být nutně školen o spiritualitě podrobně.

Dr. Goscha zdůraznil, že je důležité zastávat zmocňující přístup zaměřený na klienta. Pokud jde o spiritualitu, vlastní zájmy a přesvědčení (nebo jejich absence) pracovníka týkající se spirituality nemají předjímat nebo řídit interakce o tomto tématu. Posouzení v rámci holistického a přirozeného rozhovoru/partnerství mezi klientem a pracovníkem by mělo identifikovat všechny způsoby, jakými by spiritualita mohla být pro klienta relevantní, a jak ji zohlednit v rámci jasně formulovaných opatření v plánu zotavení. Více to vysvětluje brožura o posouzení spirituálních silných stránek.

Wyandot Center (Kansas City)

Paní Christine Swensonová je sociální pracovnice z KU School of Social Welfare a absolventka dalšího vzdělání v modelu silných stránek. Mnoho pracovníků absolvovalo školení týkající se silných stránek. Jak zmínil Dr. Goscha, zahrnuje to holistický a na klienta zaměřený přístup. V minulosti proběhlo ve Wyandot Center několik školení Dr. Candy týkajících se spirituality a duševního zdraví. Neexistuje však žádné pravidelné formální školení pro zaměstnance o spirituálně citlivé sociální práci. Většina školení pracovníků v této oblasti vychází z individuálních a skupinových supervizí a případových diskusí. Pokud má spiritualita pro klienta a/nebo pracovníka v oblasti duševního zdraví zvláštní význam, obvykle se o ní hovoří v rámci supervize. Paní Swensonová a její kolegové nabízejí supervizní nebo kolegiální podporu, aby se ujistili, že kliničtí pracovníci nevnučují své vlastní přesvědčení a že se zohledňují spirituální zájmy klientů způsobem zaměřeným na klienta.

Wyandot Center zapojuje spiritualitu do různých klientských a personálních aktivit, včetně podpůrných a uměleckých aktivit vedených uživateli, a nabízí klidnou místnost k odpočinku a meditaci pro zaměstnance. V minulosti se pracovníkům poskytovala další duchovní podpora, například větší meditační místnost a jóga. Některé z těchto aktivit byly narušeny covidem. Zaměstnanci, kteří chtějí absolvovat další školení související se spiritualitou (tj. prostřednictvím seminářů o dalším vzdělávání), jsou v tomto záměru podporováni. V celém objektu jsou různé druhy uměleckých děl a inspirativních symbolů, které na spiritualitu explicitně či implicitně odkazují. Wyandot centrum nediskriminuje na základě náboženského vyznání ani jiných prvků různorodosti, řídí se profesní etikou sociální práce a duševního zdraví.

<http://www.wyandotcenter.org/>

Jejich hodnoty tvoří rámec implicitní spirituální citlivosti:

- Je se mnou zacházeno s laskavostí a úctou.
- Jsem ceněn jako jedinec.
- Ve své léčbě mám možnost volby.
- Mé cíle jsou uznávány a podporovány.
- Moje silné stránky jsou důležité pro mou léčbu.
- Jsem obklopen lidmi, kteří ve mě věří.

Spiritual and Religious Competencies Project funded by the Templeton Foundation

<https://www.spiritualandreligiouscompetenciesproject.com/>

Tento projekt s rozpočtem \$5,5 mil. má vybavit odborníky na duševní zdraví (zejména v psychologii, poradenské psychologii, sociální práci a manželské a rodinné terapii) kompetencemi, které by reagovaly na náboženský a spirituální rozměr života lidí.

Tato zvaná konference byla navržena tak, aby zapojila profesionály napříč uvedených profesí do konzultací o tom, jak nejlépe vytvářet a realizovat vzdělávací programy obsahující toto téma v rámci Spojených států. To je důležité, protože spiritualita a náboženství nejsou součástí standardů současného profesního vzdělávání, přestože se za posledních 20 let na tomto poli mnohé změnilo. Výzkumy podávají pádné důkazy o možném přínosu začlenění spirituality do služeb duševního zdraví eticky vhodným a kulturně vstřícným způsobem, a to jak s cílem stavět na silných stránkách a zájmech klientů, tak i řešit diskriminaci, útlak, újmu nebo traumata, kterým byli klienti (i profesionálové) vystaveni v náboženském kontextu, a které ovlivnily jejich vnímání smyslu a účelu.

Jednalo se o první podobné setkání v rámci tak rozsáhlého a celostátního projektu v dějinách USA.

Z této konference vzešlo mnoho doporučení, příliš mnoho na to, aby bylo možné je vyjmenovat. Obecně vzato se shodovaly s doporučeními, která obsahuje monografie prof. Candy o spiritualitě ve vzdělávání v sociální práci.

https://www.researchgate.net/publication/356788330_Addressing_Spiritual_Diversity_in_Professional_Social_Work_Practice_Principles_and_Ethical_Guidelines_with_Examples

https://www.researchgate.net/publication/344405374_A_Guide_for_Teaching_About_Spiritual_Diversity_in_Social_Work

Nicméně mnohá témata jsou specifická v rámci jednotlivých uvedených profesí.

Dva poznatky vynikly jako zastřešující vše ostatní:

1. Úsilí o inovaci a propagaci dalšího/profesního vzdělávání se musí zabývat všemi úrovněmi systému, jako je odborná příprava jednotlivých odborníků; úsilí o změnu osnov v konkrétních univerzitních studijních programech; podpora od národních profesních akreditačních orgánů a akademických organizací (jako je NASW, CSWE, APA atd.), které doporučí nebo budou požadovat takový obsah; zvýšení pozornosti k spiritualitě a náboženství v Diagnostickém a statistickém manuálu duševních poruch.
2. Do rozvoje vzdělávání a odborné přípravy v tématech náboženství a spirituality na poli duševního zdraví je nutné zapojovat více odborníků a představitelů komunit z kulturně a nábožensky rozmanitého prostředí. Zdá se, že vedení tohoto projektu je zatím složeno převážně z lidí bělošského euroamerického kulturního prostředí a křesťanských

či nenáboženských duchovních perspektiv. Lidé pozvaní na konferenci reflektovali širší spektrum, včetně Afroameričanů a muslimů, ale stále ne dostatečně širokou škálu. Zazněly výzvy k větší různorodosti a k silnější spolupráci s komunitami barevných lidí.

<https://www.spiritualandreligiouscompetenciesproject.com/blog/san-diego-meeting-recap>

Souhrnné poznámky

Absolvované rozhovory nás utvrdily v tom, že formální vzdělávání a příprava pro duchovně citlivou sociální práci není v USA stále standardem, ačkoli se za posledních 20 let výrazně zvýšil rozsah výzkumu, informovanosti a vzdělávacích zdrojů (učebních textů) a standardy pro kompetence v mnoha oblastech.

Pro sociální pracovníky a pracovníky v oblasti duševního zdraví byly na toto téma uspořádány kurzy lokálního a nahodilého charakteru a neznámé kvality a obsahu. Pravděpodobně však neexistuje země USA, která by přijala systematický plán vzdělávání sociálních pracovníků v oblasti spirituality a sociální práce.

Projekt SPIRSEN, jehož cílem je vytvořit a realizovat školení v oblasti spirituálně citlivé sociální práce na úrovni agentur sociálních služeb a nové kompetence zakomponovat systematicky do pracovních procesů pomocí vhodné praktické směrnice, by mohl být prvním na světě.

V rámci sociální práce se zdá, že kniha prof. Candy je stále nejobsáhlejším zdrojem informací.

Canda, E. R., Furman, L. D., Canda, H. (2020). Spiritual diversity in social work practice: The heart of helping, third edition. New York: Oxford University Press.

Prof. Canda sdílí na Researchgate řadu zdrojů, včetně prezentace, kterou lze využít pro účely školení:

https://www.researchgate.net/publication/344405624_Teaching_Slides_for_Spiritual_Diversity_in_Social_Work_Practice_Canda_9_28_2020

Další pomůcky pro školení pracovníků v sektoru duševního zdraví:

<https://www.spiritualcompetencyacademy.com/resources/>

<https://spiritual-competency-academy.thinkific.com/>

<https://psycnet.apa.org/record/2019-72752-001>

<https://solihten.org/events/spiritual-competency-training-in-mental-health-sct-mh/>

<https://www.kennethpargament.com/sip-training>

<https://hollyoxhandler.com/>

Příloha 3. Metodický pokyn

Metodický pokyn ředitele Arcidiecézní charity Olomouc pro podporu spirituálně citlivé sociální práce v síti oblastních charit Arcidiecézní Charity Olomouc

Návrh metodického pokynu zpracoval
s podporou Technologické agentury ČR v rámci projektu Programu
ÉTA „Aplikovaný výzkum pro inovaci sociální práce zapojující
koncept spirituální citlivosti“ č. TL05000217,
s konzultacemi
s Prof. Edwardem Candou, PhD., MSW, MA
(emeritus School of Social Welfare, Kansas University, USA),
vědeckým konzultantem projektu,
a s Mgr. Jitkou Richterovou, Mgr. Martinou Strakovou a Mgr.
Martinou Žalčíkovou,
zástupkyněmi ACHO (aplikačního garanta projektu),

ThLic. Jakub Doležel, Th.D.

Verze 1.0
2024

1. Problematika, na níž metodický pokyn reaguje

Sociální pracovníci se setkávají v charitních službách s klienty s různě rozvinutou osobní spiritualitou, od zřetelné po nezřetelnou. Nejzřetelnější je v případech, kdy klient prohlásí, že je nábožensky věřící (má náboženskou spiritualitu), či náboženskou víru odmítá, a tedy nesytí svou osobní spiritualitu tradičním náboženským způsobem. Sociální pracovníci, – a podobně to platí i o ostatních profesionálech pomáhající sféry – pokud se o klientovu spirituální dimenzi vůbec aktivně zajímají, si proto často vystačí jen s touto náboženskou rovinou spirituality a její přítomnost tedy zjišťují pomocí otázek jako „*Jste věřící?*“⁴, eventuálně „*Budete chtít navštěvovat bohoslužby v naší kapli?*“ či „*Chcete si promluvit s duchovním?*“⁵.

Navíc, sociální práce (nejen v naší zemi), má za sebou během jednoho století svého vývoje celé půlstoletí skeptického, vyhýbavého až odmítavého postoje vůči důležitosti věnovat pozornost této dimenzi života klientů. Byť se stanoviska v sociální práci a ve všech pomáhajících oborech během posledních třech desetiletí obrátila o sto osmdesát stupňů – více o tom v příloze VI. –, vzorce myšlení a jednání přetrvávají.

V charitních zařízeních do celé problematiky dále vstupuje legitimní ambice nabídnout klientům eticky odpovědným způsobem jistou duchovní/pastorační péči, přesněji řečeno oporu a povzbuzení čerpající z křesťanské a katolické tradice duchovní moudrosti, například cestou spolupráce s duchovními či pastoračními pracovníky. Tento specifický charakter organizační kultury Charit a jejich služeb a zařízení je některými charitními pracovníky vnímán jako ta jediná oblast uplatňování spirituální citlivosti. Důsledkem tohoto přístupu je, že odpovědnost za spiritualitu je v Charitách delegována jen na pastorační „specialisty“ a spirituální citlivost je uplatňována exkluzivně jen vůči těm, kdo vyhovují nebo se přizpůsobí křesťansko-katolickým standardům.

Tyto tři faktory, (1.) rozpaky, jak spiritualitu pojímat, (2.) nejistota, zda jde o oblast příslušící sociální práci, a (3.) snaha managementu Charit – případně osobní zájem pracovníka – poskytovat klientům křesťansky laděné podněty, představují pro mnohé prostor pochybností, nejistoty nebo dokonce zmatku. Tento metodický pokyn poskytuje východisko.

⁴ Hajnová Fukasová, E. Bužgová, R., Feltl, D. (2015). Hodnocení duchovních potřeb pacientů v paliativní péči. *Klin Onkol*, 28(1), s. 13.

⁵ „Pokud jsou pracovníci domovů pro seniory dotazováni na péči o duchovní potřeby klientů v zařízení, ve kterém pracují, většinou odkazují k tomu, že je zde seniorům k dispozici kaple či příslušný prostor k bohoslužbám, že je zde v určitých intervalech sloužena mše, případně že je možné duchovního na vyžádání zavolat k některému klientovi. Jinými slovy, že dané zařízení nabízí určitý „duchovní servis“ tradičně religiózním klientům. Odpověď tohoto typu odráží obvyklé terminologické rozpaky ve vztahu k duchovnu, jež jsou příčinou (a zároveň důsledkem) zúženého pohledu na oblast spirituality a spirituálních potřeb.“ Suchomelová, V. (2016). Spirituální potřeby seniorů v sociální péči. *Sociální práce/Sociální práce*, č. 5, s. 93.

2. Ujasnění používaných pojmů

Úvodem upřesněme, v jakém smyslu tento metodický pokyn používá pojem spiritualita a co pokládá za spirituálně citlivou sociální práci.

V souladu se současným stavem poznání v sociální práci je zde pojem spiritualita používán v širokém, inkluzivním pojetí pro tu dimenzi života člověka, která zahrnuje jeho *hledání smyslu, hodnot a naděje ve vlastním životě a způsob prožívání vztahů k sobě, druhým, světu a poslednímu, transcendentnímu základu života, jakkoliv je chápán, nábožensky či nenábožensky.*

Na pozadí takto široce chápané spirituality je možné spolu s klientem *identifikovat ty spirituální prvky, které mu pomáhají nebo komplikují zvládání jeho životní situace, i tehdy, pokud nemají jasnou nebo tradiční (církevně křesťanskou) náboženskou podobu a vyjádření.* Praxi sociální práce, která obsahuje tento rys, zde pokládáme za *spirituálně citlivou.*

3. Cíl, adresáti a neuzavřená povaha metodický pokyn

Cílem této metodický pokyne je usnadnit Charitám v olomoucké arcidiecézi implementovat koncepci spirituálně citlivé **sociální práce**, poskytnout **sociálním pracovníkům** praktická vodítka pro etické rozhodování a profesionální jednání a celkově přispět k tomu, aby služby Charit jasněji odrážely současný stav poznání. Cílem metodického pokynu tedy není poskytnout doporučení a vodítka pro (žádoucí) pastorační programy v charitních službách a vzájemný vztah obou těchto rovin spirituální citlivosti je osvětlen v příloze VII.

Jejími **adresáty** jsou v první řadě samotní **sociální pracovníci a pracovníce**. Jim metodický pokyn poskytuje:

- (1.) sdělení o tom, že zaměstnavatel od nich očekává prakticky uplatňovanou kompetenci zohledňující osobní spirituální systém klientů, nehledě na to, zda tento systém má nebo nemá náboženskou podobu, a nehledě na to, jestli se pracovník sám pokládá za silně či slabě duchovně orientovaného,
- (2.) sadu praktických doporučení a zásad, které pracovníkovi mají pomoci, aby jeho jednání v této oblasti života klienta bylo v souladu s profesionálními a etickými standardy.

Tam, kde se to jevílo vhodné, připojuje tento metodický pokyn příklady vhodných pomůcek.

Metodický pokyn se obrací prostřednictvím doporučení a pomůcek v příloze I. a II. také na **management Charit** a jejich zařízení a služeb, protože spirituálně citlivá sociální práce jednotlivých pracovníků vyžaduje adekvátní organizační kulturu, za jejíž kultivaci nese odpovědnost management. Spirituálně citlivá organizační kultura Charit je tím nejlepším systémovým prostředím, v němž se mohou rozvíjet a uplatňovat nenahraditelné kompetence sociálních pracovníků.

Obsah tohoto metodického pokynu chce poskytnout **orientaci, nikoliv diktovat**. Jde o první verzi, otevřenou dalším adaptacím, doplňkům a zpřesňováním v budoucnosti. Jde také rámcovou pomůcku, která má před očima sociální práci jako takovou, a proto nejen umožňuje, ale přímo vyžaduje adaptaci do podmínek vašeho pracoviště, vašich klientů a vašich osobních kompetencí jako sociálního pracovníka.

4. Soulad metodického pokynu s charitními kodexy

Soulad metodického pokynu s národními a mezinárodními normativními dokumenty Charit je níže představen tak, že je uveden relevantní článek a k němu je připojena *graficky odlišená interpretace*.

4.1 Kodex Charity ČR

1.2 V souladu s pověřením katolické církve chce Charita být viditelným znamením Boží lásky (caritas) ke světu a člověku, zejména k chudým, slabým, trpícím a jakkoliv jinak ohroženým lidem v naší zemi i v zahraničí, ve smyslu evangelia (srov. Mt 25,40). I když je identita Charity ČR založena nábožensky a charitní působení ji nemůže ponechávat stranou, její pracovníci musí ve všech svých pracovních postupech respektovat náboženské vyznání, hodnoty a názorovou orientaci klientů a charitní pomoc se nesmí stát prostředkem získávání nových věřících a vnucování víry církve. To však neznamená ponechávat stranou Boha a Ježíše Krista. Pracovník Charity „ví, kdy je vhodná doba o Bohu mluvit a kdy je zase správné o něm mlčet a nechat promlouvat pouze lásku“.

Závazek „ve všech svých pracovních postupech respektovat náboženské vyznání, hodnoty a názorovou orientaci klientů“ je zde zdůvodněn teologicky: vnucování víry církve je v rozporu s povahou Boha, který je láska, jehož viditelným znamením chce Charita člověku být.

Čl. 1.7 Charitní služba je založena na respektování, ochraně a rozvíjení přirozených práv každého člověka.

Listina základních práv a svobod, čl. 15 a 16, uvádí mezi základními (přirozenými) právy svobodu náboženského vyznání, myšlení a svědomí, potažmo tedy spirituálního přesvědčení a jeho projevů klientů Charit. Rovněž sociální nauka církve vyzdvihuje mezi lidskými právy pozici náboženské svobody, která je prosazována tehdy, když člověk není „ani donucován jednat v oblasti náboženství proti svému svědomí, ani mu nesmí být zabraňováno jednat podle svého svědomí soukromě i veřejně, buď sám nebo spolu s jinými“⁶. Situace, která by výkonu tohoto práva bránila, by v zásadě znamenala pošlapání práva na svobodu vyznání.

⁶ II. Vatikánský koncil, *Dignitatis humanae*, 2. Podle Kompendium sociální nauky církve (2008), čl. 155.

Svoboda náboženského i nenáboženského duchovního přesvědčení má v charitních službách limit jako jinde a tím je ohrožení práv druhých⁷ (princip teorie práva a ústavního práva) a jak stanovuje Etický kodex pro členské organizace Caritas Internationalis níže, „pokud posilují a udržují důstojnost lidské osoby“.

Čl. 1.8 Charitní služba je poskytována lidem v ohrožení nebo nouzi bez ohledu na jejich věk, pohlaví, politické smýšlení, rodinné uspořádání, zdravotní stav, sexuální orientaci, sociální a ekonomickou situaci a postavení, jejich příslušnost k etnické nebo národnostní menšině, víře, náboženství a kultuře. Charitní služba v zahraničí je vykonávána s respektem vůči domácím kulturám a náboženským vyznáním.

Spirituální citlivost je v tomto článku zmíněná ve slovech „víra, náboženství a kultura“. Dikce „bez ohledu“ znamená, že žádná z uvedených kategorií není vylučující pro poskytování služby. Ve spojení s předchozím článkem Charita ČR formuluje veřejný závazek, v jehož síle nechce nikoho odmítat v nabízených službách, a nikoho, komu služby nabízí, omezovat v jeho právech na svobodu náboženského či nenáboženského přesvědčení, s výjimkou uvedenou výše. Z hlediska koncepce spirituální citlivosti je třeba také doplnit, že „bez ohledu“ neznamena „neohlížet se na...“, „nezájem o ...“.

Čl. 1.13 důstojnost lidské osoby

[...] Charitní pracovník jedná tak, aby chránil důstojnost a základní lidská práva svých klientů. Chrání klientovo právo na soukromí a důvěrnost jeho sdělení.

Kromě ochrany lidských práv kodex zmiňuje ještě i ochranu důstojnosti klientů. Ta je chráněna tehdy, pokud klient zakouší úctu, empatický zájem a neodsuzující postoj navzdory svému jednání nebo přesvědčení, se kterým pracovník (či organizace) nemusí souhlasit ani k němu chovat sympatie.

Čl. 1.16 subsidiarita

[...] V rámci pomáhajících vztahů mezi charitními pracovníky a jejich klienty tato zásada zavazuje k podpoře a aktivizaci vlastních schopností klientů (hledat jejich zdroje, a ne nedostatky), [...]

V perspektivě spirituální citlivosti spatřujeme jednu z oblastí zdrojů klienta právě ve spirituálním systému klienta. Závazek podporovat a aktivizovat vlastní zdroje klienta znamená, že musíme aktivně zjišťovat, jaké spirituální prvky klientovi

⁷ „... při výkonu svých práv a svobod podroben jen takovým omezením, která stanoví zákon výhradně za tím účelem, aby bylo zajištěno uznávání a zachovávání práv a svobod ostatních a vyhověno spravedlivým požadavkům morálky, veřejného pořádku a obecného blaha v demokratické společnosti“ (Všeobecná deklarace lidských práv, OSN 1948, čl. 29, odst. 2)

poskytují oporu, posilu a útěchu ve zvládání nebo změně jeho životní situace řešené v charitní službě. Je třeba se varovat stereotypů: Co je zdrojem pro jednoho, nemusí být pro druhého, co je spirituálním zdrojem pro pracovníka, nemusí být pro klienta a opačně.

Čl. 4.4. Omezení

Charitní pracovníci nesmějí

a) svým jednáním porušovat svobodu, práva a důstojnost druhých lidí, zejména uživatelů charitních služeb a zařízení

Jde o negativní formulaci čl. 1.7.

4.2 Etický kodex pro členské organizace Caritas Internationalis

(Oddíl Hodnoty) Čl. 6. Respekt: respektujeme náboženské tradice, kulturu, struktury a zvyky, pokud posilují a udržují důstojnost lidské osoby.

4.3 Etický kodex pro pracovníky členských organizací Caritas Internationalis

1. Hodnoty, chování a etika

- [...] vyhýbat se „vnucování víry církve... (protože) láska ve své čistotě a nezištnosti je tím nejlepším svědectvím vydávaným Bohu, v něhož věříme a jenž nás pohnul k tomu, abychom milovali,” [...]

5. Doporučení k zajištění spirituálně citlivé sociální práce

- Podílejte se ve své organizaci a v rámci své sociální služby na integraci spirituální citlivosti v inkluzivním významu do organizační kultury a do vnitřních dokumentů služby (metodik, veřejného závazku atd.). Příloha I. a II. k tomu poskytuje praktické podněty.
- Zformulujte s pomocí tohoto metodického pokynu pro svou službu/zařízení zásady, které popíší praktickým a konkrétním způsobem:
 - jaké vymezení spirituality budete používat⁸
 - v jakých fázích kontaktu s klientem a v jaké podobě budete získávat informace o jeho spirituálním systému,
 - kam a jak je budete zaznamenávat
 - jak budete integrovat zjištěné informace do jednotlivých fází spolupráce s klientem, zejména plánování cílů, implementace intervencí a získávání zpětné vazby
 - etické principy, ke kterým se v rámci spirituálně citlivé praxe zavazujete
- Vytvořte a udržujte pomáhající vztah ke klientovi s kvalitami známými jako empatie, respekt a ocenění apod.⁹ Funkční pomáhající vztah je „půdou“ z níž spirituální citlivost v praxi sociálního pracovníka vyrůstá.¹⁰

5.1 Pokyny pro spirituální posouzení klienta

Ve fázi zjišťování relevantních informací o klientově spirituálním opěrném systému doporučujeme přidržovat se následujících pokynů¹¹:

- Spirituální posouzení zakomponujte do procedur komplexního posouzení životní situace klienta.
- Klientovu spiritualitu (spirituální zájmy, postoje, zkušenosti a aktivity) a to, jak jí rozumí on, hledejte otevřeným způsobem, vnímavým i k nenáboženským formám a projevům.
- Uznávejte hodnotu, jakou mají spirituální přesvědčení a aktivity pro klienta nezávisle na vlastních zkušenostech a představách. Nemusíte sdílet klientovo spirituální přesvědčení, ani s ním souhlasit. Ani nemáte přehlížet spirituální projevy klienta, které způsobují újmu jemu či druhým.¹² Avšak vždy usilujte o empatickou schopnost si představit, jak klient svou spiritualitu zažívá.

⁸ Samozřejmě s přihlédnutím k inkluzivnímu pojetí spirituality výše.

⁹ Pargament, K. I. (2007). *Spiritually integrated psychotherapy: Understanding and addressing the sacred*. New York: Guilford Press. (Chapter 9: An orientation to spiritually integrated psychotherapy).

¹⁰ Hodge & Horvath (2011). Spiritual needs in health care setting: A qualitative meta-synthesis of client's perspectives. *Social Work*, 56(4), s. 312.

¹¹ Canda, E., L. Furman & Canda, H.-J. (2020) *Spiritual diversity in Social Work Practice. The Heart of Helping*. 3th Edition. New York: Oxford University Press, s. 349.

¹² Pargament, K. I. (2007). *Spiritually integrated psychotherapy*.

- Povzbuzujte proaktivně (udělejte první krok) klienta, aby objevoval zdroje nebo eventuelní komplikace plynoucí z jeho spirituálního systému, a dbejte, aby na ně cíle služby navazovaly.
- Doporučuje se, aby – pokud to okolnosti služby dovolují – u každého klienta proběhl alespoň krátký rozhovor identifikující klientův spirituální opěrný systém. Příklady otázek, které je možné k tomuto účelu používat, jsou uvedeny v Příloze III.
- Při rozhovoru s klientem očekávejte požadavek na vysvětlení kladených otázek a poskytněte příklady¹³.
- Pokud použijete otázky obsahující explicitní spirituální terminologii a klient neprojevuje zájem, použijte alternativní postup využívající implicitní otázky na spirituálně významná témata bez použití náboženských pojmů. Příklady jsou obsaženy v Příloze III.
- Pokračujte v rozhovoru s ohledem na klientovy reakce a zájem. Pokud nejsou, téma ukončete. Už jen důvěryplný pomáhající vztah (pozitivní zájem, empatie, akceptace, autenticita, aliance) působí implicitně spirituálně. Rozhovor později nabídněte znovu.
- Pokud otázky vyvolají zájem klienta, navrhněte rozhovor jdoucí hlouběji – po získání informovaného souhlasu (stačí ústního) klienta – a využívejte k tomu návazné otázky povzbuzující klienta popisovat, vysvětlovat a uvádět příklady. V tomto povzbuzování už používejte klíčové pojmy a témata, která zmínil klient.
- Používejte povzbuzení jako např.¹⁴:
 - „To (...) ¹⁵ je pro vás asi důležité, že? Jestli chcete, můžete mi o tom (...) povědět víc.“
 - „Můžete mi dát nějaký příklad toho, o čem mluvíte?“
 - A řeknete mi, jak vám to (...) pomáhá?
 - „Jak myslíte, že vám to (...) může pomoci s vaším problémem?“
 - „Jak vám můžu pomoci? Bude pro vás užitečné, když si o tom (...) popovídáme víc?“
- Neposuzujte *obsah* klientova spirituálního systému (jestli je ve shodě s vaší spirituální naukou, jestli se vám jeví exotický, pověřčivý apod.), ale *vliv na*

¹³ Např. v otázce 1. „Zajímalo by mě, jestli pokládáte spiritualitu či náboženství za důležitou součást vlastního života“ (Model D. Hodge, Příloha III.) je potřeba být připraven:

1. vysvětlit, že se neptáte jen na náboženské vyznání, ale na jakákoliv osobní stanoviska, představy a zkušenosti, třeba i minulé, s vnímáním smyslu, hodnot, naděje a naplnění ve vlastním životě a prožíváním vztahů k sobě, druhým, světu a jakémukoliv nejhlubšímu základu života, ať je chápán nábožensky či nenábožensky,
2. uvést příklady. Například: „Některým lidem poskytuje životní naplnění a dodává jim energii pro překonávání obtíží třeba obětavá péče o svého blízkého člena rodiny, pro jiné jsou to zážitky krásy v umění, pro jiné je to pocit krásy a řádu v přírodě, pro jiné věrnost vlastním morálním zásadám, atd.“

¹⁴ Dudley, J. R. (2016). *Spirituality matters in social work*. Routledge, s. 169.

¹⁵ Co klient právě uvedl jako spirituálně pro něj významné.

jeho sociální fungování a naplňování jeho cílů zvládat nebo změnit svou životní situaci¹⁶

- Vždy používejte přístup zaměřený na osobu (na klientovy priority, jeho zkušenosti a způsoby vyjadřování)
- Hledejte a podporujte klientovy silné stránky a zdroje. Příloha IV. obsahuje příklady.
- Vyhýbejte se v rozhovoru umělému odbornému jazyku
- Zjistěte, jestli by klientova spiritualita (tak, jak jí sám rozumí) mohla mít dopad na poskytovanou službu a jestli si klient přeje zohlednit vlastní spiritualitu v rámci služby
- Pokud ano, zjistěte relevantní cíle, tak jako v ostatních oblastech života klienta
- Identifikujte kroky vedoucí k naplnění cílů
- Povzbuzujte klienta během jednotlivých kroků, a pokud je třeba, poskytněte podporu
- Otázky, které kladete, a návrhy, které klientovi předkládáte, formulujte vždy ve smyslu pozvání a nikoliv očekávání nebo kladení požadavku
- Vyberte si a přizpůsobte otázky z přílohy III. této metodický pokyne podle potřeb situace. Poskytnuté příklady nejsou určeny k doslovnému a robotickému použití.
- Po dohodě a s informovaným souhlasem klienta zapojujte vhodné aktivity do svých intervencí a vedte o nich přiměřené záznamy. Praktické podněty obsahuje Příloha V.

5.2 Zásady spirituálně citlivé SPR

Literatura¹⁷ rozlišuje pět zásad spirituálně citlivé sociální práce. Spirituální citlivost neznámá jen schopnost *hovořit* s klientem o jeho spiritualitě, ale je to *styl práce* prostupující celý pomáhající proces a sycený těmi zásadami:

- **Transparentnost v hodnotách**
 - Pracovník si musí uvědomovat své názory, přesvědčení a zastávané hodnoty, aby byl schopen identifikovat i své jednostranné sklony nebo předsudky
 - Zásady pracovníka či organizace, které mohou mít dopad na klienta, je třeba transparentně klientovi komunikovat
- **Respekt**
 - Žádného klienta nelze redukovat na nálepku, diagnózu, číslo nebo nějaký společenský stereotyp
 - Proto je třeba přistupovat ke klientovi s otevřenou myslí. Proto je vhodné se pokud možno vyhnout čtení posudků a diagnostických materiálů o klientovi dopředu

¹⁶ Pargament, K. I. (2007). *Spiritually integrated psychotherapy: Understanding and addressing the sacred*. New York: Guilford Press. (Chapter 9: An orientation to spiritually integrated psychotherapy).

¹⁷ Canda, E., L. Furman & Canda, H.-J. (2020). *Spiritual diversity in Social Work Practice*, s. 275-283

- **Zaměření na klienta**
 - Ctít jeho přání, sebepojetí, názory a hodnoty
 - Brát vážně klientův světonázor a jeho spirituální zkušenosti
 - I když nesouhlasíme nebo identifikujeme známky nezdravé spirituality (bludy, sebeklamy apod.), i tehdy musíme jednat s respektem
 - Nevíme, co je pro klienta nejlepší
 - Jako sociální pracovníci nejsme autorizováni posuzovat reálnost nebo pravdivost jeho spirituálních postojů a aktivit
 - Proselytismus nebo morální souzení spirituální pozice klienta nejsou slučitelné s eticky profesionálním jednáním
- **Inkluzivita**
 - Jde o víc než jen pouhou toleranci spirituální rozmanitosti druhých
 - Zastáváme postoj oceňující rozmanitost a proaktivní přístup k ní
 - Hájíme práva klienta na spirituální sebeurčení
 - Identifikujeme postoje spirituálního exkluzivismu: někteří klienti nebo pracovníci věří, že jejich cesta je jediná pravdivá. Mohou odmítat spolupráci a dialog. Mohou jednat nátlakově a represivně vůči jinak smýšlejícím.¹⁸
 - Jsou tři výjimky, kdy zásada inkluзивity neplatí:
 - Chování klienta jasně ohrožuje jej či druhé
 - Když se ve jménu zmocnění diskriminovaných stavíme proti nespravedlnostem v chování a pravidlech, včetně těch, které mají spirituální základy
 - Když klient vyjadřuje extrémní nepřátelství nebo předsudky vůči pracovníkovi
- **Kreativita**
 - Postupy a přístupy sociální práce propojujeme kreativně s klientovou kulturou a spiritualitou

5.3 Etické principy práce se spiritualitou klientů

Sociální práce je eticky ukotvenou profesí, je proto nutné reflektovat, jaké jsou klíčové etické principy, ze kterých spirituálně citlivá praxe čerpá. Literatura¹⁹ poukazuje na následující etické principy spirituálně citlivé praxe:

- **Respektovat autonomii klienta**
 - Spiritualita představuje často hluboce osobní a citlivé téma
 - K narušení autonomie může dojít, když:
 - se klientovi vnucuje spirituálního přesvědčení pracovníka nebo organizace;

¹⁸ Někteří klienti spirituálně obhajují zneužívání dětí, etnocentrismus, rasismus, homofobii, násilí proti ženám.

¹⁹ Hodge, D. R., Boniface, R. P. & Chou, R. (2010). Spirituality and Older Adults: Ethical guidelines to Enhance Service Provision. *Advances in Social Work*, vol. 11, No. 1, 1-16.

- pracovník používá pojmy, které neodpovídají slovníku klienta;
- se automaticky předpokládá, že klient nechce spiritualitu zohlednit v rámci služby;
- se ignoruje klientovo přání zohlednit svou spiritualitu ve službě;
- čeká, až klient sám otevře téma spirituality.
- Informovaný souhlas (stačí ústní) k použití podrobného spirituálního posouzení je důležitým mechanismem ochrany autonomie
- **Budovat vlastní spirituální kompetenci**
 - Spirituální kompetence je součástí kulturní kompetence
 - Spirituální kompetenci lze chápat jako celoživotní proces osvojování si²⁰
 - vědomí vlastního spirituálního systému, vč. sklonů, omezení a předpojatosti (eliminuje riziko spirituálního protipřenosu²¹)
 - empatického porozumění klienta spirituálního systému
 - schopnosti navrhnout a implementovat intervence odpovídající klientovu spirituálnímu systému
 - Průběžně reflektujte svůj vlastní spirituální opěrný systém (co je zdrojem pro mě a na co jsem u druhých alergický), identifikujte vlastní sklony a předsudky vůči odlišnosti druhých a eliminujte tak nevědomé dopady na pomáhající vztah.
- **Dbát na profesní mandát**
 - Zůstávat v mezích profesní kompetence, jde o požadavek etického kodexu
 - Při zkoumání klientovy spirituality se držet klientovy zakázky (problému), ne vlastní zvědavosti
 - Nepřekračovat profesní hranici do oblasti duchovního vedení a poradenství, k němuž (obvykle) není sociální pracovník autorizován

²⁰ Hodge, D.R. (2011). Using spiritual interventions in practice: Developing some guidelines from evidence-based practice. *Social Work*, Volume, 56, Nr. 2, s. 153.

²¹ Pokud se pracovník setkává s odlišným spirituálním přesvědčením klienta, mohou se vynořit nezpracované životní otázky a zkušenosti, které pak mohou nevědomě negativně ovlivňovat pomáhající vztah. Například sociálního pracovníka, který odmítl spirituální svět svých rodičů, může vyvést z míry setkání s klientem, který mu jeho rodiče svými životními zásadami připomíná. Drobný, byť nechtěný náznak nesouhlasu pak může poškodit vztah s klientem.

Příloha I. Principy spirituálně citlivé organizační kultury

Canda, Furman & Canda²² přisuzují manažerům organizací klíčovou roli ve snaze vytvořit kulturu organizace citlivou ke spiritualitě. Podle jejich zjištění spirituálně citlivá sociální práce neprospívá v těch organizacích, kde management uplatňuje byrokratický styl řízení (Max Weber), ale spíše tam, kde kultura a struktura organizace „aktivně podporují kreativitu, flexibilitu, vzájemný respekt, možnost všech zapojených stran podílet se na rozhodnutích, potřeby rozvoje člověka, ohledy na životní prostředí i na plnění cílů organizace“.²³ Aby poskytli managementu praktickou pomůcku, vytvořili soubor 16 principů, k nimž poskytují krátkou charakteristiku a také nástroj, který umožňuje evaluovat míru přítomnosti spirituálně citlivé organizační kultury v organizaci.

A. Principy vázané na strukturu a fungování organizace

Spirituálně citlivě formulované poslání, cíle a zásady organizace

- Primárně hodnoty spravedlnosti, blaha, důstojnosti apod.
- Pokud jde o nábožensky založenou organizaci, poslání má odrážet její náboženská specifika, včetně pravidel přijímání zaměstnanců a koncepce služeb

Humánní velikost organizace

- Velikost a členění organizace by mělo být omezeno na velikost, která umožňuje (ale nevynucuje), aby se všichni osobně znali
- Ve velkých organizacích mají mít tuto velikost oddělení

Flexibilita ve fungování

- Personál by měl být připravován na různorodé úkoly a proto být schopen spolupracovat a měnit pozice, když je třeba
- Příklady: cross-training, job sharing, multidisciplinární týmy,

Flexibilita v pravidlech

- Pravidla, postupy a role by měly být jasně stanovené, ale flexibilní, mají sloužit člověku, ne naopak
- Personál, klienti a další zúčastněné strany jsou zapojeni do průběžné evaluace pravidel
- Příkladem jsou postupy pro revizi a zrušení pravidel a periodická revize metodik

Estetika pracovního prostředí

- Prostor má podporovat zdraví a pohodu
- Personál i klienti mají být konzultováni s ohledem na estetiku pracovního prostředí
- Příkladem jsou ergonomie pracovišť, umělecká díla, živé rostliny, akvária, osobní dekorace a fotky míst a událostí příjemných pro pracovníky i klienty,

²² Canda, E., L. Furman & Canda, H.-J. (2020). Spiritual diversity in Social Work Practice, s. 302-305

²³ Tamtéž, s. 301.

spirituální symboly relevantní pro pracovníky i klienty, útulné čekárny a absence podnětů, které sdělují kulturní či spirituální výlučnost

Uživatelsky přívětivé technologie

- Používané technologie by měly být uživatelsky přívětivé pro většinu personálu nebo by měl personál mít dostupnou technickou podporu
- Cílem technologií je zvyšovat pohodlí a naplňovat cíle personálu a klientů

Přípravenost na spirituálně citlivou praxi

- Pravidla, programy a aktivity přímých služeb mají řešit spirituální potřeby a cíle klientů - pokud je zjistí - způsobem přiměřeným jejich zvyklostem.
- Pracovníci jsou školeni, supervidováni a podporováni, aby zapojili spiritualitu do posouzení, implementace a evaluace služeb.
- Etická dilemata a pravidla jsou řešena systematicky.

B. Principy vázané na vztahy

Skladba personálu

- Získávání nových zaměstnanců a rozdělování úkolů dbá na osobní nadání a cíle pracovníků a vytváří soulad mezi spirituální orientací klientů a kompetencemi pracovníků
- Například, pokud je v oblasti působnosti katolické organizace početná populace protestantských klientů, organizace by měla mít pracovníky, kteří jsou členy protestantské komunity a jsou schopni spolupracovat s podpůrnými iniciativami uvnitř takové komunity

Odměňující leadership

- Vedoucí mají respekt personálu a místní komunity
- Personál se má smysluplně zapojit do výběru nového vedoucího
- Personál může rotovat na různých vedoucích pozicích
- Neformální vůdci jsou oficiálně uznáváni a odměňováni za inovace, spolupráci a komunikační dovednosti
- Lídři mají dobré komunikační dovednosti, schopnost naslouchat, inspirovat druhé a posilovat jejich sebehodnocení

Participační rozhodování

- Všichni, na které má nějaké významné rozhodnutí dopad, jako jsou personál, klienti, členové komunity, mají mít šanci se přímo nebo nepřímo do rozhodování zapojit, například skrze brainstorming, anonymní schránky nápadů, systém odměn pro konstruktivní nápady a kritiku atd.
- Rozhodování na poradách by mělo být neseno atmosférou důvěry
- Pozornou a respektující interakci může usnadnit chvíle meditace, tiché reflexe nebo modlitby.

Pracovní skupina inovací spirituální rozmanitosti

- Je vhodné vytvořit pracovní skupinu plánující, implementující a monitorující spirituálně citlivou praxi
- Zapojení pracovníci administrativy a přímé péče by měli reprezentovat různé spirituální směry a skupiny v komunitě
- Pracovní skupina by mohla postupovat následujícími kroky²⁴:
 - Určit koordinátora pracovní skupiny
 - Identifikovat spirituální profil klientů organizace/služby
 - Identifikovat spektrum zdrojů spirituální opory v oblasti působnosti organizace/služby²⁵
 - Oslovit neformální nebo formální představitele identifikovaných spirituálních směrů a skupin v oblasti a nabídnout zapojení do pracovní skupiny
 - Identifikovat úroveň zájmu o spirituálně citlivou praxi u personálu organizace a jejich stávající kompetence (např. absolvované kurzy zcitlivující pro spirituální rozmanitost, duchovní rozvoj a pomáhající dovednosti)
 - Zhodnotit pravidla, programy a postupy organizace s ohledem na spirituální citlivost
 - Vytvořit adresář/seznam zdrojů spirituální opory v oblasti/komunitě

Meziosobní komunikace

- Personál malých organizací by měl být schopen přímé osobní komunikace navzájem v pravidelném režimu
- Digitální formy komunikace mají přímou doplňovat, ale ne nahrazovat
- Vzájemná komunikace je nesena respektem, podporou, upřímností a radostí ze spolupráce

Celostní naplnění osobních aspirací

- Je třeba zjišťovat přání personálu na osobní rozvoj a sebepečí
- Osobní růst personálu má být součástí cílů organizace.
- Zaměstnanci mají být chápáni jako celistvé osoby s možností skloubit osobní a pracovní záležitosti
- Supervize se zaměřuje na identifikaci a podporu silných stránek a sebeúctu zaměstnanců a zároveň kvalitu jejich pracovního výkonu
- Je třeba sledovat známky stresu, vyhoření, nemoci a fluktuace a vytvořit preventivní aktivity

²⁴ Podle Canda, E., L. Furman & Canda, H.-J. (2020). Spiritual diversity in Social Work Practice, s. 410.

²⁵ Podle Canda, E., L. Furman & Canda, H.-J. (2020). Spiritual diversity in Social Work Practice, s. 413 může jít o následující subjekty: příbuzní a přátelé poskytující spirituální povzbuzení; neformální skupiny duchovní opory, jako skupiny studia filozofických a duchovních autorů, neformální meditační a modlitební skupiny, společenství přátel setkávající se s duchovním programem; poloformální skupiny duchovní opory, jako centra duchovní obnovy a duchovních cvičení apod.; formální nenáboženské subjekty duchovní opory, jako AA, skauting apod.; formální náboženské sbory, farnosti a komunity; kvůli pomoci vyhledávané duchovní autority, jako např. pastoři, rabíni, léčitelé, herbalisté apod.; profesionálové duchovní pomoci, jako duchovní a pastorační poradci, kaplani, někteří terapeuti apod.; místa vnímaná jako uzdravující, inspirující a dodávající energii, jako poutní místa, kostely, hory, údolí, jezera, řeky apod.

- Příkladem podpůrných aktivit jsou náročné, ale kreativní pracovní úkoly, které podporují profesní růst pracovníka, pružná pracovní doba, podniková mateřská škola, aktivity stresového managementu, příspěvky na další vzdělávání, příspěvky na služby a aktivity celostní péče, prostor k tiché reflexi, meditaci, fyzickému cvičení, příležitosti k duchovnímu růstu

Kolegiální atmosféra

- Vztahy nejsou založeny na přísné hierarchii, povýšenosti, autoritářství ani ničivé soutěživosti
- Personál všech úrovní a specializací jedná navzájem v duchu spolupráce a respektu
- Oceňuje navzájem role a nadání, které se doplňují k dobru organizace

Soulad se sociálním a kulturním prostředím

- Aktivity organizace by měly komunitní prostředí posílit
- Formální i neformální lídři v místní komunitě by měli být zváni k vytváření a evaluaci programů organizace
- Informace o náboženských i nenáboženských duchovních autoritách či skupinách by měla být součástí informací nabízených klientům

Soulad s životním prostředím

- Aktivity organizace by měly životní prostředí posílit
- Negativní dopady je třeba identifikovat a minimalizovat
- Úcta k životnímu prostředí by měla být v organizaci a na organizaci viditelná
- Pokud si to klient a personál přeje, je v programech třeba dbát na inspirující místa přírodní krásy
- Příklady: úsporný vozový park, osvětlení, recyklace, užívání biologicky odbouratelných čisticích prostředků, komunitní organické zahrádky, živé květiny, zooterapie atd.

Dotazník k evaluaci spirituální citlivosti organizační kultury

Instrukce: Zhodnoťte, v jaké míře vaše organizace splňuje každé z kritérií na škále 0 (absentuje) – 5 (vynikající). Přemýšlejte o důvodech a příkladech jednotlivých hodnocení a udělejte si krátké poznámky. Sečtěte celkové skóre. Proberte své zhodnocení s kolegy. Diskutujte svůj celkový dojem ze spirituální citlivosti organizace. Najděte alespoň jeden konkrétní návrh na inovaci, která odráží silné stránky nebo problémy organizace.

Principy vázané na strukturu a fungování organizace

1. <i>Spirituálně citlivé poslání, cíle a zásady</i>	<i>Hodnocení (0-5)___</i>
2. <i>Humánní velikost organizace</i>	<i>Hodnocení (0-5)___</i>
3. <i>Flexibilita fungování a integrace</i>	<i>Hodnocení (0-5)___</i>
4. <i>Flexibilita v pravidlech</i>	<i>Hodnocení (0-5)___</i>
5. <i>Estetika pracovního prostředí</i>	<i>Hodnocení (0-5)___</i>
6. <i>Uživatelsky přívětivé technologie</i>	<i>Hodnocení (0-5)___</i>
7. <i>Připravenost na spirituálně citlivou praxi</i>	<i>Hodnocení (0-5)___</i>

Principy vázané na vztahy

1. <i>Skladba personálu</i>	<i>Hodnocení (0-5)___</i>
2. <i>Odměňující leadership</i>	<i>Hodnocení (0-5)___</i>
3. <i>Participační rozhodování</i>	<i>Hodnocení (0-5)___</i>
4. <i>Pracovní skupina inovací spirituální rozmanitosti</i>	<i>Hodnocení (0-5)___</i>
5. <i>Meziosobní komunikace</i>	<i>Hodnocení (0-5)___</i>
6. <i>Celostní naplnění osobních aspirací</i>	<i>Hodnocení (0-5)___</i>
7. <i>Kolegiální atmosféra</i>	<i>Hodnocení (0-5)___</i>
8. <i>Soulad se sociálním a kulturním prostředím</i>	<i>Hodnocení (0-5)___</i>
9. <i>Soulad s životním prostředím</i>	<i>Hodnocení (0-5)___</i>

CELKOVÉ SKÓRE (0-80) ____

Poznámky k hodnocení a celkový dojem:

Doporučení pro jednu inovaci, včetně plánu jednotlivých kroků:

Příloha II: Model SpiL

(Eglin, Anemon. Spiritualita v institucích dlouhodobé péče (SpiL). *Sociální služby*, roč. XVIII., červen-červenec 2016, s. 35-41).

Text je díky laskavému svolení redakce dostupný jako skenkopie zde: <https://upload.upol.cz/ZXMP-LGZG>

Příloha III: Modely spirituálního posouzení klienta

Součástí posouzení životní situace klienta by mělo být i shromáždění informací o klientově spirituálním opěrném systému. Z logiky věci je situováno na začátek poskytování služby. Otázky k tomuto účelu by měly být omezené co do počtu a umožňovat rychlou odpověď. Následuje **pět modelů** takového „vstupního“ spirituálního posouzení.

1. Krátký screening spirituálního zájmu klienta (Canda, Furman & Canda 2020, s. 351)

Následující otázky směřují k tomu, jak vaše názory a přesvědčení mohou souviset s cíli naší společné práce. Odpovídejte (nebo neodpovídejte) na otázky podle vlastních preferencí.

Co vám dodává pocit vnitřního klidu, naděje, radosti nebo smyslu, zejména v době životních obtíží?

Pokud nic, označte zde _____

Pokud něco ano, uveďte alespoň dva příklady (následuje místo pro odpovědi)

Jsou vám blízké nějaké duchovní, holistické nebo náboženské přístupy ke zdraví, které pokládáte za důležité a pomáhají vám (např. meditace, modlitba, jóga, setkávání v duchovní skupině, pobyt v přírodě)?

Označte: ANO nebo NE

Pokud ano, uveďte alespoň dva příklady (následuje místo pro odpovědi)

Chcete se bavit o čemkoliv z toho, co jste zde uvedl/a nebo o obdobných opěrných životních bodech s pečujícím personálem v rámci plánu služby?

Označte: ANO nebo NE nebo MOŽNÁ

2. Model MIMBRA²⁶

Úvod: Zajímalo by mě, co považujete ve svém životě za nejvýznamnější a nejdůležitější, protože by to mohlo být relevantní pro naši spolupráci. Rozhodněte se svobodně, zda na následující otázky odpovíte či nikoliv a pokud ano, odpovídejte jakkoliv, aby vám to dávalo smysl.

1. Co vám pomáhá, abyste vnímal hlouběji ve svém životě smysl, morailu, naději, propojení, radost či pokoj?
2. Jsou pro vás spiritualita, náboženství nebo víra nějak důležité? Vysvětlete prosím jak, nebo proč ne.
3. Patříte do nějaké skupiny, společenství nebo komunity, v níž máte pocit, že tam patříte a že vám pomáhá nalézat v životě smysl a oporu? Prosím vysvětlete.
4. Popište mi prosím jakákoliv důležitá přesvědčení, zvyky a aktivity (modlitba, meditace, rituály nebo holistické terapie) nebo hodnoty, které vám pomáhají porozumět vaší momentální situaci.
5. Co z toho, o čem jste mluvil/a, je relevantní pro vaši momentální situaci a vaše cíle naší spolupráce?
6. V tom, o čem jste hovořil/a, je něco, na čem bychom mohli spolupracovat? Např. je něco, co vám dříve pomáhalo a my bychom to mohli použít, nebo je něco nepříjemného, čemu bychom se měli vyhnout? Máte nějaké přátele, příbuzné, rádce nebo duchovní učitelé, o kterých bych měl vědět nebo je kontaktovat? Prosím vysvětlete. Díky.

3. Model D. Hodge²⁷

1. *Zajímalo by mě, jestli pokládáte spiritualitu či náboženství za **důležitou** součást vlastního života.*
2. *Setkáváte se s ostatními v nějakém kostele, mešitě, chrámu nebo v nějaké jiné duchovní **skupině**?*
3. *Opíráte se o nějaké duchovní přesvědčení, názory, nebo se věnujete nějakým duchovním aktivitám, které vám **pomáhají**?*
4. *A zajímalo by mě také, jestli máte nějaké duchovní **potřeby nebo starosti**, se kterými bych vám mohl pomoci.*

²⁶ Canda, E., L. Furman & Canda, H.-J. (2020). Spiritual diversity in Social Work Practice, s. 357.

²⁷ Hodge, D. R. 2004. Spirituality and people with mental illness: Developing spiritual competency in assessment and intervention. *Families in Society*, 85(1), 36-44.

4. Model SSOPPTM²⁸

- **Screening důležitosti spirituality/náboženství**

„Máte nějaké životní zásady, postoje a věnujete se nějakým aktivitám, které vám pomáhají zvládat životní obtíže či stres?“

„Pro některé lidi je jejich spiritualita zdrojem posily a útěchy když zápasí s životními problémy. Jak u vás?“

(Pokud ne): „A bylo tomu tak někdy dřív ve Vašem životě?“

(Pokud ne): „Odkud čerpáte naději a posilu, když čelíte životním těžkostem?“

- **Silné stránky a zdroje zvládání**

„Jak vám vaše duchovní postoje, zásady, názory a aktivity pomáhají s... (zdravím, zvládáním, fungováním...)?“

„Jsou nějaké duchovní postoje, zásady, názory a aktivity, které vám pomáhají vyrovnávat se s těžkostmi života?“

- **Duchovní/náboženské organizace**

„Patříte do nějaké duchovní/náboženské komunity (církve, chrám, mešita nebo jiné místo náboženských obřadů nebo duchovních aktivit)?“

(Pokud ne): „Je nějaká jiná komunita nebo skupina lidí, které máte rád/a, a setkáváte se s nimi pravidelně, například jógy, dojo, chrámového zpěvu, studia Bible?“

(Pokud ne): „Chtěl/a byste najít nějakou duchovní komunitu?“

- **Osobní duchovní/náboženské aktivity**

„Máte nějaké duchovní postoje nebo používáte nějaké aktivity, které vám pomáhají (jako např. meditaci, chození přírodou, zpěv, poslech hudby, zahradničení, četba Bible)?“

„Máte doma nějaké místo, kde používáte své duchovní aktivity, jakou například místo určené k meditaci, modlitbě, kontemplaci nebo domácí oltář?“

- **Duchovní/náboženské problémy**

„Poznamenaly nějak vaše potíže váš vztah k Bohu/vyšší moci nebo vaše duchovní postoje, názory, vaši víru a duchovní aktivity? Například cítíte se nyní Bohu blíž, nebo dál, nastala nějaká změna?“

„Co ve vaší duchovní komunitě/skupině a v jejích postojích vám nepomáhá?“

„Máte nějaké duchovní potřeby, se kterými byste chtěl pomoci?“

²⁸ Lukoff, D., Vieten, C. 2022. Evidence –Based. Ethically Sensitive and Strength-Based Spiritual Assessment. [Online Course]. <https://spiritual-competency-academy.thinkific.com/courses/evidence-based-ethical-and-strength-based-spiritual-assessment>

5. Implicitní spirituální posouzení

Pokud se v úvodním spirituálním posouzení ukáže spirituální dimenze klientova života jako nevýrazná a málo relevantní, pokud je pro klienta spirituální a náboženský slovník nepohodlný (např. klient může mít pochybnosti o spirituální kompetenci pracovníka), výše uvedené příklady spirituálního posouzení nemusí fungovat. V takových situacích doporučují autoři tzv. **implicitní spirituální posouzení**, využívající otázek, které se záměrně vyhýbají spirituálnímu a náboženskému slovníku, nepoužívají pojmy spojované s vyšší mocí, náboženskými institucemi, aktivitami a naukami, ale naopak používají psychospirituální jazyk, slova s obecně posvátnou kvalitou, která rezonují prakticky u všech klientů. Níže uvádíme příklady takto formulovaných otázek.²⁹

- Jaké nejtěžší/nejhlubší otázky vyvolává ve vás vaše situace?
- Co vás činí zoufalým?
- Kde nebo v čem nacházíte vnitřní zklidnění?
- Když se něčeho obáváte, co je vám útěchou?
- Odkud čerpáte sílu a odvahu jít dál?
- Za co jste nejvíc vděčný?
- Co vás drží, když přijdou problémy?
- Po čem v životě toužíte?

Spirituální minulost

- Když se díváte nazpět, odkud jste bral/a pocit smyslu (nebo naděje pro budoucnost)?
- Kdy jste byl/a nejvíce šťastný/á?
- Jak jste v minulosti zvládal obtížné situace?

Současná spiritualita

- Kdy se nejvíc cítíte, že žijete?
- Co vám způsobí největší beznaděj/utrpení?
- Co v životě ve vás vyvolá nejvíce vášnivosti?
- Do koho nebo čeho vkládáte svou naději?
- Za co jste nejvíc vděčný/á?
- Čeho nejvíce litujete?
- Kde nacházíte pramen vnitřního klidu (inspirace)?
- Odkud čerpáte, abyste se pohnul z místa, když je to v životě těžké?

Budoucí spiritualita

- O co v životě usilujete?
- Proč je důležité vaše místo na tomto světě?
- Jak byste chtěl/a, aby na vás lidé vzpomínali, až odejdete?

²⁹ Podle Canda, Furman & Canda, 2020; Pargament, 2007; Griffith, J. L., & Griffith, M. E (2002). *Encountering the sacred in psychotherapy: How to talk with people about their spiritual lives*. New York: Guilford Press. Hodge, D. R. (2015). *Spiritual assessment in social work and mental health practice*. New York: Columbia University Press.

Příloha IV. Spirituální zdroje

Můžeme rozlišit 4 typy spirituálních zdrojů³⁰

1. Zdroje spirituální komunity, příklady:

- Sociální opora z vlastní duchovní komunity, jako být pozván na návštěvu, moci si s někým promluvit apod.
- Příležitost zapojit se v komunitě do dobrovolnického projektu, do občanských iniciativ a podílet se na aktivitách usilujících o sociální změnu.
- Nabídka duchovního a náboženského programu, jako bohoslužby, společné modlitby, studium Bible, duchovní cvičení atd.
- Nabídka duchovního/pastoračního poradenství
- Přítomnost postav v komunitě poskytujících životní vzor a inspiraci, jako členové komunity, přátelé, postavy z náboženské literatury a historie (např. Ježíš, Mohamed, Ghándí, Matka Tereza, Dalajláma, papež František, Martin Luther King, Nelson Mandela)
- Nabídka volnočasových aktivit trávených spolu s druhými
- Nabídka materiální pomoci, jako potraviny, oblečení a finance apod.

2. Spirituální aktivity (příklady napříč duchovními směry):

• Modlitba/meditace/kontemplace	• Pěstování ctností (např. vděčnosti, odpuštění, naděje a pokory)
• Mindfulness	• Vedení osobního deníku
• Labyrint	• Čerpání inspirací z života duchovního autorit
• Rituály	• Setkávání v duchovním společenství
• Četba svatých písem a jiné inspirativní literatury	• Život podle morálních hodnot
• Účast na bohoslužbě	• Duchovně motivovaný zdravý životní styl
• Praxe zpovědi a pokání	• Kulturní a tvůrčí aktivity
• Přijímání (Eucharistie)	• Pěstování přátelských vztahů
• Půst	• Zapojení do dobrovolnických aktivit
• Výklad snů	• Pěstování vztahu k Bohu nebo jinému zdroji smyslu, naděje a přesažnosti
• Věštby	
• Posvátný tanec	
• Potní chýše	
• Meditace v chůzi	
• Jóga a jiné východní	
• Bubnování	
• Slavení svátků a slavností	
• Návštěva posvátného místa	
• Poutě	
• Pobyt v přírodě	

³⁰ Pargament, K. I. (2007). Spiritually integrated psychotherapy; Pargament, K. I. Pearce, M. & Pargament, K. (2021). Spiritual Competency Training in Mental Health [Online Course]. edX. <http://www.edx.org>

3. Spirituální názory, přesvědčení, znalosti a zkušenosti

Jde o jakékoliv individuální podoby životní filozofie, životních stanovisek, názorů nebo duchovních nauk, které klientovi poskytují perspektivu naděje a smyslu života – mít pro co žít – a jsou mu zdrojem vnitřní radosti, pokoje a rovnováhy. Schopnost vnímat smysl je například kritickou součástí údravy po traumatu a pomoci klientovi aktivizovat duchovní postoje a přesvědčení je prokázaným účinným mechanismem posílení odolnosti. Pokud jsou prvky tohoto systému identifikovány a aktivizovány, mohou pomáhat klientům např. snášet období životních frustrací, ztrát milovaných blízkých, nalézat korektiv nefunkčních rodičovských nebo manželských vztahů nebo pozitivně přerámovat potíže vzdorující změně.³¹

4. (Psycho)spirituální ctnosti a hodnoty

Jsou součástí mnoha duchovních směrů a morálního systému mnoha klientů. Pozitivní psychologie poukázala na impozantní účinek ctností na pocit životního naplnění (well-being) a na duševní zdraví. Příklady: láska, odpuštění, vděčnost, pokora, naděje, altruismus.

Příloha V. Spirituálně citlivé intervence

Na základě klientových zájmů a zkušeností zjištěných během posouzení může pracovník zjistit, zda by klient chtěl zahrnout vlastní nebo komunitní spirituální zdroje či aktivity do plánování a plnění osobních cílů. Mezi způsoby, jak toho dosáhnout, patří např.:

- Dát klientovi doporučení na vhodného duchovního mentora, komunitu nebo poradce nebo jiný zdroj informací o potenciálně podpůrných a pro klienta relevantních duchovně zaměřených aktivitách.
- Aktivně spolupracovat s duchovně zaměřenými mentory, členy komunity nebo dalšími pomáhajícími odborníky, kteří jsou relevantní pro klientovy cíle, například spolupráce s pastorem nebo osobou poskytující duchovní podporu v rámci hospicového týmu.
- Zapojit spirituální zdroje a aktivity přímo do praxe s klientem.
- Podporovat klienta v již používaných nebo nově osvojovaných spirituálních zdrojích a aktivitách v každodenním životě.

Příklady duchovních komunitních zdrojů a aktivit jsou uvedeny v Příloze III, bod 1 a 2.

³¹ Například klienti židovské nebo křesťanské orientace bojující s depresemi mohou nalézt přínos v četbě příběhů biblických postav, které také s depresemi zápasily, například král David. Jistý klient sdělil, že při četbě Davidových nářků k Bohu v Žalmech si uvědomil, že i on má svolení otevřeně před Bohem hovořit o tom, jak se cítí, a během toho se cítil méně zavrženě a osaměle.

Důležité je, aby plán jakékoliv spirituálně citlivé intervence³²

- vznikl v součinnosti klienta a pracovníka,
- byl přizpůsoben klientovým potřebám³³,
- se opíral pokud možno o vyhodnocení účinnosti zvolené intervence
- odpovídal kompetencím pracovníka (určitému stupni proškolení, pokud je nutné)

Literatura uvádí jako příklady (mikro) intervencí s empiricky doloženou účinností tyto:

- terapeuticky zaměřený³⁴ mindfulness a meditace³⁵
- modlitba³⁶
- Terapeuticky zaměřené odpuštění
- Rituál a obřad

Příloha VI. Oborová (sociálněpracovní) východiska metodického pokynu

V sociální práci – podobně jako v příbuzných pomáhajících profesích přímé péče o klienty a pacienty – došlo během posledních tří dekad k masivnímu nárůstu poznatků o vlivu spirituality na bio-psycho-sociální fungování člověka. Spirituální přesvědčení a aktivity mají dopady na řadu oblastí života: na péči o děti, pravidla komunikace, stravování, rituály spojené se smrtí, rodinné a manželské vztahy, zacházení s financemi, genderové interakce, na akceptaci lékařské péče, způsoby trávení volného času, školní docházku nebo na pracovní návyky.³⁷ Stále silněji je spiritualita pokládána za protektivní a salutogenní zdroj silných stránek při zvládání mnoha typů zdravotních problémů a při zvyšování psychického well-beingu klientů.³⁸ Tento stav poznání vedl k rozšíření dosavadního holistického (bio-psycho-sociálního) modelu praxe o spirituální dimenzi.

Nový stav poznání a profesních zkušeností reflektuje mezinárodní etický kodex sociálních pracovníků³⁹ z července 2018, když požaduje zohlednit klientovu spiritualitu během posouzení jeho životní situace a v rámci plánování cílů a intervencí.

³² Hodge, D.R. (2011). Using spiritual interventions in practice: Developing some guidelines from evidence-based practice. *Social Work*, 56, Nr. 2, s. 149-158.

³³ Dudley (2016), s. 206.

³⁴ Canda, Furman & Canda (2020, s. 427) odlišují terapeutické použití od tradičního, které probíhá ve specifickém kulturním a náboženském prostředí a nesměřuje primárně k zmírňování nežádoucích symptomů, ale spíše k duchovnímu rozvoji a spojení s posvátnem.

³⁵ Někdy jsou všechny tyto aktivity kultivující koncentraci, relaxaci a vhléd nazývány jako „kontemplativní praxe“.

³⁶ Je vhodné rozlišovat typy modliteb, např.: adorace, díků, vyznání viny, přimluvná, volání o pomoc, nářků, kontemplativní, rituální, modlitba těla, před ikonou, nad posvátným textem apod.

³⁷ Hodge D. R. (2011). Using spiritual interventions in practice: developing some guidelines from evidence-based practice. *Social work*, 56(2), 149–158.

³⁸ Turhan, Z. (2022). The role of religion and faith on behavioral change among perpetrators of domestic violence in interventions: A literature review. *Journal of Religion & Spirituality in Social Work: Social Thought*.

³⁹ Global Social Work Statement of Ethical Principles.

Mnohé zahraniční studie však poukazují na to, že praxe za tímto empiricky podloženým trendem často značně pokulhá. Téměř všichni dotazovaní sociální pracovníci pokládají citlivost vůči spirituálnímu opěrnému systému klientů za důležitou, ale v jedné studii jen polovina z nich se svými klienty realizuje plné bio-psycho-socio-spirituální posouzení⁴⁰, a ještě méně z nich byla připravována na spirituálně citlivou praxi během svého studia.⁴¹ Opakovaně se také ukazuje, že k integraci spirituality do své praxe jsou sociální pracovníci otevření tím více, čím silněji se pokládají sami za nábožensky orientované. Nízká úroveň profesní přípravy takových praktiků jim ovšem neposkytuje dostatečnou kompetenci, jak se vyhnout vnucování vlastních spirituálních názorů, přesvědčení a zkušeností klientům.⁴² Jiné studie ukázaly, že dokonce v hospicovém prostředí, v němž pozornost ke spirituálním potřebám patří od počátků k esenci služby, pacienti reklamují, že na jejich spirituální potřeby není brán během péče dostatečný ohled⁴³, a i když se o to personál upřímně snaží, s ohledem na autonomii pacientů a vzhledem k obtížím tyto potřeby identifikovat na tento úkol často rezignuje. Výjimku tvoří situace, kdy si pacient výslovně vyžádá rozhovor takto zaměřený.⁴⁴ Podobně vyznívají i tuzemské empiricky ukotvené sondy do praxe, dosud ojedinělé.⁴⁵

Rozpačitý obraz reálné praxe navíc hluboce nekoresponduje s výzkumně podloženými poznatky o očekáváních pacientů a klientů. Rostoucí počet mezinárodních výzkumů napříč cílovými skupinami začal ukazovat, že většina klientů by uvítala snahu integrovat pozornost jejich spirituálním potřebám do poskytované péče⁴⁶. Autoři systematického přehled výsledků 54 studií z roku 2015, reprezentujících soubor více než 12tis. pacientů, zjistili, že většina pacientů (medián 70,5%) pokládá za vhodné, aby se lékař alespoň za

⁴⁰ Oxhandler, H. K., Parrish, D. E., Torres, L. R., & Achenbaum, W. A. (2015). The Integration of Clients' Religion and Spirituality in Social Work Practice: A National Survey. *Social Work*, 60(3), 228–237. <http://www.jstor.org/stable/24881486>

⁴¹ Canda, E., L. Furman & Canda, H.-J. (2020) *Spiritual diversity in Social Work Practice. The Heart of Helping*. 3th Edition. New York: Oxford University Press, s 507.

⁴² Tamtéž, s. 390.

⁴³ Koenig HG. Religion, Spirituality, and health: the research and clinical implications. *ISRN Psychiatry*. 2012;278730. <https://doi.org/10.5402/2012/278730>. Hvidt NC, Nielsen KT, Kørup AK, Prinds C, Hansen DG, Viftrup DT, et al. What is spiritual care? Professional perspectives on the concept of spiritual care identified through group concept mapping. *BMJ Open*. 2020;10(12):e042142. Assing Hvidt E, Søndergaard J, Hansen DG, Gulbrandsen P, Ammentorp J, Timmermann C, et al. 'We are the barriers': Danish general practitioners' interpretations of why the existential and spiritual dimensions are neglected in patient care. *Communication & Medicine*. 2017;14(2):108–20.

⁴⁴ Torskenæs KB, Kalfoss MH, Sæteren B. Meaning given to spirituality, religiousness and personal beliefs: explored by a sample of a Norwegian population. *J Clin Nurs*. 2015;24(23–24):3355–64. Voetmann, S.S., Hvidt, N.C. & Viftrup, D.T. Verbalizing spiritual needs in palliative care: a qualitative interview study on verbal and non-verbal communication in two Danish hospices. *BMC Palliat Care* 21, 3 (2022). <https://doi.org/10.1186/s12904-021-00886-0>

⁴⁵ Cieslarová, A., Bužgová, R. Spirituální potřeby seniorů v institucionální péči. In *Ošetrovatelstvo: teória, výskum, vzdelávanie* [online], 2014, vol. 4, no. 2, pp. 50-57. Hajnová Fukasová, E. Bužgová, R., Feltl, D. Hodnocení duchovních potřeb pacientů v paliativní péči. *Klin Onkol* 2015; 28(1): 13–19. Hajnová, E., Bužgová, R. Hodnocení spirituálních potřeb u pacientů s onkologickým onemocněním: pilotní studie. *Ošetrovatelství a porodní asistence*, roč. 4, č. 4/2013, 708-714.

⁴⁶ Oxhandler, H. K., Ellor, J. W., & Stanford, M. S. (2018). Client Attitudes toward Integrating Religion and Spirituality in Mental Health Treatment: Scale Development and Client Responses. *Social work*, 63(4), 337–346. <https://doi.org/10.1093/sw/swy041>; Oxhandler, Holly K., Kenneth I. Pargament, Michelle J. Pearce, Cassandra Vieten, and Kelsey M. Moffatt. (2021). Current Mental Health Clients' Attitudes Regarding Religion and Spirituality in Treatment: A National Survey. *Religions* 12: 371. <https://doi.org/10.3390/rel12060371>; Harris, K. A., Randolph, B. E., & Gordon, T. D. (2016). What do clients want? Assessing spiritual needs in counseling: A literature review. *Spirituality in Clinical Practice*, 3(4), 250–275. <https://doi.org/10.1037/scp000108>

určitých okolností zajímal o jejich spirituální potřeby.⁴⁷ Dokonce i skupina klientů, kteří očekávají, že téma jejich spirituality otevře pracovník, není zřejmě vůbec zanedbatelná. Jejich podíl se pohybuje od 35%⁴⁸ do 43%⁴⁹.

Příloha VII. Model tří úrovní spirituální citlivosti v charitních službách

Spirituální citlivost ve smyslu tohoto metodického pokynu je indikátorem *eticky prováděné sociální práce*, ale také *zdravé organizační kultury Charit*, stejně jako jiných subjektů poskytujících sociální a zdravotní služby.⁵⁰

Avšak v Charitách, na rozdíl od sekulárních poskytovatelů sociálních a zdravotních služeb, je agenda spirituální citlivosti komplexnější. Legitimním zájmem Charit je umožnit svým klientům setkání s osvobozujícím a radostným poselstvím o Bohu, který miluje člověka až do krajnosti. Toto setkání má mít podle encykliky *Deus caritas est* (čl. 31c) převážně povahu neverbální, praktické *služby* nesené kvalitou lásky, ale za vhodných podmínek zájmu a svobodného souhlasu klienta také povahu *slova* o Bohu-Lásce, zprostředkovaného různými pedagogickými a aktivizačními metodami.⁵¹ Vzhledem k této odlišnosti programu Charit od sekulárních poskytovatelů sociálních služeb se jeví jako vhodné rozlišovat *tři úrovně spirituální citlivosti*:

- Nabízet (nebo zprostředkovávat) kvalifikovanou duchovní/**pastorační péči** stojící na křesťanských a katolických základech a zajišťovanou k tomu *školeným personálem* (např. kaplani nebo pastorační pracovníci). Náleží sem podpora života z křesťanské víry a překonávání problémů s tím spojených, s pomocí světla a síly evangelia.⁵²
- Nabízet **duchovní podporu** (individuálně nebo ve skupině), poskytující podněty k duchovnímu životu klientů **ze zdrojů křesťanské a katolické duchovní tradice běžným personálem**, vhodně disponovaným a podle potřeb kvalifikovaným (např. model Dekazert, dále pozvání k náboženským rituálům, hudbě, zpěvu, tanci, modlitbě,

⁴⁷ Best, M., Butow, P., & Olver, I. (2015). Do patients want doctors to talk about spirituality? A systematic literature review. *Patient education and counseling*, 98(11), 1320–1328. <https://doi.org/10.1016/j.pec.2015.04.017>

⁴⁸ Oxhandler, H. K., Ellor, J. W., & Stanford, M. S. (2018). Client Attitudes toward Integrating Religion and Spirituality in Mental Health Treatment: Scale Development and Client Responses. *Social work*, 63(4), 337–346. <https://doi.org/10.1093/sw/swy041>

⁴⁹ Oxhandler, Holly K., Kenneth I. Pargament, Michelle J. Pearce, Cassandra Vieten, and Kelsey M. Moffatt. 2021. Current Mental Health Clients' Attitudes Regarding Religion and Spirituality in Treatment: A National Survey. *Religions* 12: 371. <https://doi.org/10.3390/rel12060371>

⁵⁰ „Spirituálně citlivá sociální práce vyrůstá z kontextu, který tvoří pracovníkovo sebepoznání, jeho pomáhající vztah a kultura organizace poskytující služby. Pokud tento kontext není spirituálně citlivý, může se dařit podporovat duchovní růst klienta jen tomuto kontextu navzdory.“ (Canda 2020, s. 275).

⁵¹ Praktické podněty pro kontext dlouhodobé péče o klienty s demencí viz Eglin, A. et al. *Posvěcovat život. Spirituální doprovázení lidí s demencí*. Diakonie ČCE, 2006. Ke stažení zde: <https://www.dustojnestarnuti.cz/res/archive/000159.pdf?seek=1489066971>

⁵² OPATRŇ, Aleš. Pastorační práce v postmoderní společnosti. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství 2001, ISBN 80-7192-557-8, s. 9

zamyšlení, žehnání, obřadům vítání i loučení, slavení svátků a církevních období v organizaci atd.).

- Předpokladem obou úrovní spirituální citlivosti je **inkluzivní spirituální citlivost** vůči spirituální orientaci, zkušenostem, představám a aktivitám (zvykům) klienta. Tato citlivost se týká *všech poskytovaných služeb* a specificky všech *sociálních pracovníků* v nich. **Tento metodický pokyn poskytuje praktické podněty pouze na úrovni inkluzivní spirituální citlivosti sociálních pracovníků.**

Zdůvodněním pro toto výše použité rozlišení úrovní spirituální citlivosti a podpory je princip formulovaný v teologii sv. Tomáše Akvinského: *Milost předpokládá přirozenost* (gratia supponit naturam), jinak řečeno Boží plán spásy člověka má své přirozené předpoklady, kterým je třeba vytvořit bezpečný a přijímající prostor v charitních službách a zařízeních. Tento prostor představuje právě ona inkluzivní spirituální citlivost.